

8. évfolyam, 1. szám

Felélős kiadó: Hodossy Gyula

Főszerkesztő: Hizsnay Zoltán (opus.hizsnay@gmail.com)

Szerkesztők: H. Nagy Péter (h.nagyp@gmail.com)

Vida Gergely (gergelyvd@gmail.com)

Grafikai és képszerkesztő: Juhász R. József

Korrektor: Tóth Ozsvald Zsuzsa

Munkatárs: L. Varga Péter (Budapest)

Szerkesztőség: Duna Palota, Galantská c. 658/2F, 1. e. 5, 92901

Dunajská Streda, www.szmit.sk

Nyomta: TAMA Solutions Kft., Budapest

Egyes szám ára: 2,60 euró. Éves előfizetés: 14 euró

Megjelent 2016 márciusában 1000 példányban. Megrendelhető a kiadó címén. Regisztrációs szám: EV 3714/09

Dvojmesečník, VIII. ročník, 1. číslo

Vydavateľ: Spoločnosť maďarských spisovateľov na Slovensku

Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479, IČO 30806372

Sídlo spoločnosti: Galantská c. 658/2F, 92901 Dunajská Streda,

Vydavateľ: Gyula Hodossy. Šéfredaktor: Zoltán Hizsnay

Redaktor: Péter Nagy, H., Gergely Vida

Grafický a obrazový redaktor: József R. Juhász

Korrektor: Zsuzsa Tóth Ozsvald

Spolupracovník: Péter Varga, L. (Budapešť)

Redakcia: Palác Duna, Galantská c. 658/2F, 1. posch. 5, 92901

Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: opuslap@gmail.com

Tlač: TAMA Solutions Kft., Budapest

Cena jedného čísla: 2,60 euro

03/2016. Celoročné predplatné: 14 euro

Registračné číslo: EV 3714/09

Náklad 1000 ks. ISSN: 1338-0265

Nemzeti
Kulturális
Alap

Realizované s finančnou podporou Úradu vlády SR
program Kultúra národnostných menšín 2016

szlovákiai magyar írók folyóirata

OPUS

MEGJELENIK KÉTHAVONTA

Kiadja a Szlovákiai Magyar Írók Társasága
Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479

TARTALOM

Arany Opus Díj 2015

N. Tóth Anikó: Az első felolvasás
[elbeszélés]..... 2

Szlovák I.*

Tóth László: Csend, titok, transzcendencia
(Futam Milan Kraus versei elé)6
Milan Kraus versei (Tóth László fordítása)8
Rudolf Sloboda: Az öröm fekete színe
[elbeszélés] (Tóth László fordítása)24

Crime&Fight

Bányai Tamás: Kamikaze; Valami megváltozott
[elbeszélések]31
Baka L. Patrik: Tűz egy tükör túloldalán
[regényrészlet].....44

SF

H. Nagy Péter: A humanizmus paradoxona:
Orwell – Dick – Doctorow.....56
Sós Dóra: Cyberpunk 10164

N. Juhász Tamás: Irodalom – film – biológia:
A Xenomorf mint biológiai létforma75

Palimpszeszt

Vrábel Tünde: Mark Twain és a négerkérdés:
A Huckleberry Finn és a Puddingfejű
Wilson alapján [tanulmány]84
Vida Barbara: Költészet az egész világ
(Költészet és...) [recenzió]91
Csibrányi Zoltán: Horizonton innen, horizonton
túl (Hangay György: Túl a horizonton)
[recenzió].....95
Szombathy Bálint: A Bosch+Bosch
Csoport munkáihoz
[bemutatószöveg].....98

Munkatársaink100

* A kortárs szlovák irodalomból készült összeállításunk
második része következő lapszámunkban jelenik meg.

N.TÓTH ANIKÓ

Az első fölolvadás

Fél órával az indulás előtt már ott toporgott a peronon. Ritkán utazott, nem akarta lekésni a nagy gonddal kiválasztott járatot. Minden pillanatban az óráját nézegette. A busz időben, bár lomhán indult.

Verőfényes tavaszi délelőtt volt.

Lágy mezők és virágzó fák suhantak el az ablak előtt. Hosszasan bámészkodott, gyönyörködött a fehér-zöld tájban. Csupa zsongást érzelt kívül-belül: várakozás és reménykedés bizsergette minden porcikáját egész úton.

Egy fölolvadásra igyekezett.

Hányszor végiggondoltam már, tűnődött magában, a két és fél évtized alatt, hogyan is lesz, ha egyszer végre meghívást kapok. Egyszer féltem, azt gondoltam, vissza kell utasítanom, máskor meg majd szétpattantam az akarástól, igenis el kell mennem, meg kell mutatkoznom. Hiszen ez életem értelme, kielégülése: a soká késelekedő dicsőség. Ahogy várnak az autóbuszállomáson, egy fiatalember, a gimnázium lelkes tanára vagy inkább a művelődési ház ifjú előadója a szívélyes üdvözlő szavak után előzékenyen kiveszi kezemből a csomagot, még ha gurul is a bőrönd, legalább nem nekem kell vonszolnom magam után. A fiatalemberen kívül két hölgy is nyújtja a kezét, nyájas könyvtáros kollégák, rémlik, már találkoztunk, de lehet, hogy tévedek, az arcmemóriám nem a legmegbízhatóbb, kerültem már miatta kellemetlen helyzetbe nemezszer. Aztán beülünk egy elegáns étterembe, háromfogásos ebédet eszünk, a tyúklevés tetején aranykarikák úsznak, a hajszálat sikerül észrevétlenül kipiszkálnom, a virágáruslány módjára készült szüzérmék viszont kifogástalanok, és igazán megható, hogy desszertnek somlói galuskát hoznak, mintha tudnák, hogy ez a kedvencem, és divatos rosét kortyolgatunk a kellemes csevegés közben. Aztán megmutatják a múzeumot, a frissen felújított iskolát, a patinás városházát, a barokk templomot belülről és a romos zsinagógát kívülről, a patikát, amelynek tulajdonosa 150 éve ugyanaz a család, a padot, ahol egy híres zeneszerző csókolózott gyerekkori szerelmével, a lepusztult nyilvános vécét, amit a köztiltakozás miatt nem lehet bezárni, a kórházalapító mellszobrát, egy különleges hangulatú kapualjat, a háborús hősök emlékművét, s mivel látják, hogy még nem vagyok fáradt, és érdeklődésem is lankadatlan, a kálváriadomb messze földön híres stációi előtt is végigvezetnek, ahogy eddig én is végigvezettem minden egyes íróvendégemet a kálváriadomb stációi előtt, megmutattam a háborús hősök fonnyadt koszorús emlékművét, a kórházalapító egykedvű mellszobrát, a főtéren éktelenkedő nyilvános vécét, a padot, ahol egy híres zeneszerző ábrándozott gyerekkori szerelméről, a másfélszáz éves patikát, a zsinagógát belülről, a katolikus templomot kívülről, a városházát, a frissen felújított iskolát és a múzeumot, hadd ismerjék meg a helyet, a genius locit, ne

legyen hiábavaló a kiruccanásuk, hiszen egy porfészeknek gondolt település is tartogathat meglepetéseket. Aztán vendéglátóim elszállásolnak, majd elkísérnek a fölolvasás színhelyére, a könyvtár olvasójába, a gimnázium aulájába vagy a városháza dísztermébe, ahol ugyan nem vár zsúfolt nézőtér rám, de azért tisztességes létszámú közönség gyűlik össze, hogy meghallgassa nem túl kalandos élettörténetemet, az irodalom felé vezető kacsaringósan göröngyös vagy inkább kátyús utam s a regényem legfelkavaróbb részleteit. Ezután vastaps tör ki, hosszú percekig az az érzésem, szünni sem akar, majd miután mégis csillapodik kissé, kérdések áradatát zúdítják rám, szerencsére főképp költői kérdéseket, amelyeket az élet prózaibb oldalának ismeretére hivatkozva háritok el, majd miközben minden nyájas olvasóval váltok néhány gondolatot olvasási szokásokról és az irodalom presztízsének rohamos csökkenéséről, a fiatalok tunyaságáról és a világgazdasági folyamatokról, a hackerek pimaszságáról és az új szülőfajták telepítésének szükségességéről, a napelemek gyártási technológiájáról és az esztétikai műtétek felesleges voltáról, a császármetszés és az arany metszés párhuzamairól, valamint a rókalepkék násztáncának aggasztó változásáról, csaknem másfél óráig dedikálom a könyvem. A könyvem, amin húsz kemény esztendőn át dolgoztam. Átdolgoztam, igen, pontosan hétszer, mert nem adhatok ki a kezemből holmiféle fércművet. Meg hát a kiadók is sorra ezt tanácsolták, mire végül az egyik nagylelkűen vállalta, hogy megjelenteti. Nemhiába hordtam, dajkáltam, babusgattam hát a mondatokat a szívemben, különböző papírfecniken és noteszokban, végül a notebookom titkos rekeszeiben. A potenciális olvasók sem hiába vártak és vágytak rájuk annyi időn keresztül... Az estem másnapján pedig újdonsült tisztelőim ott álldogálnak majd a szálloda halljában, tolonganak az utcán, elkísérnek az állomásra, és könnyekig hatódva integetnek utánam, amikor kikanyarodik a busz a peronok közül. Milyen szép is lenne, sóhajtott. Ha élni lehetne még sokáig. Ezzel a lehetőséggel.

Két óra felé járt, megigazgatta a haját, lesimogatta öltözékét, bedobott egy nyugtatót, szigorúan gyógynövényalapút, erre az utóbbi időben orvosi javallatra szokott rá, s valóban segített. Hiszen annyi a stressz, amit az ember nem tud önerőből felszámolni...

Az autóbuszállomáson nem várta senki. Ám alighogy néhány tétova lépést tett a kijárat felé, megszólalt a telefonja. Egy elég kellemetlen színű, feltehetően női hang kimérten elnézést kért, amiért nem tudott kimenni elé egy fontos értekezlet miatt, gépiesen megkérdezte, hogyan utazott, majd választ nem várva elmondta, hogyan jut el a szálláshelyig. Nagyjából olyan módon, mint egy GPS. El is indult az utasítások szerint, s a fiatal, épp leveleiket bontogató plátánokkal övezett, gyakorlatilag nyílegyenes úton csakhamar elért a lencse alakú főtérre, ahol nem volt nehéz megtalálnia a kopott külsejéhez mérten kissé hivalkodó nevű panziót, az Aranyszarvast.

A recepció pult mögött egy kislány ágaskodott, nem lehetett több tízévesnél. Készségesen nyújtotta a kulcsot anélkül, hogy megkérdezte volna új nevét. A kulcskarikán egy aranyozott szarvas is fityegett.

Ez elvezeti a szobájába, mosolygott biztatóan a kislány, mintha valami új otthont ajánlana neki, nem pedig egyéjszakás átmeneti szállást. Majd elkísérte a felvonóig. Ezen elcsodálkozott, hiszen az épületnek csupán egy emelete volt.

Az idősebb, a mozgásszerűlt és a lustább vendégeink kedvéért, kuncogott a kislány, amint észrevette a meglepetést az arcán. Amikor rácsukódott az ajtó, baljós érzés fogta el. Nem alaptalanul. Miután megnyomta az egyes gombot, a lift akkorát rándult, hogy a torkába ugrott a gyomra, majd három másodperccel később hirtelen megakadt. Kicsit kivárt, hátha nyílik az ajtó, bár azt sejtette, hogy ilyen rövid idő alatt nem érhetett fel az emeletre. Újra megnyomta az egyes gombot, de semmi nem történt. Aztán a nullásat is, hátha visszatérhet a földszintre. Miután a lift továbbra sem moccan, a csengőgombbal próbálkozott. Az irtózatos csörömpölés váratlanul érte, de meg is nyugtatta: ez a zaj bizonyára fellármázza nemcsak az épületet, hanem az egész környéket. A csörömpölés sokáig tartott, bár lehet, hogy csak neki

túnt úgy; a füle hosszú percekig csöngött. Távolinak tűnt a portás kislány kiáltozása, aki azzal az információval igyekezett eloszlatni aggodalmait, hogy már úton van a szerelő. Csekély húszperces várakozás következett, aztán tompa robajjal kivágódott az ajtó, s ott találta magát két emelet között. Mint akit derékban kettészeltek.

Ki tud mászni?, mordult rá fentről egy udvariasnak semmiképpen nem nevezhető hang. Miért, maga ki tudna innen mászni?, pattintotta vissza a labdát némi indulattal.

Ne tessék félni, guggolt az arca elé a recepciós kislány, mindjárt kiszabadítjuk.

A szerelő elcsoszogott, majd egy fémlétrával tért vissza.

Három fokot lépett fölfelé, s amikor már nem volt mibe kapaszkodnia, jobb kezét a kislány, balját a szerelő ragadta meg.

Köszönöm, mondta kimerően, és találomra elindult a folyosón. Amerre ment, sorra gyúltak ki a tündérrózsát mintázó szenzoros lámpák, s amint elhaladt alattuk, rögtön ki is hunytak. Ez egy kicsit zavarta. Itt a szobája, mutatott egy bordó ajtóra a kislány, aki végig szorosan a nyomában járt.

A szoba közepére húzta a bőröndöt, és körültekintett. Egy nagy tükröt látott, oldalt az ágyat, szemben egy hintaszéket. A bordó szín dominált: a tapéta és a szőnyeg mintája, az ágytakaró, a hintaszék kárpitja és az asztalkán a terítő gondos összhangja arra utalt, hogy a szálló tulajdonosa vagy fenntartója ad a részletekre.

Ha szüksége van valamire, csak tessék szólni, mondta készségesen a kislány, majd magára hagyta. Az ablakhoz lépett. Sokáig nézte a lencse alakú tér házait, melyek innen felülről kifejezetten ismerősnek tűntek. A házak előtt körös-körül mélyrózsaszín virágfürtöktől roska-dozó díszfák pompáztak. Ettől jókedve kerekedett. Benyitott a fürdőfülkébe, ahol kellemes virággillat fogadta. A sárga csempe a kinti verőfényt juttatta eszébe. Férge mozdulatokkal zuhanyozott, ügyelve, hogy haja ne legyen nedves. A víz zubogása ellenére is meghallotta a szobatelefont. Kirentott a zuhany alól. Nagy tócsákat hagyott a fürdő járólapján. A szoba bordó mintájú szőnyegére lépve akkorát csúszott, hogy egyensúlyát veszítve teljes hosszában végigvágódott a földön. A tükör elé esett, szerencsésen elkerülve az asztalka sarkát. Hosszú másodpercekig élettelenül hevert. Amikor bizonytalanul felemelte a fejét, megrökönyödött a tükörképtől: ilyen perspektívából még sose látta magát. Idegen teste szélesnek és súlyosnak tetszett, arcán bordó árnyékok kóvályogtak.

Hívak orvost, ígérte a kislány, aki a zuhanás okozta zaj hallatán szolgálatkészben benyitott a szobába, majd a meztelenség látványától megdöbbenve rögtön ki is hátrált. Mielőtt még tiltakozhatott volna. Óvatosan feltápászkodott, majd bosszúsán visszacaplatott a fürdőbe. A jobb válla és a csípője furcsán sajgott. Előbb forró, majd hideg vizet zúdított magára. A fogason bordó törölköző és ugyancsak bordó köntös várta.

Bőröndjéből egymás után rebbant elő a zakó, a nadrág. Kis töprengés után a szoknya is, a mélyrózsaszín blúz, a finom mintájú selyemsál, a fekete túsarkú. A sminkkészletével visszament a fürdőfülkébe. Sápadtanak tűnt a bordó köntös fölött, ezért az erőteljesebb púdert rakta fel az arccsontjára. A szem körüli ráncok és a sekély, ám nyilvánvaló árkok eltüntetésével sokáig bíbelődött. Váratlanul megszólalt a szobatelefon, mire úgy összerezett, hogy a szemhéj-tus megugrott a kezében, és bizzar kacskaringót húzott egészen a halántékaig. Visszasietett a szobába, ezúttal vigyázva a szőnyegen. A vonalban a GPS-hangú nő újabb eligazítást adott, megjelölve a fölolvasás pontos helyszínét és időpontját, miközben sajnálatát fejezte ki amiatt, hogy az értekezlet még mindig tart. Megnyugtatta, hogy tájékozódási képessége még sosem hagyta cserben, kiváltképp hogy csak a tér túlsó oldalára kell átsétálnia, és egyáltalán nem veszi zokon, hogy kíséret nélkül fog megérkezni.

Telefonálás után ravasz púderezéssel is csak nehezen tudta eltávolítani halántékáról a rászáradt fekete kacskaringót. Épp a szempilláival foglalkozott, amikor kopogtak.

Megvizsgálhatom?, hallatszott az ajtó mögül.

Előbb felöltöznék, tört fel a torkából egy ismeretlen hang. Minden szempillára külön ügyelt. Sokat válogatott a rúzsok közül is. Az összhatás elégedetté tette. Diszkrét parfümöt fújt a test zugaiba. Nem kapkodta el az öltözködést sem. Tiszta bugyit húzott, melltartót cserélt, ami ugyan nem volt kényelmes, de még előnyösebben mutatta egyébként is kerek idomait. Egy dobozból új harisnyát vett elő, kéjesen húzta fel a friss gyantázástól kifogástalanul sima lábszárára, eligazgatta kissé már megereszkedett combján, fenekén. Amikor a blúzba bújt, ismét érezte a sajgó fájdalmat a jobb vállában. Előbb állig gombolta, majd a dekoltázsánál, ahol csaknem tökéletes a bőre, két gombot kigombolt, így a gyöngysor is jobban érvényesülhet. Aztán hosszasan hezitált, nadrágot vegyen-e vagy szoknyát. Végül a szoknya mellett döntött, hadd látszódjon a szép vonalú lába. Mielőtt a zakót magára öltötte volna, megigazította a frizuráját, amivel szerencsére nem volt különösebb tennivalója, hiszen reggel a fodrász alaposan rögzítette, még a zuhanyozás sem ártott neki. Felkerült a lábára a túsarkú is. A tükör előtt hajladozva boldogan észlelte, hogy nem látszik rajta a kora. Sőt egészen mutatós, ha időt áldoz a részletekre. Meg is feledkezett az orvosról. Amikor ismét kopogtak.

Jól van?, firtatta az előbbi, nem kellemetlen férfihang.

Igen, minden rendben, tárta széles mosollyal az ajtót. Csak kicsúszott a lábam alól, mutatott a bordó mintájú szőnyegre. Sajnálom, hogy fölöslegesen idefáradt.

A látványtól a jólöltözött, kissé köpcös, gondozott szakállú orvos lába alól egy pillanatra kicsúszott a talaj. Az ajtó azonban máris becsapódott.

Kosztümjével harmonizáló retiküljét, melybe pontosan belefért a sminkkészletének egy redukált változata, valamint a regénye, vállára akasztotta, a tojáshejszínű tavaszi kabátot, amire, úgy gondolta, talán nem is lesz szüksége, lazán átvette a karján, majd bezárta maga mögött az ajtót. Az aranyozott szarvas vidámat koppant a bordó műroston.

Lia, lépett oda hozzá a portán a gondozott szakállú orvos.

Ismerjük egymást?, nyílt tágra a sűrű pilláktól sejtelmesen sötétkék szem.

Lia, ismételte szenvedélyesen a férfi.

A lány bariton megindította. Egy folyosószeget, egy kapualj, egy kovácsoltvas pad a juhar alatt, fényszilánkok az arcon, ánizsillat, ágyéktájt forró hullámok. Megszédült.

A fölolvásost vendége, csilingelte a kislány, aki alig látszott ki a recepciós pult mögül.

Lia, Kornélia, ismételte a férfi. Láttam a plakátokat. A név nem volt ismerős. Férjhez mentél?

Nevet változtattam.

Miért pont Pesthy?

Szeretem azt a várost. Ott szerettem volna élni. Aztán... És te?

Nem tudtam, hogy író lettél.

Nem tudom, az lettem-e. Majd most elvállik. Ez lesz az első fölolvásom.

Tartasz tőle?

Talán nem halok bele.

A biztonság kedvéért átkísérlek a kávéházba, határozott a férfi.

És ha kell, megmenti az életét, biztatta kuncogva a kislány, majd kiment velük a térre, és hosszan bámult utánuk.

Szél támadt, bele-belekapott a díszfák koronájába, rózsaszín szirmok pilinkéztek mindenfelé.

Égi rendelés, szellemeskedett a férfi.

Virágkoszorúsan léptek a néptelen kávéházba.

Van még tíz perc kezdésig, vigasztalta, plusz negyedóra általános késés, helytelen helyi szokás. A kudarc késleltetett siker, tette hozzá tűnődve, bár nem a saját gondolata volt. Addig megiszunk valamit, és közben elmeséled az életed.

Pesthy Kornélia finoman festett arcán átvillámlott egy kacér mosoly.

Nincs mit mesélnem. Hiszen most kezdődik.

TÓTH LÁSZLÓ

Csend, titok, transzcendencia

Futam Milan Kraus versei elé

Milan Kraus (1924–2006) a 20. századi (modern) szlovák költészet – versei súlyához, jelentőségéhez mérten kevésszer méltányolt – alkotója Tiszolcon született, majd besztercebányai, rimaszombati és szülvárosa-beli gimnáziumi évek után 1943-ban került a szlovák fővárosba, ahol elvégezte a hittudományi főiskolát. Kezdetben evangélikus lelkészként működött, 1952-től a patinás szlovák irodalmi folyóirat, a Slovenské pohľady, majd a Slovenský spisovateľ kiadó szerkesztője lett. Első verseit tizenöt éves korában közölte; költői pályáját egyfajta újszimbolista, impresszionista lírai hagyomány jegyében, meglehetősen társtalanul kezdte a második világháború éveiben, ekkor jelent meg, 1944-ben első verseskönyve is. A háború természetesen neki is meghatározó élménye, ami első két-három kötetére erősen rányomta a bélyegét (nem mindig pozitív értelemben). Lényegében azonban mindvégig magányos – költői iskolákhoz, csoportosulásokhoz, divatokhoz nem csatlakozó, a 20. századi szlovák költészet fősodrain kívül maradó, aránylag ritkán megszólaló, következetesen a maga útját járó – költő maradt egész életében. Legjobb – a körülötte levő világ tényeitől, ihletésétől sem elzárkózó, nagyfokú reflexivitásra is fogékony, ám az elsődleges élményt magától mindig kellő távolságra eltartó – verseit egyfajta misztika és a transzcendens iránti vonzalma hatja át; eredeti képzettársításai, szövegeinek filmszerű vágásai, zaklatott ritmusa, puritán nyelve, s nem utolsósorban nyugtalanító kérdései – mert Milan Kraus a (rá)kérdező költők fajtájából való – sajátos arcú, izgalmas poétát mutatnak, akinek versei az emberben rejlő belső kozmoszra, belső végtelenre engednek rálátást, s melyekben a *titok* mint egyetemes transzcendens tapasztalat kerül boncasztalra. Költészetét, szűkszavú, a belső csendekre, kihagyásokra és elhallgatásokra építő verseit egyértelmű (lényegi) rokonság köti a holani lírához – a cseh költő szófukarságához, hermetizmusához, s bizonyára az sem véletlen, hogy törekvései a magyar olvasót – bár távolról – részben Pilinszky János halk miszticizmusára, részben pedig Nemes Nagy Ágnes „tárgyilagos személyességére” vagy Rába György látomássűrítményeire emlékeztethetik (érdekesség, hogy Rábával mindketten egyazon évben születtek, de Pilinszkytól és Nemes Nagytól is mindössze két-három év választja el). Életében mindössze kilenc verseskönyve jelent meg; ezek közül a másfél évtizedes hallgatás után közreadott, 1969-es

Načatá pečať (Feltört pecsét) jelentette számára az igazi áttörést, filozofikus-reflexív lírájának ez az első kicsúcsosodása; az utolsó előtti, az 1998-as *Ťažkosplavné more* (Nehezen hajózható tenger) különös atmoszférájú-sűrítményű prózaverseiből válogat (Rába Györggyel például az is rokonságba hozza, hogy mindkettőjük pályáján milyen jelentős helyet foglal el a verspróza), melynek a „szavak ércéből” acélkeménységűvé edzett, szinte már aszketikus ökonómiájú opusai a prózaversnek a maga belső ritmusára hallgató, különleges típusát hozzák létre, melyek a valóságot szinte látomásként élik meg, látomásaik pedig a legvaskosabb valóságot vetítik elénk. E sorok írója személyesen is ismer-te, dedikált kötetei vannak tőle, a Szlovák Írószövetség hajdani, nagy élettől hangos pozsonyi – Nyerges utcai – klubjának jellegzetes arca volt, társasága mintha minden alkalommal külön kis szigeten lett volna vele; embernek is olyan volt, amilyenek a verseiből meg lehetett ismerni: csendes, szelíd és *pontos*, hiteles; külsőre visszafogott, jámbor, de ha megszólalt, nem tévesztett szót, s amit mondott: súlya volt. Horvát, román és svéd költőket fordított szlovákra (például Dragutin Tadijanovicot, Marin Sorescut, illetve Edith Södergrant); magyar fordításban szlovákiai magyar, illetve magyarországi lapok, folyóiratok közölték az 1970-es évektől vagy kéttucatnyi versét, melyek közül néhány egy-két antológiába is bekerült (Baka István, Tandori Dezső, Zádor András, s főképp az alábbi versek fordítójának átültetésében).

Ante Vukov: **ART**, Akció, 1974

Májusban

(V máji)

Tetszik is meg nem is ez a május
Ha nem volna ott ama felhő maradéktalanul tetszene

No de minden mérlegelés dolga
S a színarany serpenyők nem választhatók el az égtől

Tetszik is meg nem is szeretem is nem is
Az ujjbegyekben érezni az ideges remegést

A rakparton ma rengeteg az ember – meddig
Meddig szálldosnak még a pillangók

A nap pontban négy tizenhétkor kél
És a napnyugta tizenkilenc harminchatkor lesz

Nincs hová rejtőznünk mondod gyerünk innen
De hová – az idő mögé annak határain túlra

Látszatra üres csupán minden tér
Mindig ugyanaz a semmi

Csakhogy itt a fellegek alatt talán május van és nem
Mondjuk augusztus január vagy éppen december is

Óvjuk hát a pillanatot hadd zúgjon akár a porszívó
Miközben a mélabús felhőt kiszíppantja a szőnyegekől

Minden a mérleg jegyében történik
Miként szeptember végén is

Éjjelenként és nappaloként

(*V noci i vo dne*)

Megy a vonat az éjszakában, és az utas egy házat figyel. De miután a sötétség miatt csak elmosódó körvonalait látja, következtetéseivel népesíti be.

Feltételezi, hogy megannyi vágy, s szép remények otthona, de elegendő tér jut benne a melankóliának is.

Tudja, hogy dolgos és sikeres családok, ám dolgos és sikertelen családok is alszanak ama házban – fiatalok, öregek, magasak és alacsony termetűek. Albérletbe szorult házaspárok, és gézengúz gyerekek. Egy szép hölgy is lakik ott, de korántsem olyan, amilyennek hiszi magát. Öregek köpenyei, gyenge vigaszok köpenyei. Haszontalan háziállatok. Hol jelenbe vált a régmúlt, s rossz csapból ideges víz csöpög. S egy bizonyos modern gondolkodású, ám tutyimutyi úr is a lakója ama háznak. Meg egy, csupa álproblémával küszködő értelmiségi család. Valaki tengeri hajóútról álmodik. Egy másik álmom a halott apát hozza vissza. De vannak elmosódó és megjegyezhetetlen álmok is. A cserepekben virágok nyílnak, és azok kókadoznak a vázákban. Az ajtó előtt az előreláthatatlan dolgok ücsörögnek.

Most mindent leegyszerűsít az éjszakai alvás. De közvetlenül pirkadat után minden megváltozik.

Hát a fej? Mi van a fejjel? Majd szétrobban.

Változások áradata fölött

(*Nad prúdom zmien*)

Tegnapi kő

Mai por

El kellene beszélgetnünk

Az ismeretlen tartalmú

Táviratot váró

Városról

A Hová folyó fölé

Épített hídról

Az Egyetértés téri

Házmesterekről

S a jövő század havai fölé
Hajló homlokról is
Meg kellene szólalnunk:
Nehéz dolgok ezek
Majd hangsúlyosan:
Igen nehéz dolgok ezek
Meg kellene próbálnunk magyarázatot fűzni
Az *Átváltozások* könyvének
Bizonyos részeihez
Néhány estén át
Beszélgetnünk kellene
A véletlenek őserdejének irtásáról
A forró vízben úszókról
A délibábon áthaladó karavánról
Misszionárius vagyok
Aki nem ismeri
A bennszülöttek nyelvét

Mintha

(Akoby)

Mintha alagútban
utaznánk
elválasztva az emberektől
és a természettől
Csupán az időt hallani
mint dübörög a kerekében
S a figyelmeztetés is:
fölösleges
Kihajolni veszélyes
Hiszen hova
Hiszen minek

És persze azt gondoljátok
milyen jó ezeknek
egy szerencsés kéz
szalonkocsistul
helyezi át őket
az egyik távoli helyről egy másikra

Csakhogy mi
nem vonatban ülünk
odahaza gubbasztunk
és az ágyneműnket
koptatjuk

Az alagút pedig
a sűrű eső
Az alagút
a betegségeink
Borús az ég
köröttünk

Be kell érünk
a lakóterünkkel
annak a Tényleg térségben levő
Mintha-helyiségeivel

További kérdések

(Ďalšie otázky)

Egy ujjal ütögetem
a billentyűket
Zenét nem hallani
Csupán egy széttöredezett dal
szavai szökdécselnek ide-oda

Fehér piros
zöld és fekete
konfetti hull

Nem vártam ilyen tarka esőt
a szürke fellegektől

De nem ez az igazság

Nincs itt semmiféle zongora
Az *Idegen szavak* szótárának
új kiadását lapozgatom

konformálni
konfrontálni

Tehát hogyan
Mikor mit

Többek között ezek is kérdések
Ó többek között

Beszélgetünk

(*Rozprávame sa*)

És egyikünk így szól: Milyen gyönyörű!

És a másikunk: Igen, szép.

De némelyek azt mondják: szörnyű, és mások: hóbort, zagyvaság. Az ismeretlen bűvös körének nevezik, feneketlen kúthoz hasonlítják, vagy egy előcsarnokhoz, ahol ma összejönnek, holnap pedig elbúcsúznak egymástól a rongyos vándorok.

Ó, szekercék!

Ti mozdíthatatlanok és legyőzhetetlenek. Koponyáink kérgébe vágott szekercék!

Ó, terek!

Terek, s ti tereken túli terek, hol a töprengő fejek sétálgatnak, íme, a behasított fejek kongresszusa. Hol szférák végeérhetetlen zenéje szól, hol mélyen a korok félhomályába veszve kereng földünk, akár a nagylemez egy régi lemezjátszón.

És beszélgetünk.

És hol az egyikünk szólal meg, hol a másikunk, de némelyikünknek egészen más a véleménye.

Üresség

(*Pusto*)

A húgom csupán hat esztendővel fiatalabb nálam, és már nem értjük egymást – mondja egy huszonhárom éves lány, aki nem bírja a harmincnolc évest, aki viszont nem érti az ötvenéveset, aki csak nagy nehezen szenvedheti a hetvenkét éveset.

A futópálya üres. Ovális szeme félig lehunyva; az egykedvű futónők egymásnak háttal.

A magára hagyott stafétabot egyedül botorkál a cél felé.

Feltételezés

(*Predpoklad*)

A gyertya, ha nem gyújtjuk meg, akár az alvó remény.

Most nem, még nem, talán holnap sem.

Nem. Nem.

Ám ez a *nem* bizonyára nem tart a világ végeztéig.

Megismétlem: talán; azt mondjuk: lehet.

Az erdőt itt előttünk még nem járta be senki. A nagynál is nagyobb. Akkora, hogy nem zárható ki: egy váratlan titkot is tartogat számunkra. Nem zárható ki, hogy egy váratlan találkozást. A lánggal.

Történet

(*Príhoda*)

A halászok
akiknek kiszáradt a halastavuk
önkéntesnek
jelentkeznek a légierőhöz

a pilóták
akik kényszerleszállást
hajtottak végre itt
azt mondják
a térkép szerint
itt egy tónak
kellene lennie

De senki
nem tudja
megmutatni nekik

a pilótaképzésen
már halászok vannak

(Mit szóltok hozzá
pilóták
el is végzik
miért ne
hisz egyszer mindenki
képes valahogy
belebukni valamibe)

A tó elpárologott
fel a magasba
ahol
elvegyült
a felhőkkel

azé lesz
aki megleli

a tó

mely titokban
elszállt
a földről

A vonal

(*Čiara*)

Lélektelen táj akár egy tervrajz
Csupán ha eltüsszented magad
Rezdül meg kissé a levegő
Máskülönben minden
Fagyos minden
Vigyázz

Ezer és egy felület
Ezer és egy éjszaka

Mondhatni:
A látóhatárt kitaláltuk

Vagy az vont a meg számunkra
A látható határait

A lélek körbejár a földön
Az öregek a zenit mögé távoznak
S a férfiak az arcvonalban vesznek el

Mit várhatunk még a vonaltól

Hogy meghajlik
Hogy hullámozni kezd
Hogy összecsomósodik
Hogy széttöredezik
Hogy a semmibe vész?

Hogyha a kéz

(Keby ruka)

Mennyi mindent megoldhatnának az ajtók.

Ám az emberek egymás után vonulnak át rajtuk:

Talán ezek még nem is az igaziak – gondolják.

Jobb lesz eltűnnünk a sötétben. Elvonatozunk ajtóktól ajtóig, véletlentől véletlenig.

Virágokba emigrálnunk; víz, láng, szellő, nőstényfarkas vagy füst alakját öltönnünk, váltogatva, magunkra.

Új testbe költözünk.

Talán megreppen, és beszélni kezd a felszín.

Talán kiolvashatom sorsom az állatok beléből.

Talán találkozom is.

Mennyi mindent megoldhattak volna az ajtók. Ha az ajtók... Ha a szó...

Ha a kéz...

Ám az emberek sorra elmennek:

Talán ezek még nem is az igaziak – gondolják.

Ante Vukov: **ART**, Akció, 1974

Nyomások

(*Tlaky*)

A hívatlan

látogatók átlépik küszöböm, és egyik szobát a másik után – megtöltik a lakást, miközben az a legfurcsább, hogy voltaképpen semmit sem akarnak tőlem. Szaporodnak csupán. Kétfelé, háromfelé, ötszázfelé osztódnak, széthullanak, akár a sziklabérc.

Miért nem nyomják szét a falakat?

Attól tartanak, rájuk zúdul a mennyezet. Magukat féltik, engem nem.

Pedig már szorosan vagyunk.

S mégis, ha csak így maradna minden. De szaporodási képességük egyenesen rémületes. Tolongás. Sokaság. Levegőhiány, meg minden.

És a pillanat azt kérdi a pillanattól: meddig? Ám a pillanat képtelen a pillanattal közölni: mikor.

Menjetez innen, menjetez innen, mondom másodszor is. Guruljatok le a lépcsőn, törjétek lábatokat. Potyogj le, cserép, a tetőről, és temesd be őket.

Fájdalom, légy legalább mértékletes.

Gyalogösvények a magasba

(*Chodníky do vrchov*)

Gyalogösvények a magasba. Kimondatlan ígéret hívószava szállong a szélben.

Gyere!

Egyre kisebb és kisebb, végül már csak egy alig látható fekete pont leszel. A távolból úgy tűnik majd, hogy elvesztettél mindent, a tested alakját, s hogy szertefoszlott

a lelked is.

Csakhogy növekedni fogsz odafent.

Alattad a széltében-hosszában elterülő táj, akár egy plasztikus térkép. Itt-ott füstoszlop; talán még őseid áldozati oltárainak történelmi füstje. Egymásba folynak a színek. Habzik az ezüst.

Te valahol másutt vagy.

Az égbolt a hegyek tarajára dől.

Húzd magadra valamelyik felhőt. Tűnj el benne. Talán sétára csábít majd az azúrszín réten. Egy minden kötelezettség nélküli, képzeletbeli útra.

Netán a töprengés mély karosszékebe süppedsz? Ahol minden megtörténhet?

De van más lehetőség is.

Ereszkedj le a másik oldalon. Ahol más tájak más képeit láthatod. Fáradt érzéseidet más találkozások vizével frissítheted fel, s a messziről jövőnek kijáró tisztelettel fogadnak. És megvendégelnek, érdemtelenül is, bár rövid időre. Azután könnyű léptekkel indulj vissza. Vissza a magasba. Ahol ismét alig látható fekete pont leszel. De mégis valami más. Mint akit messzi vizek habjai fürdettek meg.

Hát a harmadik lehetőség? Valami, aminek létét csak sejtethetted eddig, s aminek neve sincs még. Alaktalan lehetőség csupán, s igazi meglepetés.

A gyalogösvények a magasba egyszerre ígérik mindezt.

Az éjszaka megidézése

(Vyvolávanie noci)

Hullj le, hullj, éj fekete függőnye. A város kövei kinyújtják kezüket, fázó utcák koldulnak köpenyért. A folyók az alkonyatba torkollnának szívesen, mert nagyon messze a tenger.

Alszik a természet már, s álmukban fölsusognak a fűzlevelek.

Zúdítsd ránk a lecsillapodás záporát.

Adj jó éjt a kisleánykáknak. Nyugdíjas szomszédasszonyomat a köszvény ne gyötörje. Adj ihletet a költőnek és tedd óvatossá a sofőröket. Óvd a műtétet végző sebész kezét, és a szülő asszonyoknak gyengéden simítsd végig az arcát. Óvd meg a trippertől a kóbor Martát, s az éjszakát végigtanuló diáknak világíts a tankönyvére.

Nem Ahrimán birodalma és nem a testvérgyilkos Széth királysága a tiéd. Lázás homlokokra vetülő enyhe árny vagy, kertekre hulló kegyes harmat, s a megnyugvás sötétségéből szótt vánkosa. Fáradtságunkat űzd el szárnyaiddal.

Szárnyaiddal űzd el fáradtságunkat.

Barokk zene

(Baroková hudba)

Barokk zene a rádióban
Egyszerre élek ma és valamivel ezerhétszáz után

Látják mire képes
e késő éjszakai műsor

Fél lábam
a Thüringiai Hercegségben

Már hallani sem hallok
csak figyelek

Az általunk oly átérzett és félremagyarázott
barokk zene átzeng az évszázadokon

Lám mi vár ránk is
Búvópatak változó sorsa

Alkonyatkor

(Na súmraku)

Sziklaszálak a láthatár legszélén – titánok jó éjszakát
Sokat ígértetek
Sokat ígértünk mi is
Nemsokára mindenre azt mondjuk
tegnap

Halott barátaim

(Mŕtvi priatelja)

Vannak helyek, ahová nem láthatunk el. A tekintetem megtorpan a nagy platina-határvonalon. Azután visszatér.

A ti testeteken viszont asztrális ruha feszül. A földi öltözet már csak a múlt számotokra.

Hol jutottatok át? A lépcsőkön nincsenek lábnyomok, s hiába keresem a folyót, mely csónakotok hozta volna.

De ki a megmondhatója, hogy a holtak járnak-e, vagy a megholtak csónakon közlekednek-e.

Csak azt ismerem, ami volt: a fák szomorúságát, mely máig tart. A köröket, melyeket bánatos madarak róttak a levegőben. Ennek és ennek a vasárnapnak borongós alkonyát.

Nos, mi már magunk mögött hagytuk csillagászati fázisunk. Csupán egy tér nélküli kozmikus sírboltot képzelhetek el.

Egyedül a változó felhőknek van igazuk, amikor azt mondják: ők voltak.

Gyakran megkérdem, hogyan kezdjek el egy beszélgetést. Mi a túlvilág telefonszáma. Halló. De mindegyik kérdésemre csupán hallgatás a felelet. De minden kérdésemre hallgatás a válasz.

Hallgatás, mely eltitkolja: hol; nem mondja meg: hogyan; nem árulja el: mikor; nem magyarázza meg: mit.

De lehet, mindez már megézés dolga részemről.

Trubadúrok útjain

(Cestami trubadúrov)

Milyen szép volna végigjárni a trubadúrok útját, de félek, több volna ebben a gyaloglás, mint a dal.

A várak romba dőltek,

a comtesse-ket eltemették,

síránkoznak az erdők, szaporodik a teleírt papír.

Ugyan hová siessek, nincs, ami hajtson, hisz ki vár reám.

A trubadúrok útjait behordta a szél.

Rég nem hallani már a tollhegyek sercegését sem, a lúdtollak pedig még előbb elnémultak.

Hát hol vagytok, őserdők ezernyi veszélyt rejtő útjai, az éjszakák láthatatlan csillagokhoz igazodó bolyongásai, s hol a költők iránytű nélküli útjai?

De hogyan is találkozhatnánk másképp az angyallal, ki felhangolja lantunk húrjait, ha nem a lépésről lépésre lábnyomokkal telehintett föld fölött járva.

Énekelj

a vár alatt, melyet újból felépíthetsz romjaiból.

Legyek

(*Muchy*)

Az ősz hatalmas, napfénnel elárasztott ablaka. És rengeteg légy.
Zümmögés.

Mit akar közölni velünk ez a monoton hang? Hogy...

a napnak lassan vége, amikor semmit nem ismerni fel, s mindig oly közel az éj, és nehezen tehetünk bármit is?

Vagy hogy... ennyi elég?

Dől belőlük a panasz, hogy semmi jó nem történt velük, s hogy aligha szereti őket a világon bárki is?

...a nyár rövid, a nyár hosszú... oly szomorú az egész, ez a céltalan élet, de jól van ez így, a határok kijelöltettek... elrendeltetett, közeleg a nagy álom ideje. Az új reggel. Várjuk-e hát? Hisz lehet némi sejtésünk afelől, hogy nem mindenki várja ki.

A világ teremtőjének terve viszont teljesül, és egyre gyengébb a fény odakint, az ablak üvege mögött. Az ősz egyre gyorsabban szalad le a lejtőn, és a legyek hullanak, mint a legyek.

Ante Vukov: **ART**, Akció, 1974

Tanulmány a letargiáról

(*Štúdium letargie*)

Időnként: minden egyforma. A dolgok úgy hasonlítanak egymásra, mint két tojás. Egyforma – letargiából szabott – köpenyükbe burkolózva vonszolják magukat végig a tájon kimerülten.

Eberek és fény, mosoly és fű, akarat és lepke. Egyforma köpenyben a híd és a szalagok, a lámpa nem különbözik a halaktól, a tekintet akár az ólom, a kedd akár a csütörtök, az árnyék akár a láng, a fikció akár a kérdés; a betűk, a vasútállomás, a mozi, a március, a levegő és a sivatag is egyhelyben taposnak unottan. Hol a fácánok színes tollazata? Ugyanaz a köpeny alatt, mint a lép. És mint az autók, a szakadék és a fantázia is. Az elégedetlenek elvegyülnek az elégedettekkel. A körülmények, az üzletek szürkék, elválaszthatatlan a plakát és a fa, a kalap és a láb. A bölcsesség és a tudatlanság két megszükkült hajú lánytestvér. Az arany és a fa, a papír és a vágy, a gimnazisták, az utcák, a teltházás szálloda, a néptelen szálloda, a virágágyások és a mandolin húrjai egyformán rezzenetlenek, mint a szürke idő.

A folyó, de ez is csak vélhető, folyik valahová – hadd folyjon.

Tantaluszi kínok

(*Tantalove muky*)

Ennek a folyónak Mária a neve. A fákon Oľga, Ľuba, Anna, Edina érik. Mindent a szemnek, a kéznek semmit.

Zuzanát autóbusz viszi el. Žela a tengerél. Nataša hangversenyre készül, melyre minden jegy reménytelenül elkelt; Júlia nem jelentkezik. Katarína halott. És a víz elfolyik.

Marta éretlen. Margita öregasszony, Viera épp egy boldog házasságban. Dáša ismeretlen címen, Darina tanul, Zora beteg.

Hozzám csupán közel állnak mind.

Ám a végén csak a tévéműsor marad. A sok semmi.

Viszont a Himalája csúcsai is megbámulhatók, és eltöprenghetek a hóborította magányon.

Az eljövendő ünnepség

(*Budúca slávnost*)

Már szedik le a tányérokat és az abroszt
A vacsorának vége

De az igazi ünnepség
csak ezután jön

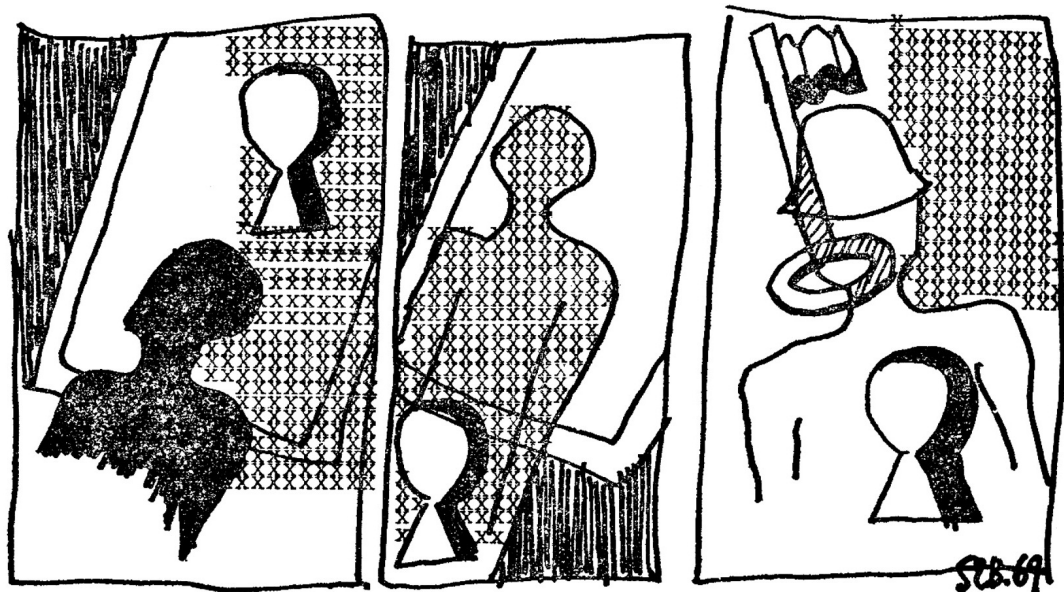
A taps elült
hervadnak a koszorúk
elrongyolódnak a plakátok
De az igazi ünnepség
csak ezután jön

Hogy a zene és a tánc
mint a tékozló fiú
megtértek

Vagy valami
ami ma még elképzelhetetlen?

Tóth László fordítása

Szombathy Bálint: **Írógéprajz**, 1969

RUDOLF SLOBODA¹

Az öröm fekete színe

(Čierna farba radosti)

¹ Slobodának (1938–1995) bár már tucatnyi könyve megjelent magyarul, s a kortárs szlovák (posztmodern) próza Vilikovský (és Dušan Mitana) melletti legrangosabb képviselője, magyar recepciója még mindig messze nem rangja szerint való. Tavaly októberben volt húsz éve, hogy (ötvenhét éves korában) öngyilkos lett. (T. L.)

A kék téli égbolton, vagyis fenn az égen, gyönyörű szép, négyzet alakú sárkány száll, egy papírtigris, Jane unokahúgom műve Colorádóból. Egy ugyanilyen sárkány nyerte el a legjobb és legszebb sárkány díját egy versenyen az USA-ban, melynek győztese az én unokahúgom, Jane Godany képzőművészeti főiskolai hallgató lett. A versenyt az döntötte el, hogy a sárkány fekete volt.

Jane a következőket mondta: „A nagybátyám gyermekkorra óta szerette a fekete színt, még amikor az nem is volt divatban. Szerette a fekete ruhákat és a sötétfekete ablakokat, a fekete kutyákat és a fekete macskákat, a fekete nőket, a négereket is, őket egyenesen imádta, még ha csúnyácskák voltak is, és a fekete szín állítólag a Žofia névre emlékeztette. Amit lehetetlen kiejteni. Nem Dzsofia. Sophiát jelent, de szlovákul van. Az apja, vagyis az én nagyapám, szintén szerette a fekete színt. Először zöldre festett mindent, de azt állandóan feketével javította ki, egészen addig, mígnem fekete lett minden. Egyszer ez a nagyapám az egész házat feketére festette, azután belebetegedett. A nagybátyám igen babonás. A nagyapám betegsége idején mindenütt lekaparta a falakat, egészen a tégláig. De azok is feketék voltak. Mire a nagyapám elnevette magát az ágyban, és elmondta, hogy a téglákat kéményből, illetve kéményekből szedték ki. Egyszer Dévény szent várát festettem meg nekik, de azt is feketével akarták.”

Én is készítettem egy ilyen fekete sárkányt, de nem eresztettem föl. Odaadtam a gyerekeknek, és amikor ők fölengedték, messzelátóval figyeltem ama fekete rombuszt – igen, rombusz alakú volt, de a rombusz tulajdonképpen négyzet –, és nekem a különböző adóságaim és restanciáim jutottak eszembe, meg a jövőm. Az örömet mindig beárnyékolják a gondjaink, a jövőnk, az adóságaink, az elmaradásaink. Megtanultam már nem gondolni a múltra, ezért többet kell foglalkoznom a jövővel. Azt mondom, kell, de nem a saját akaratomból, ez a *kell* teljesen idegen tőlem: erős kényszer csupán. De így is jó, egyenesen kellemes: elképzelem a szörnyű jövőt, és magamba süppedek, s csak sóhajtozom, könyörületért esedezem Istenhez, tehát valami csodát várok, mert az adóságaimtól egyedül csak a csoda vagy a halál szabadíthat meg. Nem sajnállok senkit, mert senkire nem vár ilyen nehéz jövő, ekkora adóságokkal és restanciákkal, miközben eszem ágában sincs megtagadni magamtól az olyan ostoba kiadásokat, mint a cigaretta meg ilyesmik; különben is, a ciga-

rettát, Ilečko úr szerint, a bolondoknak ingyen kellene osztogatni. Ezt többször is mondta már, de csak később kérdeztem meg tőle: „A bolondoknak azért, hogy teljesen tönkretegyék magukat?”

Már egy órája köröz a sárkány a falu felett. Köröz? Nem, inkább remeg, akár egy rabul ejtett madár, mintha valamennyi rab jelképe lenne. Hamarosan azonban belerakják egy kis koporsószerű ládikába, és ott hagyják örökre. Szép téli napok vannak mostanában, a sárkány a fagyos levegőben is képes repülni, de a gyerekeknek idejük kell, hogy legyen rá. Először is szépen fel kell tekerniük a zsineget, főleg azonban meg kell találniuk a sárkányt, mert nincs a világon olyan gyerek, aki tudná, mit hová tesz. Gyakran én is utánozni akarom őket, és a függöny mögött hagyom a kávécsészémet az ablakban. Azt szeretném, ha három nap múlva találnám meg ott, de az éjszaka erre a legkevésbé sem megfelelő, ezért a sötétben a fülénél fogva a mosogatóba rakom a csészét. A többi edény, mely a nedves közegben is mély álmát alussza, akár a tölgy gyökerei, egymáshoz koccanva fogadja a betolakodót, a gazdának pedig mérgében rá kell gyújtania egy cigarettára, és már nem is tud reggelig visszaaludni. Amikor fél négykor kinéz az ablakon, azt látja, hogy hull a hó, és a hőmérő mínusz egy fokot mutat. A higany így fog ingadozni nulla fok körül egészen januárig, amikor komolyabb fagyok is lehetnek már.

Nem akarom állandóan ismételtetni, hogy a legjobb hónap a január. Amiben talán még az augusztus közelíti meg, de más szempontból. Minden jó ezekben a legfőbb hónapokban történik, ezekben a hónapokban tökéletes gyerekek születnek, akik közül a januáriak májusban, a többiek pedig, a decemberben, karácsonykor, vagy rögtön január elején fogantak augusztus legvégén jönnek világra. De a legjobb az augusztus vége, még jobb, mint a január eleje, amelynek más szempontból szintén jobb a lelegeje, vízkereszt táján, de a legeslegjobb január elseje éjfél után, az emberek Szilveszterkor felszabadultak, és még a legrendesebb is eltépi ilyenkor elvei láncát, és szájon vág valakit a szilveszteri mulatságban. Vagy ő kap egyet, néha olyan is, aki valóban megérdemli.

Azt kérdik, belefér-e a fekete sárkány a ládikába? És ez utóbbira megfelelő-e a ládika szó? Meg kell mondjam, a valóságban egy koporsóról van szó, a háznak e jelképéről, melyben a földbe helyeznek bennünket, akárha egy ablak és ajtó nélküli házikóban, mely még lakályosnak is mondható. Egyébként annyi ilyen metaforát gyártok, amennyit csak akarnak. Például e házikót puha habszivaccsal bélelik ki, kinek-kinek a saját méretére szabják, és békén hagynak benne minket. Az ember háza pedig? Annak ugyan vannak ablakai, de csak azért, mert aki él, lélegeznie kell. Kevés szó esik viszont arról, hogy az ablakból ki is lehet ugrani, ha ég a ház. Ezért tűz esetén az emberek, ahogy azt néhányszor már megírtam, nem a betétkönyveiket mentik ki elsőnek, hanem a virágcserepeiket, mert azok az ablakban kéznél vannak, s ha ég a ház, az ember füttyül a betétkönyveire, örül, hogy végre ég a háza a betétkönyveivel együtt, ezért a virágcserepet veszi magához az apró kaktusszal, mert ez a zöld sünike az Istennek is sokkal kedvesebb, mint a betétkönyv. De tovább is fejleszthetjük ezt a metaforát, és elmondhatjuk, hogy tűzvész esetén az ember bizonyos lehet abban, hogy a múltat maga mögött hagyta. A tűz mindent elemészt, ami értéktelen, és kívülről nézve micsoda szenvedéllyel ront neki a táplálékának – ebben a sárkányra hasonlít –, az ember hajlamos elfeledkezni róla, hogy nincs túl a veszélyen. És még nyilvánvalóbbak ezek az érzések, ha valamelyik rossz szomszédunk háza ég.

A sárkány egyelőre a koporsóban hever, és mire rátalálnak, egészen megváltozott, mint az a nő, aki valamelyik filmben utolsóként szaladt ki az égő házból, és sodrófájával a tűzoltót kezdte püfölni... mint látják, nem magamról beszélek, mert akinek adósságai vannak, nincsenek betétkönyvei. Én úgy bele tudom élni magam bárkinek a helyzetébe,

hogya azt mint a magamét adom elő, az illető halálra röhögi magát az ostobaságomon. A szlovákban, más nyelvekhez hasonlóan, ez az úgynevezett *Ich-forma* segítségével érhető el. Ha például azt mondja valaki a szomszédjának, aki még soha nem hallotta az algebra szót... de elmondom részletesebben.

„Szomszéd úr”, fordul az ember a szomszédjához, aki nem tudja, mi az az algebra, „tudja, mi az az algebra?”

A szomszéd fölemeli tekintetét, rátámaszkodik az ásóra, és így szól:

„Nahát, szomszéd úr, hogy már mindjárt reggel milyen csipkelődő kedvében van.”

„Csak eszembe jutott. Látom, már néhány órája dolgozik, mondom, elbeszélgetünk egy kicsit...”

A szomszéd bólint, mert ez igaz. Te pedig folytatod, vagyis én pedig folytatom:

„Elvégre magának is tanulnia kellett algebrát.”

„Jó, hát mi az?”, kérdi türelmesen a szomszéd.

„Az egy tudományszak, a matematika egyik ága, például, mikor azt mondjuk: a plusz bé egyenlő cé. De pontos számokat nem tudni.”

A szomszédnak derengeni kezd valami.

„Tudom, azok az ikszek meg ipszilonok meg négyzetek, már elfelejtettem őket. Mire volt jó mindez? De miről van szó?”

„Túlságosan elhanyagoljuk az algebrát, pedig olyan az embernek, mint egy falat kenyér.”

„Úgy van. Az emberek elvadultak, nem ártana nekik egy kis fegyelem. Csak nem tudom, épp az algebrával kell-e kezdeniük...”

A szomszéd szentül hiszi, hogy a politikáról lesz szó, és egy másik szomszédról, aki lop.

„Így felejtünk el lassan mindent, amit az iskolában tanultunk”, mondom még, és bemegyek a házba.

Ismétlem, nem tudni, melyikünk volt ebben a metaforában a szomszéd, és melyikünk voltam én. És valakit egészen addig emésztet ezzel kapcsolatban a kétség, míg fel nem cserélem az algebra szót egy másikkal, mondjuk, szintén a matematika területéről, az előbbihez igen közeli, arab eredetű algoritmussal. Ezt azonban már kevesen ismerik.

A hosszú téli éjszakákon álmaitokban fokozatosan felsorakozik az egész családodok – az unokafivéreitek és unokanővéreitek, nagynénjeitek, nagybátyjaitok, nagyapáitok és nagyanyáitok... és szépek is vannak meg ocsmányok is e téli álmok között, sőt unalmasak is meg lehetetlenek és összevisszák, akár egy szemétdomb. Különösen karácsony előtt térnek vissza régi álmaitok a Jézuskáról meg a nagy ajándékról, amit valamikor a második világháború vége felé hozott nektek, amikor hétévesek voltatok, és azt hittétek, a Jézuska olyan tízéves forma lehet, aki képes beszerezni bármit, miközben neki nincs szüksége semmire, szétosztogatja mindenét, tehát a játékokat is, meg az olyan hasznos portékát is, mint a zoknik, sálak, melegítő, vagy mint a dió. Magam nem szerettem, ha a Jézuska sálat hozott, az egyenesen sértő volt, hiszen azt az apám is vehetett nekem. Egy rendes Jézuska olyan játékot szerez, amelyet még nem is láttatok. Én tizenöt éves koromig falun éltem, és fogalmam sem volt, miféle játékok létezhetnek egyáltalán. Az apámnak nem volt nehéz Pozsonyban valami kimondottan jézuskásat venni – mondjuk egy játék-teherautót, valamilyen babát vagy hajót, vagy mondjuk legalább Ki nevet a végén!-t. Meg voltam győződve arról, hogy az igazi játéknak amolyan jézuskás csomagolásban kell lennie, továbbá még az illata is elárulja, hogy újonnan vették, friss rajta a lakkozás meg minden része tökéletes, és még véletlenül sem olyan, amit a faluban is elkészíthetett volna valaki. Még a szánkók is gyönyörűek voltak, melyet kivétel nélkül minden gyerek ajándékba kapott a községtől, fénylett rajtuk a lakk, a talpukon meg olyan

szépen csillogott a sín, hogy kár volt velük kimenni a hóba. S még a kötele is szép volt, meg rajta a csomó is. A Jézuska ajándékának teljesen újnak kell lennie, meglepetésként kell hatnia stb.

Alkonyattájt azt látni, hogy a gyerekek viszik haza a fekete sárkányt, a fejük fölött tartják, és jobbra-balra lökdösik egymást, és csupán egyetlen tisztességes srác akad köztük, aki menet közben föltekeri a zsineget, és ügyel rá, hogy ne szakadjon le a sárkányról. Belőle egyszer kiváló gazda lesz!

Az igazi Jézuska hóborította szánkón vagy aranyhintón érkezik, vagy egy szürke felhőn, egészen belepte a hó, úgyhogy a behavazott ajándékokkal megrakott szánkóját nem is lehet is látni, és ha letesz egy ajándékot valamelyik jó gyereknél, kevéske havat is szór vele a szobába, és a karácsonyfára hullott hópelyhek egészen ünnepek végéig nem olvadnak el, ha pedig kinéztek az ablakon, fehér háztetőket és sötét-fekete patakokat és folyókat láttok, a távolban pedig mindenféle örvendező, sötét-fekete alakot, ahogy ott hemperegnek és kiabálnak, továbbá négy vagy öt fekete szőrű kutyát, a gazdájukon rózsaszín mellény és fekete pulóver, lerí róla, hogy jómódban és gondtalan életet él, gyűlölnötök kell az ilyen embert, de ez a gyűlölet egyáltalán bántó, ha elnézve őt és az öltözetét, hozzáteszitek: bolond, jöllehet korábban még soha nem láttátok őt, s az is lehet, hogy AIDS-es.

A bolond fölött nagy testű fekete varjak szállnak, valójában szürke dolmányos varjúk, de a hó fölött feketének látszanak. Csupán a holló teljesen fekete, kedvenc madarunk, melyről egyes népek úgy tartják, hogy az hozza a kislányokat, és a fa legfelső ágáról is ellopja a diót, még januárban is.

A szél lefújja a havat a tölgyről, mely teljesen fekete, míg a levelei el nem száradnak, azután barna, de úgy is ijesztően hatalmas és önérzetes, hogy félni lehet tőle. Tavaszra az egész tölgyes megfeketedik. Ezek a fekete erdők. Félelmet és hűvösséget árasztanak, elbizonytalanítanak, és szinte hihetetlen, hogy nyaranként az ilyen, korábban félelmetes erdőben mégis túlérett eperre lelhet az ember, melynek illata akár a konyaké, színe utánozhatatlan, mint a gyönyörű árvai asszonyoké, akik bőre ugyan hófehér, arcuk pirosát barna foltocskák tarkítják, s akiket magashegyi életviszonyaik alaposan megkeményítettek. Két ilyen fiatal lánykát is láttam Pozsonyban, a Brouk, másképpen Duna Áruház alatt baktattak, mire öreg szemem menten elhomályosult, és képzeletben visszaroppentem ifjúkoromba, amikor még férfierőm teljében voltam, s amikor még izgalomba hoztak a lányok arcán a barna foltocskák, és biztos voltam benne, hogy ilyen nőre gondolt Hviezdoslav is, amikor *Az erdőőr feleségét* írta, hiszen én is láttam egyszer egy ilyen asszonyt Felsőkubinban, bár idősebb volt már, de majd kicsattant az erőtől és az egészségtől, ritka-nagy kék szeme volt, s feltűrt ruhaujjja könyökhajlatig látni engedte fehér, ám mégsem teljesen hófehér kezét, mely akár egy könyvben, amikor a festőnek egy kezet kell megfestenie, de az nem lehet ugyanolyan fehér, mint a papír, mégis tudni, hogy az a valóságban hófehér, s erős, bár isten ments, egyáltalán nem inas, ellenkezőleg, húsos és telt, amely inkább dísz a nőnek, s akinek kék szeméhez remekül illett frissen mosott, piros kivarrású, fekete blúza, de mégis inkább mintha egy könnyű pulóver lett volna rajta. Az a bizonyos árvai asszony egy botot tartott a kezében, és megvárta, míg egészen közel érek hozzá, megvárta, míg ráköszönök... most látom, még harminc sem lehetett, tehát tényleg nem volt öreg, csupán az én gyermekem diákszemem látta annak, és mindjárt odalett minden nyugalom. Ekkor az asszony fölemelte a botját, de nem a végét, hanem a fenti részét, és kezével levett ifjonti sörényemről egy pókhálót. Ilyen éles szeme volt... A szavait ma már nem tudom felidézni – természetesen nem köntörfalazott, nem hümmögött, hanghordozása érettségről és határozott beszédmodorról tanúskodott, még össz-szlovákiai viszonylatban is kitűnt volna műveltségével. Valami ilyesmit mondott:

„Hová, fiatalúr?”

„Csak úgy sétálgatok, a szünidőt töltöm itt.”

„Ez a lábbeli nem az erdőbe való, fiatalúr”, és a lábbeli szó mehökkentett, mert azt hegyentúli kifejezésnek véltem.

Elmosolyodott. De nincs itt elég terünk rá, hogy leírjam a mosolyát. Az egész arckifejezése megváltozott, és hirtelen kislánynak hittem, bár azóta be kell ismernem, hogy azt gondoltam, lehetnének fehérebbek is a fogai – a diák, aki voltam, akkor még nem tudta, hogy a legegészségesebb fogak sárgák. Az ajka körül, a szája szögletében pompás kis ráncok képződtek, s ettől kissé huncutkássá vált az arca; Turanka nénémet szoktam ilyennek látni néha, amikor meglátogattam őt Hegyentúlon, csakhogy Turanka néni nem nevetett olyan gyakran, sőt néha kifejezetten szomorú volt. Ezt az árvai asszonyt azonban nyilván soha nem lehetett szomorúnak látni, s feltételezem, a szomorúság szót sem ismerte.

„Miért van úgy meggörnyedve?”, kérdi vidáman az árvai asszony. Kihúztam magam, de nem vettem a lapot, hogy beszélgetni szeretne. Valószínűleg nem jöhetett rá azonnal az életkoromra; messziről, meggörnyedve, lógó orral olyan lehettem, mint egy öregember, amilyen jelenleg vagyok. Láttam, hogy sajnálkozik rajtam, s már nem tart tőlem.

„Hát persze hogy úgy járok, hiszen az utat figyelem”, mondtam.

„Pedig nem szép látvány ilyen hajlott háttal. És jobban tenné, ha visszafordulna, mert jön a vihar.”

De bármennyire is szeretném a mai olvasó számára érzékletessé tenni ezt az élményemet, úgyszem fogja elhinni nekem, hogy valóban megdörrent az ég. Kezdhettem volna mindjárt azzal, ahogy kell, ó, én, mafla, hogy esőre állt, s csak ezután kellett volna rátérnem erre az asszonyra. Bizony, mafla voltam, megjátszottam a hőst, és továbbindultam, az erdő felé, ő pedig le, a falunak – régen történt mindez. Mára már biztosan el is felejtett – ám most, hirtelen, ugyanolyan alakokat látok, harminc évvel később, az említett Brouk előtt, lehet, a lányait, az unokáit vagy a kishúgait. A valóságnak megfelelően megjegyzem, hogy bár az öltözetük ízléstelen volt, a látásuk ugyanúgy felvillanyozott, mint az övé annak idején, Felsőkubin fölött. Már évek óta szeretnék valakinek arról az asszonyról és huncutkás arckifejezéséről beszélni, de még mindig nem fejtettem meg annak a pillanatnak a titkát, csak dadogni tudok, s biztosan összehordok hetet-havat róla. Egyébként sem akarok az emlékezőképességemmel dicsekedni – mindenkinek olyan, amilyen, és felejteti is kell, az is része az emlékezetnek.

Ezek a mostani és modern árvai nők egy kissé előrehajló, fekete próbakisasszonyt bámultak a kirakatban, akinek bőrszíne egyformán elvarázsolta az összes szürrealistát, ám akinek előrehajló mozdulata, akár egy fiatal fickót, engem ragadott magával, nemkülönben a keze, mellyel egy másik próbababát érintett meg – persze, próbababáról beszélek, nem a folydogáló víz fölé hajló manökenről, a kirakatban honoló természetfeletti nyugalomról beszélek, ahol a szóban forgó bábualak egész éjszakán át örökös az üveg mögötti titokzatos élet futása fölött, a próbababák rejtélyes aszexualitására és hibátlan öltözékére gondolok –, és ezek az orrukat a kirakatüveghez lapító fiatal árvai nők nagyokat nevetgéltek saját, ily módon kissé eltorzult arcuk láttán, miközben feltételezték, hogy a próbababa jobban látja őket, mint én, a gondolkodó, aki mögöttük állok, s e kéklő téli nap fekete öröme fölött töprengek, amikor az összes kék felületet a nagy fauvista, ama bizonyos Teremtő vastag fekete vonalakkal határolta körül, mintha csak a fauvizmust követő realizmussal és más izmusokkal szembeni dacból tette volna.

A nők most orrukat a kirakat jobb sarka felé csúsztatták, ahol egy bundába öltöztetett női próbababa mellett, melynek ujján egy húszezer koronáról szóló árcédula lógott, egy fiatal fiúalak is látható, egy aszexuális figura, afféle mintadiák, mely hanyagul kezében

tartja levetett, s mindössze tízezerért kínált bundáját, kissé odébb pedig egy nála magasabb, tizenkét éves forma leányka figurája, melynek testére ellenállhatatlanul vonzó melleteket varázsoltak, aki vállán átvetett bundáját, mintha csak valamely hangverseny előtt vagy után a hőségtől átforrósodott előcsarnokban a ruhatárba vinné, esetleg onnan hozná, miközben a gondolkodót, aki én vagyok, a vagyon és a gazdagság, az ezüst tálon felhalmozott ételek, a házasságon belüli, ám az embernek a személyes szabadságát is biztosító harmónia bűnös vágya kerítette hatalmába, mely házasság egyszeriben más, azaz új lesz a számára, mivel a gondolkodó az apró és gazdag, szörmebundás balett-táncosnót vette feleségül, aki szereti őt. S nemcsak magamagáért, hanem azért is, mert gazdag, és a gondolatait már ingyen is elkötyavetyélheti. Mert van kedve élni.

Hullni kezdett a hó a kirkatüveg mögött lezajló, fentebb részletezett misztérium előtti forgalmas téren, s a fekete sárkány, mint egy, a szekrényben levő, kivaszt fehérnemű közé préselt, egyik oldalára fektetett és a többi fehérneművel betemetett medve, szóval, a sárkány nyugtalanul megfordul sírjában, repülni szeretne, elszakadni a zsinegtől, és mindörökre eltűnni a tenger irányában, el innen, messzire. Szállni a személy- és teherhajók, szállni a hullámok fölött, majd leereszkedve a vízre, továbbbúsnizni Amerikába az én kedves, gyönyörű unokahúgomhoz Chicagóba.

És ez még nem minden, sajnos! Mennyi szenvedést rejteget számára a szabadság! A Kordilerrák fölött átrepül a Csendes-óceán fölé, majd a Kuril-szigetek felé tartó vitorlás kirándulóhajókat navigálja. Nézzék, japán, mondják a sárkányra a szolgálatban levő tengerészek, amikor az óceán csendes...

Az algebra mindent megváltoztat, amit költőinek tudunk. A sárkány nem tud meglenni a maga zsinége nélkül, vagyis azt mondhatnánk, hogy egy olyan állat, melynek két farka van, egy elöl, zsinegből, és egy hátul, melyen apró zászlócskák lengedeznek. Az algebra nem vonatkoztathat el e farkaktól, és nem feledkezhet meg róluk. Ha nagy vonalakban akarnánk leírni a sárkányt, egy olyan vonalat kellene elképzelnünk, mely egy hosszú elülső farkban végződik. A teste pedig zsineg nélkül nem több egy afféle élettelen tárhelynél – mindkét összetevő egyaránt fontos. Az a bizonyos fekete, mely tekintetünket magához vonzza, csupán a hasa, azaz az a része, mely az ember kezénél kezdődik, mellyel a sárkányt tartja. A fehérneműs ládikabeli örömtelen életét felváltja a tengerek, illetve a földgolyó szent hegyei fölötti szárnyalás szabadsága. Mint a halál angyala, látzólagos könnyörtelenséggel csap le az argentin sasra, mely a síkságok felé veszi az irányt, a vulkáni eredetű, levegőtlen lyukak felé, ám a sárkány ekkor újból felcsap az ég magasába, pánikot keltve a chilei hadsereg repülő gyakorló egységei körében, riadókézültetés elrendelésére készítve a NASA-t és aktiválva a műholdas riasztórendszereket, felfordulást okozva Kínában, a Távol-Keleten és Indonéziában, ám a legvégén visszatér Szlovákiába, a Morva és a Duna összefolyásához, rendeltetési helyére.

Zsineg helyett egy megfelelő, erős kötél tartja, mely akármilyen hihetetlen, mindössze néhány méterrel lóg a föld fölött. Közvetlenül a leszállás előtt ez a kötél éri Dévénynél elsőként a földet, ezután a zsinegnek már nincs többé jelentősége: a sárkány egy tölgyfán landol, miközben a távolból tömegek – a Szent Cyrill és Metód ünnepség résztvevői – figyelik. S akárha csoda történt volna, megrohanják a különböző egyenruhás alakulatok és a felderítő osztagok, továbbá a gyerekek, a volt politikai foglyok, és a nők... kicsik és nagyok egyaránt, de legfőképpen az istenfélő, illetve a szenvedő asszonyok.

Másutt, egy további helyen, a szent hegy túloldalán halk korált hallani. De mégsem istentiszteleten vagyunk. Egy 1960-as gyártmányú régi autó körbedeszakázott platóján kis csoport ácsorog. Akikben távcsövünk segítségével a mi árva lányainkat ismerjük fel ugyanazokban a ruhákban, mint a Brouk előtt, láthatóan alacsonyabbak a körülöttük levő

férfiaknál, egy szónok ügyetlen mozdulatokkal mutogat valamit, lent, az autó mellett pedig idősebb emberek egy másik csoportja, akiket leírt a történelem, s akik a platón álló férfi hadonászását figyelik, és időről időre tapsolnak is hozzá – különböző olcsó ruhák és sapkák, falusi kendők tarka elegye, itt-ott egy-egy tarka zászlócska, gondolom, ezek is jelképei valaminek. Mögöttük tíz méterre, kissé hátrább, rövidre nyírt hajú fickók, szlovák skinheadek, izmos karjuk szorosan a testük mellett, kidolgozott farizmus erős lábuk fölött rángatózik, tökéletes látványt nyújt valamennyi, mintha csak eszményi kinézetük miatt tenyésztették volna ki őket, mint a nemzet egészséges magját, akik mintha a platót körbevevő kisebb gyülekezetet vigyázták volna. Felhangzik az Internacionálé, taps, a platóról lejönnek a szónokok, a pártelnök pedig egy fekete – mulatt – kisfiú kezét markolja, egy szlovák félvérét, aki néger is meg szlovák is, nyalókát nyújt felé, a mulatt fiúcska mélyfekete szemei felragyognak, amikor az egyik árva nőtől fagyalaltot kap, s amikor leejti, senki nem tudja, hogy a XXI. század Leninjét látta, mert a gyülekezet odébbáll, míg az autó továbbmegy, míg a skinheadek rá nem vetik magukat és nem kezdik leszorítani az árokba, míg az utca túloldaláról oda nem lép öt gumibotos rendőr, és kezdetét nem veszi egy jó kis verekedés. Lenin az apjával eltűnik a tömegben, egy másik nagy, zajos tömeg mögül előkerül egy valamivel kisebb fellobogózott, színes csapat, egy zászlón a megsebzett szívű Hétfájdalmas Szűzanyát, Szlovákia védőszentjét látni barokkos pózban. Mögötte fehér miseruhában egy egyházi méltóság, akit, mint említettük, egy másik tömeg követ, amelyben a nemzeti tanács politikusai mellett néhány író is feltűnik, miként vannak itt régi párttagok, s az árva néni ízlése szerint öltözött elvtársnők, akik azonban egyáltalán nem hasonlítanak az én árva nőimre, teljesen más nénikék ők, elkeseredettek, akik úgy várják a fekete sárkányt, mint a csodat, azt, amely végre-valahára lerántja a leplet minden rosszról a földön, és mindenkinek megmutatja a helyes utat, mely valamiféle földöntúli jelenségen alapul, valamin, ami a lézersugár és a korbács, az öregedés és eltékozolt életük miatti bosszú elegye, mely az ördög csodatétele, viseljen bár női nevet is, mely nem egyéb bosszúvársáznál, még ha az ég bosszújáról van is szó – de valamennyien érezzük, hogy az igazi bosszút, a történelem bosszúját egyelőre a mulatt hordja magában, aki egy fehér szlovák kezét fogja, senki nem tudja még, mit tervel majd ki ez az apróság, s hogy milyen lesz a folytatás, hogyan lesz majd meg az eljövendő század gulágok nélkül, de úgymint mindent megbosszul, senki nem tudja még, hogyan fogják újból megünnepelni május elsejét, hogyan kerül elosztásra a nemzeti jövedelem, hogyan honorálják majd a művésztelmisséget, éppen ezért mindannyian nagyon félünk és nagy bennünk a bizonytalanság, mert nem tudjuk, hogy az a bizonyos fiúcska, az a Lenin, ott, Dévényben, mélyen benne rejlik minden emberben, egyszerűen elpusztíthatatlan, agyafűrt, a szó lenini értelmében nem anyagi valóság, Hegel feje tetejéről talpára állított abszolút eszméje ő, és a megfelelő helyzetet, a megfelelő gesztusokat keresi a maga számára, még szégyellős, még a pubertás kor, az első pattanások és az első szerelmek előtt áll, még a gimnázium és a kitüntetések is előtte vannak, még felakasztják a testvérét, még csak írni készül a kapitalizmusról Szlovákiában, még egyszer el fogják őt temetni, miközben valóban és ismét örökké élni fog, és mindezt regényekbe foglalják, és kantáták zengik majd, és a munkába vetett hit válik majd kánonná.

És így szól Heródes: Ki az a gyermek, az a király, látni akarom.

A Szentírás tudorai felütközték könyvüket, és ujjukkal ráböknek a térképen Betlehemre. Ezalatt a király Józseffel és anyjával egy másik országba menekül.

Tóth László fordítása

BÁNYAI TAMÁS

Kamikaze

Hideg fejjel. Józanul és érzelmek nélkül. Ezen még túl kell esni, és utána majd... – gondolta Krisztina Holder.

Leült a konyhasztalhoz, egy ív papírlapot terített maga elé. Megragadta a tollat, hogy írni kezdjen, de keze megremegett a papírlap fölött. Csak röviden, biztatta magát, csak röviden. Annyi mindent le kellene írni, egy egész füzetre valót, mindent, amit szóban még sohasem mondott el.

Vetett egy pillantást az órájára, s közben átvillant az agyán, hogy van ideje bőven, hiszen amit eltervezett, azt holnap is végrehajthatja. Ha már eddig kitolta. Ám azonnal elhessegette magától a gondolatot. Nem, nem. Semmi értelme a további halogatásnak.

Drága Máriám!

*Te vagy az egyetlen, aki meg fogod érteni, még akkor is, ha elle-neznéd. Mindig te álltál hozzám a legközelebb, és te tudod, mit jelent a család, a szerető férj, az imádott két kislány. A gyermekeid. Az életed értelme. Az enyém elveszett. Isten akaratából vagy büntetéséből, bár azt már sohasem tudom meg, mit vétettem, egyik perc-ről a másikra, amikor bekövetkezett az a szörnyű baleset. Talán akkor kellett volna pontot tennem az életemre, csak hogy akkor még napo-
kon keresztül élt bennem a remény. Te tudod a legjobban, mennyire hittem, hogy legalább Petikét meg tudják menteni az orvosok. Legalább őt! Hittem, hogy Isten megbocsát, ha vétkeztem ellene, s hogy mégsem mér rám ekkora csapást. Bízam az orvosok tudá-
sában, erőfeszítéseinek sikerében. Hiába. Amikor Kevin után Petike is meghalt, soha be nem tölthető űr maradt utánuk.*

Te voltál az, aki mindvégig mellettem álltál, aki megpróbált lelket verni belém. Fiatal vagy, és hosszú még az élet, hangoztattad nap mint nap, adj időt magadnak, s meglátod majd, a legfájóbb sebek is behegednek, a gyöttrő rémálmok elszelídülnek, s eljön az az idő, amikor a legélesebb fájdalom is eltompul, elmúlik. Amikor ismét nevetni fogsz, mert hidd el, kapsz még az élettől egy újabb és kedvezőbb esélyt. Nem könnyű kívánni azt a percet, de hidd el nekem, érdemes.

Keze újfent remegni kezdett, könnyecseppek peregtek le az arcán. Félbehagyta az írást. Szempillái lecsukódtak, mintha ezzel gátat vet-
hetne könnyeinek.

Nem szabad!, figyelmeztette magát.

Felállt a székről, a feltörő emlékektől bódultan botorkált a kony-
haszékerenyhez. Poharat és egy üveg Elijah Craig bourbon whiskyt emelt le a polcra. Kevin kedvence, ötlött fel benne akaratlanul is. A pohár felé döntötte az üveget, ám abban a pillanatban meg is gon-
dolta magát, s inkább a szájához emelte. Nagy adag whisky csúszott

le a torkán. Prűszkölve, krákogva kapta el szája elöl az üveget, s levegő után tátogott, mint aki fulladozik.

Az italtól viszont erőre kapott. Folytatta az írást.

De muszáj a lényegre térnem. Amint befejeztem ezt a levelet, indulok a bankba. Édesanyáék rám hagyott ékszereit és azt a százezer dollár készpénzt, amit Kevin helyezett el a széfben, kiveszem, hogy halálom után nektek ne legyen ebből semmi komplikációtok. Sohasem firtattam, hogyan jutott Kevin ehhez a hatalmas összeghez, s hogy miért nem rakta be a bankszámlánkra. Nem hinném, hogy tisztességtelen úton szerezte volna, inkább arra gondolok, az adóhivatal figyelmét akarta elkerülni azzal, hogy készpénzben őrizte meg. Erről a pénzről nem tettem említést a végrendeletemben, rajtad kívül ne tudjon róla senki. A végrendelet Alford ügyvéd úrnál van letétbe helyezve, ő majd értesít benneteket. A házat és minden egyéb ingóságot rátok akartam testálni, de az ügyvéd úr tanácsára meg kellett változtatnom az eredeti végakaratomat. Ha nem teszem, mondta Alford úr, Kevin szülei megtámadják. Nyerő pozícióból, tette hozzá. Amilyen kapcsolatom volt velük, ebben egy percig sem kételkedem. Tudod, hogy sohasem szerettek, az ő szemükben én soha nem voltam más, mint egy jött-ment bevándorló, fiukhoz érdemtelen magyar menekült. Többször is hangoztatták, elég nyíltan, hogy Kevin különbet érdemelt volna nálam. Egy amerikai feleséget, aki... Fogalmam sincs, az miért lett volna jobb. Most már mindegy. Ez az ő bajuk.

Ami ebből titeket érint, hogy mindennek csak a felét tudtam rátok hagyni. Ezzel szemben mindössze egy valamit kérek. Holttestemet égettessétek el, és hamvait juttassátok haza, Magyarországra, hogy az urnát szüleinél sírjában helyezték el.

Ismét abbahagyta az írást. Hátravetette fejét, összeszorította ajkát, s ezúttal hagyta könnyeit szabadon leperegni. Kisvártatva újból felkapta a tollat, és odakörmölte a papír alája:

Nem. Azt mégsem. Hamvaim kerüljenek Kevin és Petike sírjába, legalább a halálunkban maradjunk együtt. Ugye megérted?

Életem végéig éljétek abban a boldogságban, ami nekem csak olyan rövid ideig adódott meg.

Szerető nővéred, Krisztina.

Felsőhajtott. Néhány másodpercig mereven, gondolatok nélkül szegezte tekintetét az előtte fekvő papírlapra. Aztán rákönyökölt az asztalra, és szeméit eltakarva tenyerébe hajtott a homlokát. Rövid ideig ült így, mozdulatlanul. Pár perc múlva felpattant az asztal mellől, újfent vetett egy pillantást a karórájára, majd sietős mozdulattal összehajtotta a befejezettnek tekintett búcsúlevelet, és becsúsztatta egy borítékba. A borítékot a retiküljébe tette, és elindult.

Autójával a Brainerd Road-ra kanyarodott, s nem csak azért, hogy hűgáék St. Elmo-i háza felé tartva útba ejtse a bankot. Férjének és fiának halálos balesete óta tudatosan kerülte a 24-es állami közúti autópályának a Missionary Ridge-en* áthaladó, s a dombtetőn élesen kanyarodó, majd lejtős szakaszát, amelyet nem véletlenül neveztek halálkanyaroknak. Ott, az emelkedő tetején, a majdnem kilencvenfokos kanyarulatban történt, alig hat hónapja, az a fatális szerencsétlenség, amely egyszer s mindenkorra megváltoztatta életét. Azóta visolygott, mit visolygott, egyenesen irtózott attól, hogy akár egyedül, akár mással arra kocsikázzon. Amikor sógora, néhány nappal a baleset után arra akarta őt vinni St. Elmo-ba**, olyan hisztériás idegrohamot kapott, hogy estig sem tudták lecsillapítani.

Délután három óra felé járt az idő, messze még a csúcsforgalomtól. A bankot – úgy gondolta – fél óra alatt elintézi, s még bőven marad ideje hűgáék házához hajtani, mielőtt bárki a családból hazaér. Kulcsa volt a házhoz, hiszen Mária, férje jóváhagyásával és vele egyetértésben, többször is igyekezett rávenni őt, hogy menjen át hozzájuk. Ha félelem

gyötri, ha nem találja helyét otthon, ahol minden zug, minden szeglet a fiára és férjére emlékezteti, akkor nyugodtan üljön kocsiba, és hajtson át az ő házukhoz, a napnak bármely időszakában, akkor is, ha éppen senki sem tartózkodik odahaza.

Gyakran érzett kísértést, hogy éljen a felkínált lehetőséggel, de egyetlenegyszer sem tette meg. Ha túlságosan nyomasztó volt számára az üres családi ház, amely nyolc éve szolgált otthonául, inkább céltalanul kocsikázott a városban. Egyszer szánta rá magát, hogy igénybe vegye az invitálást, ám akkor is, St. Elmohoz közelítve, elállt szándékától. Az Incline Railway-hez*** érve meggondolta magát, s inkább felhajtott a Lookout Mountain-ra****. Annak tetejéről, a polgárháborús emlékparkból nézte hosszú perceként keresztül az alatta elterülő Chattanoogát. Azt a várost, amelyet annyira megszeretett, amelyben éveken keresztül maradéktalanul boldognak érezte magát. Bámulta az alatt hömpölygő és a Dunára emlékeztető Tennessee folyót, mindaddig, míg tekintete a St. Elmo határában fekvő Forest Hill temetőre nem tévedt. Oda, ahol Kevint és Pétert temették. Ekkor sírva elfordult a várostól, és elindult haza.

Húgának házának kulcsát mindvégig magánál tartotta. S most elérkezett az a nap, amikor hasznát is veszi.

Elképzelése szerint a bank széfjéből elhozott ékszereket és készpénzt a búcsúlevéllel együtt elhelyezi az ebédlőasztalon, azt követően pedig, úgy ahogy eltervezte, véget vet értelmetlennek tartott életének.

A bank földszintes épületének láttán kesernyés mosolyra húzta száját, mert eszébe jutott, amire Kevin első találkozásukkor felhívta a figyelmét. Idővel észre fogod venni, mondta, hogy Amerikában a bankok és a temetkezési vállalatok épületei a legszebbek.

Átvágott a parkolón, egy Harley Davidsonján éppen begördülő motoros kis híján feldőntötte, fejcsóválva nézett utána.

Az épületben mindössze három ügyfél tartózkodott, kettő a pénztárpult előtt, a harmadik egy ügyintéző asztalánál. A bankigazgató, aki éppen az egyik pénztártól indult irodája felé, megpillantva őt már messziről üdvözölte.

– Isten hozta Mrs. Holder. Miben lehetünk szolgálatára?

Mosolyt erőltetett az arcára, s kellenlenül ugyan, de igyekezett szívélyes lenni, hagyta, hogy az eléje lépő bankigazgató hosszú másodpercekig szorongassa a kezét.

– Rég láttuk, Mrs. Holder, attól még...

– A széfből szeretnék kivenni valamit – szakította félbe a férfi körülményesnek ígérkező mondókáját.

– Hogyne, természetesen, semmi akadálya. Ha jól tudom, ön mellé nem kell kíséző, széfjének mindkét kulcsa magánál van, ugye?

– Igen.

– Akkor semmi más dolga nincs, mint beírni a nevét a regisztrációs könyvbe, tudja...

– Igen, tudom – vágott közbe egy kicsit barátságatlanabban, mint szeretne volna.

A bankigazgató arca alig észrevehető kellenlenül grimaszba rándult.

– Persze, persze, tessék csak – mondta sértődött hangsúllyal. Elfordult, és elindult az irodája felé.

A pánclétermen az L alakban elhelyezett és golyóbiztos üvegfallal védett pénztárpulttal szemben, a bejárati ajtótól jobbra helyezkedett el. Vastag acélajtaja nyitva – mint napközben rendszerint –, mögötte ablaktalan tölgyfaajtó, arra az esetre, ha a kliens idegen tekintetektől védve, magára akart maradni.

Krisztina beírta nevét és érkezésének időpontját a regisztrációs könyvbe, majd belépett a pánclétermbe. Behúzta maga mögött a tölgyfaajtót, s csak azután halászta elő retiküljéből a széf kulcsát. Mivel rég járt itt és nem emlékezett pontosan, ide-

Szombathy Bálint: Kollázs, 1969

jébe telt, mire megtalálta a 610-es számú fiókot. Noha rajta kívül természetesen senki sem tartózkodott a keskeny, rideg és jól megvilágított helyiségben, mégis körülnézett, mielőtt a zárba illesztette a dupla kulcsot. Kinyílt az acélajtó. Kihúzta a kincseit őrző fémdobozt, s felnyitva a fedelét egy pillantással ellenőrizte tartalmát. Mindent úgy talált – ez persze nem is lehetett kétséges –, ahogy legutóbb hagyta. Egy paksaméta iratköteg alatt az ékszereket tartalmazó kék selyemzacskó és a tíz köteg százdolláros bankjegy.

Ismét körbesandított, mint aki attól tart, hogy kifigyelik, aztán kapkodó mozdulatokkal retiküljébe rakott mindent, amit kiemelt a fémdobozból. Kézitáskája megtelt ugyan, mégsem annyira, hogy az esetleg feltűnő legyen. Visszatolta a fémládikát és bezárta az immár üresen hagyott széfet.

Amikor kilépett a pánccélteremből, meghökentő látvány fogadta.

Mintegy ötméternyire előtte két ember hasalt a földön, előre tartott karokkal, kinyúlva és mozdulatlanul, mint akiket durván leterítették. Az eléje táruló meglehetősen szokatlan, mondhatni bizarr képtől földbe gyökerezett a lába. Úgy nézett a földön fekvő emberekre, mintha otthonába lépve egy, a megszokottól merőben eltérő, idegen és feldúlt lakás fogadná.

Az íróasztala mögött dermedten ülő bankhivatalnok tétován intett feléje, úgy tűnt, így akarta figyelmeztetni őt, hogy lépjen vissza a pánccélterembe. Ebben a pillanatban lövés dördült, s a bankhivatalnok eltorzult arccal a vállához kapott. Krisztina csak ekkor látta meg a csuklyás alakot, aki – még mielőtt visszaléphetett volna a pánccélterem védelmébe – szintén észrevette őt.

– Egyetlen lépést sem! – kiáltott a csuklyás alak, pisztolyt szegezve rá. – Emelje magasba a kezét és ne mozduljon!

Engedelmeskedett. Felemelte karjait, fülénél fogva tartott retikülje a vállára csúszott.

A rémület csak most kerítette hatalmába. Érdekes módon nem félelmet érzett, inkább kétségbeesés uralkodott el rajta. A sietős és máris késésben levő ember hirtelen támadt és görcsös aggodalma: nem érek időben oda, ahova haladéktalanul és feltétlenül el kellene jutnom.

Teljesen váratlanul, kintről beszűrődő éles vijjogás törte meg a banképület dermesztő csendjét.

A csuklyás alak megperdült saját tengelye körül, mintha egy hátulról várható alattomos támadásnak akarná gyorsan elejét venni, de semmi gyanúsat nem észlelhetett. A vállon lőtt alkalmazott rettegő és elkínzott arckifejezéssel, kezét erősen a vállához szorítva mozdulatlanul ült asztala mögött. Ugyanúgy, szoborszerűen ült helyén a bankigazgató és a másik tisztviselő. Az üvegfal mögött tartózkodó pénztárosok is félelemtől megbénulva várták a fejleményeket.

A csuklyás férfi ismét Krisztina felé fordította fegyverét.

A bank bejáratának széles üveglablakán, akár egy éles nyári villám, kék fény cikázott végig.

Nyilvánvalóvá vált, hogy rendőrök érkeztek a banképület elé. A csuklyás alakban is tudatosult, hogy valaki, minden fenyegető figyelmeztetése ellenére, megnyomhatta a riasztóberendezés gombját. A rendőrök reakciója a vártnál sokkal gyorsabb volt. Noha arcának mimikáját senki sem láthatta, a pisztoly észrevehetően megremegett kezében, árulkodó jelét adva annak, hogy felfogta kilátástalannak tetsző helyzetét.

Megint körbefordult, ezúttal már jóval lassabban, fegyverét lövésre készen tartva, árgus szemekkel keresve a lehetséges kiutat.

Aztán döntött.

Egy szemvillanás alatt ott termett Krisztina előtt, durván megpenderítette, s amint a nő háttal állt neki, tarkójához nyomta a pisztoly csövét, miközben bal kezével lerántotta és erősen megmarkolta a karját.

– Egy rossz mozdulat – sziszegte Krisztina fülébe – és agyonlövöm.

Krisztina lehunyta szemét. Ijedtsége, aggodalma egycsapásra elmúlt. Nem érzett mást, csak a tarkója fájalmát, mert a rabló olyan erővel szorította hozzá fegyverét, mintha annak csövével egyenesen a torkába akarna hatolni.

Hosszú óráknak tűnő percekig álltak így tanácstalanul, míg végre a csuklyás alak megtalálni vélte szorult helyzetének megoldását.

– Indulás! – dörögte Krisztina fülébe, s közben rándított egyet a karján. – Az ajtóhoz! Mihelyst az ajtóhoz értek, megint ráparancsolt.

– Nyissa ki!

Szabadon hagyott kezével Krisztina kinyitotta az ajtót. A csuklyás alak tolta kifelé.

Odakint immár öt rendőrautó sorakozott a bank épülete előtt, villogó lámpáik kék köröket rajzoltak a levegőbe. A rendőrök a kitáruló ajtó láttán járműveik fedezékébe húzódtak, fegyvereiket tüzelésre készen tartva.

A rabló felmérte a terepet, félhangosan dörmögött valamit, s közben szorítása engedett egy kicsit. Krisztina egy kissé maga felé tudta fordítani csuklóját, hogy karórájára vetessen egy pillantást.

Fél öt lesz tíz perc múlva, nyugtázta magában csalódottan.

Most már mindegy, nincs veszteni valója.

Lábát óvatosan, épphogy néhány centire a földtől megemelte, majd cipőjének tűlhegyes sarkával fogvatartója lábfejére lépett, igyekezve minél nagyobb nyomást kifejteni. Közben rántott egyet a karján, hogy kiszabadítsa magát a szorításból.

A csuklyás alak felszisszent, s ugyanabban a pillanatban meghúzta a ravaszt.

Hogy véletlenül, a hirtelen belényilalló fájdalom hatására, vagy tudatosan, a menekülési szándék megtorlásaként, már senki sem fogja kideríteni.

Mert amikor a lövés eldőrdült, és Krisztina élettelenül roskadt a rabló lábai elé, a rendőrök is tüzeltek, s a csuklyás alak holtan bukott Krisztina testére.

* *Missionary Ridge – Misszionárius domb. Az amerikai polgárháború egyik csatájának helyszíne. Kb. 200 méter magas hegy, illetve dombvonulat, amelynek tetejére meredeken kaptató, majd egy éles kanyart követve erősen lejtő 24-es államközi autópálya számtalan súlyos baleset színhelye. A dombvonulat szinte ketté osztja Chattanooga városát.*

** *St. Elmo – Egykor önálló falu, 1929 óta Chattanooga egyik kerülete.*

*** *Incline Railway – A világ egyik legmeredekebb (1895-ben épült) kábelvasútja, amely másfél kilométeres pályáján 72 fokos meredélyen szállítja utasait St. Elmo és Lookout Mountain között. Chattanooga egyik, nemzetközileg is ismert nevezetessége.*

**** *Lookout Mountain – Kilátó hegy. Chattanooga déli határán elterülő 729 méter magas hegy, amelynek tetején kialakított polgárháborús emlékparkjából csodálatos rálátás nyílik az egész Chattanooga völgyre, a környező tavakra, a Tennessee folyóra. Sőt, tiszta időben nemcsak Tennessee és Georgia, de Alabama, Kentucky, North Carolina és Virginia államok területei is láthatók.*

Valami megváltozott

A két Johnny a kocsmá sarkában ült, távolabb a kései vendégektől. Üres poharaikat bámulták elszontyolodva, szívesen ittak volna még. Pénzük azonban elfogyott.

Igazából csak az egyikük volt Johnny, aki háttal ült a kocsmapultnak és a vele szemkötti fal foszladozó tapétáján legettette a szemét. Társának valódi neve Jonathan volt, de mindenki csak a két Johnnyként ismerte őket, mert sülve-főve együtt voltak. Még a börtönben is, elég hosszú ideig.

Johnny-Jonathan alsó ajka lefittyedt.

– Ezekről aztán nem várhatunk semmit – mondta. Bal kezét a söntés felé lódította. – A csaposnál meg nincs hitelünk.

Az igazi Johnny mutatójával a homlokára bökött. Égszínkék szeme felcsillant, mint a tiszta tó, ha napsugár éri vízfelületét.

– Hitel! Nekem ez mond valamit.

– Hitel. Neked. Valamilyik banktól? Ne röhögtesd!

– Kapiskálod. Hitel nuku, de a bank... – Johnny feje kissé hátrabilent. A falat bámulta, mintha a tapéta rései között keresne valamit.

– Na! Mondd má! Mi van a bankkal?

– A bank. Az hát. – Johnny lányosképzű arcán elégedett vigyor jelent meg. – Persze hogy a bank!

– Ne fárassz a hülye dumáddal. Mit akarsz a banktól?

– A banktól semmit. Hanem figyelj ide. Ha emlékszel, vagy két hete, amikor beváltottam azt a lopott csekket, előttem egy spiné vagy kétezer dollárt vett ki a számlájáról. Amikor rám került a sor, egy kicsit hülyítettem a pénztáros csajt, tudod, a szokvány dumával, hogy milyen szépnek tetszik lenni, meg hogy a kisasszonynak Hollywoodban lenne a helye, nem pedig itt, meg hasonlók. Aztán mondom neki, ha nekem is annyi pénzem volna a számlámon, mint annak a spinének, aki az előbb markolt itt fel egy halom dohányt, finanszíroznám a kisasszony filmszerepeit. Tutti befektetés lenne, esküszöm. Csak azért kábítottam a csajt, hogy ne nagyon böngéssze az elébe rakott csekket. És tudod, mi volt a válasza?

Johnny-Jonathan unottan hallgatta. Egyáltalán nem érdekelte a pénztáros kisasszony reakciója. Mélyen ülő, sötét szemével még mindig azt fürkészte, kit lehetne megválni egy pofa sörre.

– Azt mondja nekem vihogva, hogy abból még egy statisztaszerepre se futná, mert a nő még aznap ki szokta venni a pénzét, amikor megérkezik a számlájára. Csak ő tudja, hogy ennek mi értelme. Furcsa. Nem szokás.

– Na és? – vetette oda Johnny-Jonathan az érdeklődés legkisebb jele nélkül. – Én se hagynék egy fillért se azoknál a rablóknál.

– De azzal azért tisztában vagy, hogy ezt nem lett volna szabad kifecsegnie. Banktitok. Csakhogy a kis bögyösnek beszélhetnékje volt.

– Stimmel. És én mi a francot kezdjek egy banktitokkal?

– Egy banktitok, haver, sokat ér, ha az ember a helyén tudja kezelni.

– És te tudod, remélem, mert ha nem, akkor abba is hagyhatod. Húzzunk innen. Nincs kedvem itt ücsörögni üres pohár mellett.

Johnny-Jonathan felemelkedett a székéről, de a barátja visszanyomta.

– De türelmetlen vagy. Várd ki a végét. A múlt héten, néhány sarokra innen a szupermarketnél megláttam azt a spinkót. Amikor miattad bóklásztam a városban, hogy te nyugodtan dugdosd a csajod. Jobb dolgom se volt, gondoltam hát egyet, és követni kezdtem.

– Azt ne mondd, hogy felcsípted.

Az igazi Johnny fejét csóválva hahotázott.

– Kicsit nehéz a felfogásod. Nem csíptem fel, de tudom, hogy hol lakik.

– Nagy dolog! És azzal mire megyünk?

– El se hiszem, hogy ilyen hülye vagy. De hogy jobban megértsd, azt is kiderítettem, hogy a spiné férje nyomorék, amolyan kerekese székese, aki nem sokat tud ugrálni. Mozogni is alig.

– Hát aztán? Tornáztatni akarod?

– Nem figyeltél. A lényeg azon van, hogy a bankos csaj szerint otthon tartják a pénzüket. És lehet, hogy nem is keveset.

A pénz említésére Johnny-Jonathan agyában motoszkálni kezdett valami. Az asztalra könyökölve előre dőlt, most már érdekelte, mit fog ebből kisütni a barátja.

– Hallgatlak.

– Akár meg is lephetnének őket. Gondolom, hatékony felszólításra szívesen megválnának néhány dollártól.

Johnny-Jonathan elvigyorodott.

– Felszólításra, he? Jó duma.

– A szerszám nálad van?

Johnny-Jonathan megtapogatta a dzsekijét, noha biztos volt benne, tévedés kizárt.

– Tudod, hogy állandóan magamnál tartom. Bármikor kapóra jöhet.

Az igazi Johnny vetett egy pillantást a karójára.

– Akár indulhatunk is – mondta. – Elég hideg van, meg elég sötét is ahhoz, hogy a szomszédok ne a kertjeikben sziesztázzanak. Jobb, ha ők magukkal törődnek a meleg szobáikban. A stukkert viszont add az én kezembe.

Johnny jól ismerte régi barátját, eszetlennek tartotta, olyannak, aki hatszor előbb cselekszik, mielőtt meggondolná, mit is tesz valójában. Márpedig ő sohasem szerette a felesleges kockázatot, s joggal tartott attól, hogy hirtelen haragú társának, ha nem az elképzelése szerint alakulnak a dolgok, fejébe szalad a vér, és begőzölt állapotban mindent elronthat egyetlen másodperc alatt. Igaz, Johnny-Jonathan még soha nem lőtt le senkit, pisztolyával csak a város szélén fekvő gazos mezőn lődözött üres söröskannákra, de aki egyszer már meghúzta a ravaszt, az képes arra még olyankor is, amikor az esetleg teljesen felesleges.

Johnny-Jonathan tett egy tiltakozó mozdulatot.

– De...

Társa gyorsan lehurrogta.

– Semmi de! Jobb helyen lesz nálam.

Johnny-Jonathan fanyalogva dugta jobb kezét a dzseki alá.

– Ne itt, te marha! – figyelmeztette a barátja. – Majd a kocsiiban.

Felkászálódttak az asztal mellől, és elhagyták a kocsmát. Az ajtóban intettek a kocsmárosnak, akinek fáradt arcáról lerítt, nem sorolja kedvenc vendégei közé a távozókat.

Odakint már javában égtek az utcai lámpák, sárga fényüket kihalt utcára szórták. Csípős hideg szél fújt, házaikba kergette az embereket. A két Johnny sietős léptekkel közelítette meg a kocsmá mögött parkoló ütött-kopott régi Pontiacot.

Johnny ült a volán mögé, ám csak gyújtást adott, az autót nem indította el.

– Most add oda! – szólította fel barátját, aki olyan arcot vágott, mintha drága ékszerétől szabadítaná meg valaki. Kényszerű mozdulattal húzta elő Walther pisztolyát, s még akkor sem akarta elengedni, amikor Johnny már megragadta a fegyvert.

– Vissza fogod kapni, ne majrézz, de jobb, ha most majd én kezelem. Amilyen idegbeteg vagy, tuttira szitává lőnél mindenkit.

Johnny-Jonathan elégedetlenül morgott valamit. Johnny azonban elengedte a füle mellett, s miután gondosan zsebébe csúsztatta a fegyvert, rálépett a gázpedálra.

Tíz percbe sem tellett, hogy elérjék a város kertnegyedét. Kopár, bánatos fák szegélyezte utcán hajtottak végig. Kétoldalt előkertes családi házak sorakoztak, többségükben sötét-komorán, holott még nem volt igazán késő. A Pontiac időmérője szerint kilenc óra múlt néhány perccel. Lassan gördültek végig az utcán. Johnny bal kéz felé bökött egy földszintes Tudor stílusban épült házra, amelynek keskeny, elfüggönyözött ablakaiban felcsillant egy vékony fénysáv, mintegy jelezve, hogy élet van odabent.

– Ez az – mondta Johnny, de nem állt meg.

– Ha ez az, akkor most hova mész?

– Egy kicsit körbeszaglászunk. Különbem sem itt fogok leparkolni a ház előtt. Úgyhogy tartsd nyitva a szemed. Szólj, ha látsz valamit.

Johnny-Jonathan jobbra-balra fordulva meresztgette szemeit anélkül, hogy látott volna valami említésre méltót.

– Nyugis környék – jegyezte meg elégedetten néhány perccel később.

Johnny egyetértőleg bólintott.

Ismét elhaladtak a megjelölt ház előtt, de ezúttal nem hajtottak messzire. Mintegy száz méterrel arrébb üres telek állt az utca sarkán. Johnny jobbra fordult a keresztező utcába, és a sarki lámpától távolabb leparkolt a telek előtt.

– Itt jó lesz – mondta. – Nem hiszem, hogy bárkinek szemet szúrna a kocsiink.

Johnny-Jonathan ráhagyta. Megszokta már, hogy társa a főnök, ő az, akinek jó ötletei vannak, s azoknak kivitelezésében is ügyesnek bizonyult, meg aztán kényelmesebb is volt így. A következményeken sem kellett sokat törnie a fejét, barátjának kellett gondoskodni arról, hogy ne legyenek következmények, vagy ha mégis adódnak, hát ne legyenek nagyon rázósak. Elismerte, hogy barátjának általában gyorsabb az észjárása. Nem volt ezzel semmi baja, büszke volt az erejére, amit igen gyakran ki is használt. És bizony sokszor erre nagyobb szükség volt, mint a fineszességre.

Elindultak a ház felé. Johnny-Jonathan egészen tűzbe jött. Mindamellett suttogóra fogta a hangját.

– Mondd, tényleg van egy halom zsozsójuk?

– Fogalmam sincs, de hamarosan kiderül.

– Mit csinálunk, ha ellenkeznek?

Johnny nem felelt. Remélte, hogy simán fog menni minden, csakhogy ezt senki nem tudhatja előre.

– Akkor beléjük eresztünk néhány golyót – adta meg Johnny-Jonathan saját kérdésére a választ. – Egy golyóbis mindenkit jobb belátásra kényszerít. Nem igaz? Persze lehet, hogy elég lesz egy jó nagy pofás is.

Jobb öklével kétszer is a bal tenyerébe csapott, jelezve, hogy mit ért pofás alatt.

– Fogd már be a szád! – förmedt rá ingerülten a társa.

Johnny meglehetősen ideges volt. Ilyesmire még sohasem vállalkoztak és ez nyugtalanította. Ugyanakkor azért bízott magában, meg abban is, hogy a 9 milliméteres Parabellum látványa önmagában is kellő hatást ér el.

Nancy Bingham és Timothy Marcus tíz éve házasodtak, s mindketten nagy reményekkel tekintettek közös jövőjük elé. A házasságkötésük idején Tim üzemmérnökként dolgozott, Nancyt egy házi orvos rendelőjében alkalmazták titkárnóként. Jövedelmük alapján közép osztályba sorolták magukat, és gondosan kikalkulálták, mikor és mire költhetnek nagyobb összeget a keresetükből, hogy megtakarított pénzük is legyen, amire megérkezik a baba.

Előbb házat vásároltak, természetesen részletre, majd egy évvel később, a leendő gyermekekre való tekintettel, lecserélték Tim öreg Fordját egy Dodge Caravan minivanre.

Négy évvel a házasságkötés után elérkezettnek látták az időt arra, hogy vállalják az első gyereket. Tim huszonhét éves volt, Nancy huszonöt. Egyetértettek abban, hogy három gyereket szeretnének, s ezért nem akarták tovább halogatni a dolgot. Tim időközben főmérnök lett, előléptetése jelentős fizetésemeléssel járt együtt. Úgy vélték, keresete, ha nem is bőségesen, de elegendő lesz a család eltartására. Azaz Nancy akár öt-hat évig is otthon maradhat a gyerekekkel.

Nancy terhes lett, s minden a legjobb úton haladt álmaik megvalósításához. Csak ők haladtak rossz úton, mert egy hideg téli napon, noha az utakról már eltakarították a havat, autójuk frontálisan összeütközött egy kamionnal. A helyszínelést végző közlekedési rendőrök egyértelmű megállapítása szerint a balesetet a kamionsofőr figyelmetlensége okozta, a Dodge Caravant vezető Timre semmilyen felelősség nem hárítható.

A balesetben Tim és Nancy is életveszélyesen megsérült. Tim életét sikerült az orvosoknak megmenteni, ám ennél többet ők sem tehettek. A férfi teljesen lebénult, a hosszadalmasan keserves gyógytornával is csak annyit tudtak elérni, hogy a fejét és valamennyire a két karját mozgatni tudta. Nancy jóval olcsóbban megúszta, csak a magzatát veszítette el.

A baleset gyökeresen megváltoztatta az életüket. Nancy egy hónapot, Tim majd egy évet töltött kórházban. Ahogy mondani szokás, szerelmi házasság volt az övék. Fenntartás nélkül szerették egymást, s ezen a baleset sem változtatott. Hanem módosított.

Felépülését követően Nancy naponta látogatta férjét a kórházban, ahol az orvosoktól és ápolóktól igyekezett mindent megtanulni, amiről úgy vélte, elengedhetetlenül szükséges lesz egy mozgássérült gondozásához. Ennek ellenére, álmatlan éjszakáin számtalanszor és kétségbeesve gondolt a véleménye szerint sivár jövőre. Meddig fogja bírni? Ez a kérdés állandóan ott motoszkált az agyában. Hiszen mindketten fiatalok, s azért, mert Tim lebénult, ő is élhet akár még ötven évig. Elképzelhetetlenül hosszú idő egy ápolásra, gondozásra szoruló, magatehetetlen férfi mellett. De eltökélte magát, ha belerokkan is, végigcsinálja. Meggyőződése volt, hogy fordított esetben Tim is ugyanígy tenne.

Az első év valóban nehéz volt. A hálószoba mennyezetére felerősítettek egy emelő szerkezetet, aminek segítségével könnyebb volt a rokkant férfit lefektetni, és kiemelni az ágyból, de a vetkőztetéssel, öltöztetéssel, mosdatással együtt még így is fárasztó és hosszadalmas tevékenységnek bizonyult. Emellett minden egyéb ház körüli teendő, a bevásárlás, a háztartási munkák, mint főzés, mosás, takarítás Nancyre hárult. S mintha ez nem lenne elég, még dolgozni is járt. Igaz – főnökei jóváhagyásával –, csak napi négy órát.

Mert a pénzre nagy szükségük volt. Nancy keresete és Tim rokkantnyugdija éppen csak fedezte mindennapi kiadásait. Még szerencse, hogy az ügyvédnek nem kellett előre fizetni. Nagy összegű kártérítésért perelték ugyanis a vétkes kamionsofórt alkalmazó céget, ám ez a pereskedés, miként az ügyvédjük mondta, hosszadalmas eljárás, évekig is elhúzódhat. De, oszlatta el csüggedésüket az ügyvéd, a baleset körülményei kellőképpen tisztázottak, s ennél fogva kétségtelenül megnyerik majd a pert. A bíróság olyan komoly végkielégítést fog megítélni, amiből az ügyvédi jutalék levonása és a felgyülemlett kórházi számlák kifizetése után is marad annyi, amiből gondtalanul élhetnek életük végéig.

Nancy kitartóan állta a sarat. Mozgásképtelen férjének ellátása egy idő után rutinná vált, s a megszokás révén könnyebbnek is tűnt. Egyszer volt, hogy kis híján feladta. Akkor sem azért, mert belefáradt volna.

Tim tett egy megjegyzést, amit Nancy azóta sem felejtett el.

A fáradtságtól kimerülten roskadt a fotelbe, kerekesszékekben ülő férjével szemben. Percekig szótlánul ültek, gondosan kerülve egymás tekintetét. A hosszúra nyúló csendet Tim törte meg.

– Nancy, drágám, azt hiszem az lenne a legjobb, ha beadnád a válókeresetet. Ne áldozd fel magad, ne rontsd el az életedet miattam. Fiatal vagy, lehetnének még gyerekeid, élvezhetnéd az életet úgy, ahogy megérdemelnéd. Nem kívánhatom, és nem is kívánom, hogy hozzám kösd a sorsodat. Hidd el, változatlanul, sőt talán még jobban szeretlek, mint valaha, éppen ezért nem akarok egy értékes életet elfecsérelni csak azért, hogy valaki a gondomat viselje. Engem elhelyeznek valami otthonba, ahol orvosok, ápolók vigyáznak majd rám. Ne félt, én megleszek valahogy. De te ne áldozd fel magad.

Nancyt megdöbbenették a hallottak. A könnyeit nyelte. Hát ezt érdemli? Hát ez a hála? Nem, nem várt köszönetet, de hogy eldobják...

Ha Tim valóban így gondolja, akkor talán legjobb lenne, ha mégis hallgatna rá. Mert meg is érdemelné, ha egyáltalán eszébe juthatott ilyesmi. Később persze belátta, ez nem így van. Tim valójában féltésből, őszinte szeretetből mondta, amit mondott. S talán még ő sem gondolta végig, nem gondolhatta komolyan.

De egy apró tüske azért csak megmaradt benne.

Öt éve folyt a pereskedés, ám várhatóan a vége felé járt. Az ügyvédjük szinte elképzelhetetlen összegű kártérítést helyezett kilátásba, amit szerinte már semmi sem veszélyeztet. Ez mindkettőjüket optimizmussal töltötte el, s úgy vélekedtek, ők is megtették mindent ennek érdekében. Arra gondoltak, hogy okos dolog volt Tim egyik régi barátjára hallgatni. Ez a barát ugyanis azt tanácsolta nekik, csak az elengedhetetlenül szükségesnek ítélt pénzüsszeget tartsák a bankban, mert – mint mondotta – a beperelt fuvarozóvállalat biztosítója szemmel tartja a pereskedők anyagi helyzetét, s ha tudomásukra jut, hogy a pereskedőnek a megélhetéséhez szükségesnél több pénz van a bankszámláján, erre hivatkozva jelentősen csökkenthetik a felajánlott kártérítést.

Nancy és Tim az ügyvédjüket is megkérdezte erről, amaz meg csak hümmögött, mondván, éppenséggel nem kizárható. Ettől kezdve a házaspár otthon tartotta megtakarított pénzét egy időközben vásárolt, páncélszekrénynek nem nevezhető, mindenesetre tűzbiztos és egy mikróhullámú sütőnél alig nagyobb, számkóddal működő széfben, amelyet a mosókonyha egyik polcán helyeztek el, a tisztítószerek takarásában.

Johnny-Jonathan legszívesebben ajtóstul rontott volna a házba, de Johnny visszahúzta. A veranda oszlopának takarásából szemügyre vette az utcát, s miután meggyőződött, hogy senkit sem lát a környéken, odalépett a bejárati ajtóhoz. Ujját a csengő gombjára helyezte, s közben előhalászta pisztolyát.

Résnyire nyílt az ajtó, és Johnny-Jonathan akkorát lökött rajta, hogy Nancy kis híján hanyatt vágódott.

Szűk alkóvba léptek, s mialatt Johnny behúzta maga mögött az ajtót, Johnny-Jonathan durván tuszkolta beljebb a halálra rémült nőt. Johnny, hogy szándékuk félreérthetetlen legyen, magasra emelte fegyvert szorongató kezét.

A zajra a kerekesszékében bóbiskoló Tim felkapta fejét.

– Mit akarnak? – kérdezte, inkább elcsodálkozva mintsem riattan.

– Nem fogja kitalálni – felelte Johnny.

Nancy egészen a bejárati ajtóval szemközti falig hátrált, holott Johnny-Jonathan már megállt a nappali szoba közepén, barátja mellett.

A bekövetkezett pillanatnyi csendben Johnny csalódottan vette szemügyre a szobát, amely a valósnál tágasabbnak, a kevés bútornak köszönhetően szegényesebbnek tűnt a vártnál. A teljes berendezés egy fal mellett álló díványból, a szoba közepét elfoglaló, négyszögletes dohányzóasztalból és egy a sarokba helyezett tévékészülékből állt. A dívány fölött aranyozott keretbe foglalt tájkép, a szemközti falon egy kakukkos óra. A dohányzóasztal egyik oldalán öblös fotel, a másik oldalán ült Tim a kerekesszékében. Az asztal fölé hajló állólámpa világította meg a szobát.

Tim megismételte a kérdést.

– Mit akarnak?

– Gyenge felfogása van, ha nem is sejti. – Johnny igyekezett könnyed hangsúlyt adni szavainak, mintha valóban csak csevegni jöttek volna.

– Lóvét akarunk, ha nem jött volna még rá – toldotta meg Johnny-Jonathan vigyorogva. – Elég világos?

– Rossz helyen járnak – mondta Tim. Hangja majdnem közömbösen csengett. – Nem tartunk itthon készpénzt.

– Na, na! Ne minket akarjon etetni! – a vigyor leolvadt Johnny-Jonathan arcáról. Tim felé fordult, kezét figyelmeztetőleg a magasba lendítette, mint aki ütésre készül.

Nancy a fal mellől figyelte, amint Johnny a férje elé lép, és ráfogja a pisztolyt.

– Tudom, hogy van itthon pénzünk, talán nem is kevés. Na, ki vele, hol tartják? – mondta Johnny. Fegyvert tartó kezével tett egy sürgető mozdulatot.

– A széfben – csúszott ki Nancy száján. Meglátva férjének szemrehányó, dühös pillantását, gyorsan a szája elé kapta kezét. De már késő volt.

– Na végre! – mondta Johnny elégedetten. – Ez az értelmes beszéd.

Most Nancy felé fordult. Mindkét Johnny várakozva tekintett a nőre, aki nem mert rájuk nézni, tanácsot, segítséget várva sandított a férjére. Tim a fejét ingatva jelezte: egy szóval sem többet!

– Nem tudom... a férjem...

Johnny előre hajolt, pisztolyát Tim homlokának szegezte.

– Ha maga tudja, akkor maga mondja meg. Hol a széf, és mi a kódja?

Tim összepréselte ajkait, hallgatott.

– Gyerünk! Ne húzza az időt! Vagy azt akarja, golyót eresszek a konok fejébe? Azt akarja?

A pisztoly nem volt kibiztosítva, de ezt egyedül csak Johnny tudta.

Johnny-Jonathan lelkesen bólogatott: így kell ezt csinálni!

– Szóval? Meghúzzam a ravaszt?

Nancy rémülten felsikoltott.

Tim nagyot nyelt. Szemei részre szűkültek, elszántan tekintett fel.

– Húzza. Nyugodtan húzza meg a ravaszt. – Hangja egyre erőteljesebbé, határozottabbá vált. – Ne higgye, hogy ezzel rám ijesztett. Valójában egy óriási szívességet tenne

vele, amire egyetlen orvos sem bizonyult hajlandónak. Vagy azt képzeled, maradéktalanul élvezem az életet? Hát nem. Az égvilágon semmi örömöm sincs benne. Tegye meg azt, amire senki nem volt kapható. – Az utolsó mondatnál már kiabált. – Ne tétovázzon! Húzza meg a ravaszt!

Johnny-Jonathan hevesen rábólintott, Johnny azonban elbizonytalanodott. Nézte a tolószékének karfáját markoló férfit, csodálkozva, értetlenül. Szerette volna eldönteni, mennyire hihető az, amit hallott, de hiába meredt Timre, annak arcáról csak elszántságot olvashatott le.

Pánikra utaló, éles sikoly hagyta el Nancy száját.

– Jaj, ne!

A két Johnny egyszerre fordult feléje.

Johnny szája szegletében megjelent egy halvány mosoly. Ellépett a tolószék elöl, és tett egy lépést a nő felé.

– Akkor majd a hölgy – mondta közben. – Neki talán még kedves az élete.

Kihasználva, hogy a betolakodók elfordultak tőle, Tim a felesége irányába fordította fejét. Meglátva Nancy félelemtől megmerevedett arcát, egy pillanatra, de csak egyetlen pillanatra megcsillant szemében a rémület.

Ezt azonban senki sem látta, legkevésbé Nancy, aki most le nem vette szemét a feléje közeledő alakokról.

A két Johnnyt Tim határozott hangja állította meg.

– Vele semmire se mennek. Fogalma sincs, hol tartom a pénzt. – Tim felnevetett. Erőltetett nevetés volt, egyszerre keserű és cinikus, fájdalmasan gunyoros. – Ha tudná, már rég itt hagyott volna, a pénzemmel együtt persze. Ne higgyék, hogy valami örült szerelem tartja itt mellettem. Dehogy! Ennek a bestiának ugyanúgy a pénzemre fáj a foga, mint maguknak. Csak arra vár, hogy egyszer rátegye a kezét. Tehát, ha akarnak valamit, csak velem tudnak boldogulni.

Elhallgatott. Görcsösen markolta széke karfáját, minden önuralmára szüksége volt, hogy szavainak hatását magatartása is tükrözze.

Nancy két tenyerébe temette arcát, a két Johnny elfordult tőle. Előbb egymásra néztek, aztán Timre, s mintha elillant volna magabiztosságuk.

Csend telepedett közéjük, amit végül Johnny-Jonathan tört meg.

– Eressz bele egy golyót, majd elmegy a kedve attól, hogy szórakozzon velünk ez a nyomorék. Vagy majd én. Megmutatom neki, hogy boldogulok vele.

Ki akarta kapni társa kezéből a pisztolyt, ám az időben elhúzta előle.

Johnny még egyszer szemügyre vette a tolószékben ülő férfit, s láthatólag azon töprengett, mitévő legyen. A fenyegetés nem vált be, futott át az agyán, és ez a barom tényleg azt akarja, hogy lelőjük. Azt már nem!

Villámgyorsan felmérte helyzetüket, s arra a következtetésre jutott, ha valóban van pénz ebben a házban, akkor ahhoz csak gyilkosság árán juthatnak hozzá. Túlságosan nagy kockázat.

– Gyerünk – szólította fel barátját. – Hagyjuk őket a francba! Láthatod, hogy ezekből semmit sem tudunk kicsikarni.

– Megőrültél? – kérdezte Johnny-Jonathan. Csalódás és döbbenet ült ki az arcára. – Üres kézzel akarsz lelépni?

Johnny szótlánul bólintott. A pisztolyt dzsekijé zsebébe süllyesztette, és elindult az ajtó felé.

Johnny-Jonathan értetlenül nézett előbb a társa után, majd visszafordult Tim felé.

– Üres kézzel akkor se! – morogta.

Odalépett Timhez, megragadta a karját és egy durva mozdulattal lerántotta ujjáról a pecsétgyűrűjét..

– Legalább valami emléket vigyek magammal – mondta gúnyosan.

Odakint, az autójuk felé haladva dühösen támadt Johnnyra.

– Ez most mire volt jó? Berezeltél vagy mi ütött beléd? Mondtam neked, hogy eressz valamelyikükbe egy golyót. Rögtön megeredt volna a nyelvük.

– Ha nem szúrtad volna fel, az a béna tényleg arra várt, hogy lelőjük. Mi nem tesszük meg neki ezt a szívességet. Hogy aztán gyilkosságért hajtson ránk a rendőrség. Nem, ilyenbe én nem megyek bele.

Johnny ezt már az autóban mondta. Johnny-Jonathan válaszul csak elégedetlenül dörögött magában.

– Add vissza a stukkerem. Nem való ilyen mamlasz kezébe. Ha tudom, hogy ez lesz a vége, erőszakkal sem veszed el tőlem. Ez volt az utolsó, hogy én veled bármire is vállalkoztam. Ilyen beszari alakot! Nem is vagy többé a haverom.

Tim megkönnyebbültem lélegzett fel. Nem akarta elhinni, hogy ilyen könnyen megúszták. Nancy csak most lépett el a faltól, egész testében reszketett és csorogtak a könnyei.

– Hál' istennek, hogy elmentek – mondta Tim.

Felesége ránézett, sértődötten, szomorúan.

– Én tehát egy pénzéhes bestia vagyok, ugye?

– De, szívem! – tiltakozott hevesen a férj.

– Nem ezt mondtad? Hogy nem a szerelem fűz hozzád, hanem a pénzsóvárság.

– Tudhatod, hogy nem így gondoltam. Te teljesen félreértetted...

Nancy nem hagyott időt a mondat befejezésére. Sírva indult a hálószobába. Tim a szé-
kén gurulva követte, de felesége az orra előtt becsapta az ajtót.

Tim bosszúsan legyintett.

– Sírj csak. Sírd ki magad, de azért jusson eszedbe, hogy élünk – kiáltotta Nancy után.

Csernik Attila: **Testköltészet**, akció, 1974

BAKA L. PATRIK

Tűz egy tükör túloldalán

(egy regény fragmentumai)

Lengyel–német együttélés – déli határszakasz – Rosenberg-ház

2017. ÁPRILIS 14-E,
13:41

Lutti a házuk kertjében állt, és épp az elhalófélben lévő virágokat nézegette, amikor a távolban felrémlt egy porfelhő. Elég volt egyetlen futó pillantás, az irányt látva már tudta, ki közeledik. Lágyan sóhajtott, és amíg a gravimotor a ház elé ért, mosolyt varázsolt az arcára. Nem is olyan rég, a szívében izzó, félig még gyermeki érzelmek fényében képes volt elképzelni a kert rég elszáradt virágainak illatát is. Most azonban bármennyire is igyekezett, csak nem jött az az illat.

A falucska lakosai közül többen összesűgva vonultak házaik sötétjébe. Úgy tűnt, az érkezőt a baj előfutárának tartják, a rá váró lányt pedig egy eltévelyedett párának, aki nem tudja, hol a helye. Igen, a fiatalok mindig tisztában voltak vele, hogy a legtöbben úgy látták őket, mint két ellentétes oldal képviselőjét. Talán azok is voltak, ám ez a két fél hosszú időn át olyan tökéletes egészet alkotott, mint amelyet külön-külön képtelenek lettek volna, s ha a többiek nem is, ők teljes bizonyossággal tudták ezt... hiszen érezték. Egy határ menti német falu számára pedig – suttogták sokszor egymás közt nevetgélve –, ahol a négy utca úgy feküdt egymáson, hogy akarva-akaratlanul is a rómaiak háromágú keresztjét idézte, nem egy szerelmes idegen jelentette a legveszélyesebb óment.

De mintha változott volna a szélirány. A világban és Lutti szívében is.

Miközben a sisakjával bíbelődő motorost nézte, felrémltek benne annak a napnak az emlékei, amikor a fiú először járt náluk. Vagyis, amikor először vitte őt oda magával.

Fantasztikusan csúnya volt az a seb. Soha senkire nem lőtt még rá korábban, és amikor a fegyvere eldőrdült, sem volt biztos benne, hogy ő húzta meg a ravaszt. Mintha minden magától történt volna, annyira ösztönös volt az egész. Talán a vére vezette, apjának csatatereteket járt öröksége és életbenmaradási ösztöne. Pár perccel később mindazonáltal már utálta magát az egészért, hiszen a fiú táskájában tényleg nem volt más, csak egy *átlőtt* podder és néhány szintetikus élelmiszer.

Lutti emlékezett, hogy perceként át rázta a srácot, de az sehogy sem akart magához térni. Még a napi vízfjedagjának a felét is rálocolta, de semmi; a vállából bezzeg dőlt a vér, mintha kimeríthetet-

len tartalékai lettek volna. A római elemválasztója éppolyan tanácstalan fényszórókkal meredt rájuk, mint az ő homokfutója.

Aztán döntött. Nem akart gyilkos lenni, s ha ne adj isten mégis azt a sorsot szánta neki az ég, semmiképp sem egy farmerral akarta elkezdni.

Beugrott a buggyba, közelebb hajtott, és hosszas küzdelem után sikerült is beteszkolnia az ismeretlent a hátsó ülésre. Amennyire tőle tellett, bekötözte a sebét, aztán száguldott is vele haza.

Azt nem mondhatta, hogy az apja el lett volna ragadtatva a vendégtől, de végül elismerte, hogy Lutti helyesen cselekedett. A férfi kiküldött mindenkit a szobából, és körülvette magát néhány ezüstösen csillogó fémesszközzel, fertőtlenítővel és más csodaszerrerrel.

Amíg az apja a sráccal volt elfoglalva, Lutti tanácstalanul meredt maga elé az utcán álló homokfutónak támaszkodva, és bámulta a fiú vérétől ragacsos kezét. Olyan volt, mintha rozsdásodtak volna az ujjai.

Aztán az apja kijött, és halkán morogta a szakálla alatt:

– Rendbe jön.

Hatalmas kő esett le akkor a szívéről, s bár tudta, hogy bőven lesz még kellemetlenség a fiú körül, eltökélte, hogy segíteni fog neki a mihamarabbi talpra állásban. Túl sok újra egyébként sem számíthatott, hisz korábban már úgyis lehoradták egymást mindennek, aminek csak lehetett.

Az apja eleinte nem igazán támogatta az ápolónő szerepet, végül azonban ráhagyta, hisz kizártnak tartotta, hogy az ő szépséges Lutgardisa bármit is érezzen egy öntelt római iránt... Tévedni akkor is ugyanolyan emberi dolog volt, mint mindig.

Lutti épp a fiú sebét kötözte át, amikor annak óvatosan felnyílt a szeme. Pár másodpercig csak meredtek egymásra, aztán az „öntelt római” lágyan elmosolyodott, és újra elaludt. A lány nem bírta ki, hogy ne reagáljon hasonlóképp.

A második ébredés egy kicsit már bőbeszédűbb volt.

– Nem lehetne lágyabban? – nyögte a fiú, szinte a rosszbajt hozva ápolójára.

– Ah... de megijesztettél – mondta a lány, kitágult pupillákkal. – És de, persze... bocsánat.

– Hol vagyok?

– Nem messze – jött a titokzatos válasz.

– Nem messze... de mitől?

– A peremvidéktől.

– Ó, a francba! Mi történt? – kérdezte a beteg, aztán egy ideig gondolkodást színlelve meredt a lányra és élvezte, ahogy annak aranyfonatai csiklandozzák az arcát. A csend egy kicsit tovább maradt köztük, mint amennyi teret eredetileg szánt neki, így újraértelmezve előző megjegyzését, más taktikához folyamodott: – Rendben, nem kérdeztem semmit.

Lutti hatalmasat sóhajtott.

– Nagyon... sajnálom.

Arcán jól kivehetők voltak az őszinteség jelei, de látszott rajta az is, hogy minél előbb túl akart esni ezen a bocsánatkérés-procedúrán.

– Mióta vagyok itt? – siklott el a szavak fölött látszólag a fiú, bár egy szikrányi elégedettség már ott bujkált a szája sarkában.

– Hát, két napja.

– Két napja?! – hüledezett. – És mi van a... hol az elemválasztó?

– Idehoztam azt is. Nincs semmi baja.

– Legalább. Nem úgy, mint nekem.

– Mondtam már, hogy sajnálom! Tényleg! – erősködött a lány, kicsit ingerültebben.

– Persze, hallottam is... de még szeretném párszor – vigyorgott a beteg.

Lutti először vissza akart vágni valami élessel, de aztán csak kedvesen megcsóválta a fejét.

– Nem jelentkezett senki a kombájn rádióján? Vagy a podderemen?

– Ide nem érnek el a jelek. Van egy... szóval nem jutnak el ide, na.

– Van egy blokkolótok, értem.

A lány kelletlenül ráhagyta. Megvolt az első titok, amit kikotyogott.

– A poddered pedig... ha haza érsz, asszem be kell majd szerezned egy másikat.

– Nem... ugye nem? – morogta a fiú, de Lutti ekkor húzott egyet a kötésen, hogy a kedves ápolót szísszenéssel fejezhesse be a mondatot.

Fog itt nekem háborogni! – gondolta.

– Őt is úgy kilyukasztottad, mint engem?

– Hasonlóan. Csak a tiédet rendbe lehetett hozni.

– A lyukamat? – vigyorogta a fiú, de utána kénytelen volt újra felszisszeni. – Auu... ez valami tiltott szó errefelé? – és megint.

De ezután már mindketten mosolyogtak. Furcsa egy helyzet volt, így visszagondolva. *Már akkor elkezdte.*

– Kaphatok egy kis vizet? – jött a kérdés a kötözést követően. Lutti szó nélkül a beteg szájához emelte a poharat, és óvatosan inni adott neki. – Köszönöm.

– Nincs mit.

– A nevedet megtudhatom?

– Lutgardis.

– Fúha, különös egy név. Én Nathanael vagyok.

– És még te beszélsz...

– Ez egy római név – emelkedett fel a párnán kisé a fiú.

– Az enyém pedig germán – Lutti szavait nem követte külső jel, csak a hangjának lett különös éle.

Megfagyott egy kicsit a levegő. Ennél kellemetlenebb témánál nem is lyukadhattak volna ki akkor. *Mint ahogy az ellenségek közül, úgy a különbözőségek közül is az a legveszélyesebb, amelyik láthatatlan,* gondolta akkor a lány, visszaemlékezve apja egy gyakori mondására, amelyet még valami rég halott parancsnokától hallott.

– Bocsánat, nem akartam bunkó lenni – próbálta oldani a hangulatot Nathanael, tekintve, hogy ő ugrott először fejest a jeges medencébe.

– Felejtsd el.

– És... van kevésbé hivatalos formája is a nevednek? Úgy értem, hogy hívnak a barátaid?

De akkor egy újabb hang dördült bele a szoba levegőjébe.

– Szerintem elég tiszta már az a seb, kedvesem. Gyere vacsorázn!

– Jövök, apa.

– Te pedig aludj, római. A házam nem sokáig túri meg a bűzödet.

Nathanael igencsak megszeppelve hallgatott el, és azon az estén már nem is szólt többet, csak nézte a rongyokat összeszedető lányt, egészen addig, amíg az ki nem lépett a szobából. Mielőtt viszont még becsukta volna maga mögött az ajtót, annyit mondott:

– Lutti.

Különös íze volt a hozzásimuló motoros csókjának. Kereste a megfelelő jelzőt, de nem sikerült rögtön megtalálnia.

Már nem az az évekkel korábbi, meglőtt suhanc állt előtte, hanem egy megtermett férfi, aki olyan tűzzel ölelte magához, mint amilyen a nap felszínén sem lángolt. És milyen csodásnak kellett volna látnia, hogy ez a hév semmit sem veszít erejéből, ő mégis... hozzászokott a forróságához. Igen, ez volt az a szó, amit keresett. A *megszokottság*.

Nathanael úgy fél fejjel lehetett nála magasabb. Fehér bőre még csak nem is hasonlított a tipikus, római férfiideálok kreoljához, a szeme viszont olyan ragyogó zöld volt, mint az erdők Lutti nagyszüleinek régi fényképein. Halványbarna haja rövidre nyírt, nem túl erős borostája pedig lágyan szurkálta a lányt, ahogy hozzásimult. Az egy-két kilónyi súlyfelesleg kissé az arcát is meggömbölyítette, de Lutti ebbe éppúgy beleszeretett a mosolyok és a kötszercserélgetés közben, mint amennyire mellkasának, korához képest igen erőteljes szőrzetébe.

– Ma nem számítottam rád – mondta, amikor ajkaik eltávolodtak egymástól.

– Te is nagyon hiányoztál nekem.

Lutti mosolygott.

– Tudod, hogy értem.

Olyan nyomasztónak hatott az a szemvillanásnyi csend, ami közük lopakodott. És a fiatal férfi megkeményedő arcvonásai sem jelenthettek sok jót. *Hát mégis érezné?*

– Komoly dolgokról kell beszélnünk. Egymás közt és a szüleiddel is – közölte.

– Szívem, még nem tudunk semmit – nyugtatgatta a lány, megenyhülve egy pillanatra, amikor eszébe jutott, hogy mi is lehet a baj. *Hogy kételkedhetek benne?! Mi változott?! Pedig annyira édes... ettől is épp úgy tart, ahogy tavaly. Elővigyázatlan bolondok vagyunk, és főleg én!* – Holnap megyünk apáékkal elrendezni a *havi bevásárlást*. Nemsokára megtudunk mindent, hogy van-e mitől...

– Most... most nem a *tegnapiról* van szó – simogatta meg a lány derekát, a hasa felé közeledve Nathanael.

Lutti arcáról egy szempillantás alatt eltűnt a mosoly, olyan hirtelen és olyan keserűen, mint ahogy a varázslat foszlik szét a világban, amikor a gyerekek felnőnek.

– Nathi, megrémítesz – mondta, szinte észre sem véve, hogy suttogóra fogja a hangját. Mindig ezt csinálta, ha félt valamitől. És a legjobban az ismeretlentől félt.

– Nem akarlak, csak... apád otthon van?

– Nemrég ért haza. Gyere, mondd el, mi van.

Ezt követve beléptek a túlon túl egyszerű házba, ahol még a légkondicionáló rendszer is luxuscikknek hatott. Az ablakok elreteszelve, hogy ne szivároghasson át rajtuk a kinti, lázas forróság. A lábuk alatt parketta ropogott, kellemes szinkronban a vénséges fa székekkel, ha épp leültek rájuk. A nagyszülőktől öröklött bútorok java ódonnak hatott, a ház berendezésének igénytelenségét pedig a káosz irányába sodorta a fiókok és polcok különféle kutyüktől és alkatrészekből roskadozó sora. Amikor Nathanaelnek először nyílt alkalma tüzetesebben is körülnézni a házban, nem igazán tudta megkülönböztetni, hogy mikor jár épp a konyhában, vagy a garázsban.

Lutti pár pillanat alatt összetrombitálta a szüleit, és bármennyire ellenkezett is, a testvérei velük együtt sereglettek az asztalhoz. Egy szőke nővére, két szőke bátyja és három szőke húga volt, akik a barkácsolás olajával felkent lovagokként telepedtek a súlyuk alatt megadóan sóhajtó székekre. A Rosenberg család igazán áldott volt gyermekhozam terén, szerelőből pedig épp annyi akadt köztük, ahány összekarcolt tányér a leginkább tropára ment vitrinben.

Az állandó dolgokon kívül éppúgy illik azonban felvázolni az újdonságokat is: az asztalon, egy lyukas kosárban négy ép, és három törött oldalú, motorolajjal ékített tojás hevert, lévén húsvétot jegyzett a naptár.

Herr Heinrich, az apa, az évek múlásával sem szándékozott megválni egy vikinghez is méltó, szőke szakállától, hisz annak homályában elrejtethett néhány kelletlen arckifejezést. Olyanokat, melyeket visszatartani bár nem tudott, de a világ előtt sem akart kitergetni. Igaz, erősen rázott kezét Nathanaellel, a szorítás mégsem volt ellenséges, jó ideje már. Sokáig ódzkodott tőle, hogy elismerje, de végül rájött, hogy nem minden római sorolható egy véka alá. Mint ahogy köztük, németek között is akadt söpredék, úgy a déli szomszédok közt is lehetett néhány... kevésbé ellenszenves egyén. Annak minden esetre tagadhatatlanul örült, amikor megtudta, hogy Nathanael ősei között szinte nem is találni valódi rómaiakat, csak szlávokat, germánokat és magyarokat. Egyszer azon viccelődött – már amennyire tőle tellett, grizzlyszerű stílusában –, hogy *igazi ötvözet a gyerek*. Nem csoda, hogy azok a mocskos birodalmiak a peremen helyezték el a családját. Lutti és a fiú ráhagyták a dolgot, és maguk között megegyeztek, hogy Herr Heinrichnek nem igazán fontos tudnia arról, hogy Nathanael apja csak a meggazdagodás reményében költözött a határhoz, nem pedig a birodalom iránt érzett mélységes ellenszenve okán. Sőt, ami a teljes igazságot illeti, az idősebb Bříza imádtá az országot, és nem bánta volna, ha egész Európa a Palaeologus-Ottomanidae dinasztia kétféjű aransasának szárnyai alatt bújt volna meg. Noha első hallásra mindez élesen ellentmondott a férfi azon állításának, hogy ő peremvidék legelkötelezettebb pacifistája, de mint azt sokszor kifejtette, a jelen békéje nem jelenti azt, hogy a múltban a rómaiak ne ehették volna meg az egész kontinenst.

Nathanael apjának folyton ott lötyögött a mellén saját, kétféjű aransasa. Egy jelvény, amely az igaz állampolgároknak járt... tehát cirka mindenkinek, aki személyi okmányokkal és elég pénzzel rendelkezett ahhoz, hogy vegyen magának egyet. Georgios minden családtagjának vett, így a rabszolgákon kívül – ha lett volna ennek bármi értelme – a család összes tagja felvértezhetette magát egy-egy aranymadárral.

Lutti és Nathanael tisztában voltak vele, hogy a két férfi, Georgios és Heinrich találkozását addig kell halasztani, amíg csak lehet, a szakállukon kívül ugyanis – mely még így is ellentétes színben pompázott – semmi közös nem akadt bennük.

– Mi olyan fontos, Nathanael, amiért ilyen sietősen kell beszélned velünk? – kérdezte Herr Heinrich, lassan, kíméletesen, mint ahogy egy bíró szól legjobb barátja fiához, miközben az a vádlottak padján ücsörög.

Uram, segíts!, kérte a fiú, annak ellenére, hogy nem tartozott a vakbuzgók táborába. Az isten helyett tisztelt iróniában, és a hit iránti szkepticizmusában kétségkívül az öreg Bříza *hagyatékát* őrizte.

Nathanael vett egy nagy levegőt, és hozzáfogott a mondandójához, végig arra ügyelve, hogy egy félreérthető szókapcsolat se hagyja el a száját. Nehéz volt rómaiként, a római állam ügyeiről és ellenségeiről beszélni úgy egy németnek, hogy ne származzék belőle félreértés, az említett ellenségek ugyanis legalább annak szövetségesei, vagy pedig saját állama voltak.

– Nem tudom, mennyire tájékoztatja az Együttélés az állampolgárait, de ma délelőtt elég... súlyos dolog történt Cracopolisban.

Rosenberg csak a szemöldökét ráncolta.

– Micsoda? – tette fel az egyszerű kérdést. Ő sokkal erősebb akcentussal beszélt, mint a lánya, de ha társalogni akart a fiúval, kénytelen volt az általa olyannyira gyűlölt görög-re váltani.

Nathanael csak azt a pár szót tudta németül, amit Lutti nagy nehezen beléerőszakolt az évek során. Más nyelvek szavai úgy peregnek le róla, mint a lány homokfutójáról a festék. *Pedig nem is akárhogy bánik a nyelvével*, mosolyodott el Lutti egy igen bizonytalan másodperc erejéig, legbelül ugyanis érezte, a folytatás nem lesz épp megmosolyogtató.

– Mahometussymbasileust orvlövészek lőtték le a város főtéren.

– A trónörökös? – kérdezte elhűlten a lány.

– Igen. Felbolydult az egész birodalom. Cracovopolist a feje tetejére állították, mindenki a gyilkost keresi, s bár a császár még nem nyilatkozott, a Szenátus már most az Unióra mutogat.

– Hát persze, kire másra?! – csattant fel Herr Heinrich Rosenberg. – És van bármi bizonyítékuk?

– Amikor otthon voltam, még nem volt, de...

– Hát ez az! Azok a mocskok látatlanul is a mieinkre kennek majd mindent. Be akarják kebelezni az egész kontinenst – csapott a férfi az asztalra, aztán németül káromkodott egy sort. Imádott fogpiszkálóinak egyike, amely eddig a szájában táncolt, most akár egy tör, úgy irányult Nathanael felé.

A család tagjai nyugtalanul fészkelődtek, a sarokban ácsorgó agg ingaóra pedig egyre gyorsabban ketyegett.

– Tudja, az a gond, hogy...

– Mi, mi a gond, római!? – kelt ki magából Rosenberg; le sem tagadhatta volna, hogy veterán. Még a fogpiszkálóját is sikerült kettéharapnia.

– Apa! – mordult rá Lutti, de Nathanael nem esett ki a szerepéből. Furcsállta is.

– Az a baj, hogy a kalmárok nem nyilatkoztak még semmit. Hallgatnak, mint a sír, miközben körülöttük mindenki a herceg halálhírén szörnyülködik. A hallgatás pedig nem a lehető legjobb taktika ezekben az időkben, pláne, hogy pont azt az embert lőtték le, aki a háború határozott ellenzője volt.

A magyarázat hallatán Rosenberg úgy tűnt, megnyugodott kissé, igaz, ez talán csak az új fogpiszkálónak volt köszönhető, hiszen az imént kettéharapott helyét már át is vette egy éppen ugyanolyan, valamelyik kockás ingzsebe mélyéből. A család feje világraszóló lovagi tornákat rendezett a szájában fogvájóival, amelyekhez szakáll-erdeje szolgáltatta az arénát. A házban és az udvaron időnként kettéharapott fogpiszkálókat lehetett találni, melyek, mint széthasadt lándzsák, úgy jelezték Heinrich lovag legutóbbi párbajának színhelyét, amit jellemzően egy családtagjával vívott meg. De így van ez, sok csatában törnek el lándzsák, s Herr Rosenberg valamelyik zsebéből biztosan elő tudott halászni egy újabbat, a soron következő tornához. Lehet, az érvei helyett Nathanaelen is csak az segítt, hogy volt nála tartalék.

– Azt hiszed... – folytatta a rágcsálástól megnyugodott családfő – attól tartasz, hogy háború lesz?

– Attól tartok, uram, hogy ez a lehetőség sem zárható ki.

– Ha gond lesz, biztos bennünket is időben értesíteni fognak. Tudod, Nathanael, az Együttélés hadserege is sokat fejlődött az elmúlt évek hidegháborúja alatt, amit a politikusok békének neveznek – villant a fenyegetés szándéka nélkül is vészjóslóan Herr Heinrich szeme. – Ha a légióitok megindulnak felénk...

– Kérem, hadd fejezzem be... én most nem arról akarok beszélni, hogy kinek erősebb a serege és kinek nem – hadarta a fiú, egyre inkább elveszítve a türelmét. *Hát álomvilágban él ez az ember?!*, gondolta. – Maga katona. Én nem vagyok, és ha rajtam múlik, nem is leszek az soha. Mindenesetre, ha mégis úgy hozná a sors, és meglátnám önt a csatamezőn sugárvetővel a kezében, istenemre mondom, szaladnék egészen Antiokheiáig. De most nem erről akarok beszélni.

Pedig a család jót nevetett a monológján. Még Herr Heinrich szájában is újra táncolt a fogpiszkáló, ami úgy tört elő a hatalmas szórtömeg kellős közepéből, mint az Excalibur a sziklából, abban a régi mesében.

Nathanael, látva az arcokat, tudta, hogy nincs mire várni. *Vagy most, vagy semmikor.* Megfogta Lutti kezét, oly lágyan, mint még talán soha azelőtt, és annyit mondott:

– Uram, én feleségül akarom venni a lányát.

A szavak elhangzottak, a szobában pedig csend lett és némaság.

A Rosenberg család tagjai úgy merevedtek meg, mint ahogy egy krimi mellékszereplői tették volna a gyilkos leleplezését megörökítő képsorok kellős közepén. A helyiség ékének számító ingaóra kismutatója is megakadt, és csak nagy sokára ugrott előre, jókorát kattanva, ahogy maga mögött hagyta pillanatnyi döbbenetét. Az ablakokon túlról sehonnan jött hajtóművek halk duruzsolása adta a háttérzajt.

A faragott fogpiszkáló pedig esett, lassan esett, majd nagyot koppant a padlón, ahogy földet ért. Ez volt az egyetlen hallható jele a csodálkozásnak, ami Nathanael szavait követte, hiszen utána rögtön berobbantak az ablakok, a detonáció nyomán támadó lángok és szanaszét rebbenő üvegszilánkok pedig nem hoztak mást, csak vért, sötétséget és szenvedést.

Lengyel–német együttélés – déli határszakasz – Rosenberg-ház

2011. ÁPRILIS 22-E,
14:02

Jesus herceg imádta a hamut. Nem a tüzet és annak lángoló pusztítását, nem magát a folyamatot, melyben elégett élő és élettelen, hanem az eredményt, a lány, puha szürkeséget. Szeretett beletenyeregni, szerette nézegetni és összenyomni az ujjai között. Elpusztíthatatlannak érezte, mint minden mást, ami régen elveszett, amiről elfeledkeztek, amiről nem tudott már senki. *Ami egyszer meghalt, az nem halhat meg újra* – mondogatta sokszor. Csak sejtések maradtak azokról az ősi népekről, birodalmakról, világokról, melyek elvesztek a lángokban, a hamut viszont senki nem vizsgálgatta, csak ő. A hamut, ami tulajdonképpen egy választóvonal volt minden és semmi között. A múlt és a jelen, a lét és a nemlét, a menny és a pokol mezsgyéje. Jesus herceg a hamu uralkodójának tartotta magát, hisz az ő élete is olyan volt, amiről mindenki tudott, s amiről mégis mindenki elfelejtkezett, ami létezett, s mégsem vett róla tudomást senki. Jesus herceg volt a *második*. Másodiknak lenni pedig sokkal rosszabb, mint századiknak, hisz a második tudja meg elsőként, hogy veszített.

– Uram, még egy mérföld – jelentkezett be Asmilas, a másodparancsnok.

– Észrevettek?

– Nem úgy tűnik. Kihalt az egész falu.

– Tévedés, kedves Asmilasom... csak lesz.

A vonal másik végén a férfi halkán nevetett. A többiek ugyanúgy.

Jesus is mosolygott, bár tudta, hogy a gárdistái mind a tüzet imádják. Ők voltak az előfutárok, ő maga pedig az eredmény.

Néhány gombnyomással megpróbálta elővarázsolni a térség műholdfelvételét, de mint ahogy az így volt öt perccel korábban is, nem sikerült kapcsolatot létesítenie az *égi szemmel*. Két dologban viszont biztos volt, a tapasztalatok ugyanis mind emellett szóltak.

Egy: ahol árnyékoló van az Együttélés területén, ott biztosan van valaki.

Kettő: azok a meglepetések a legjobbak, amiket mi okozunk.

Jesus eltüntette a műhold vakságát, és a kobra saját szenzoros radarjára váltott.

A falu képe egy pillanatra meghökkenetette. A négy utca úgy feküdt egymáson, hogy akarva-akaratlanul is a rómaiak háromágú keresztjét idézte, és ahogy az északkeletről

érkező kobra felvették a fordított-félhold alakzatot, olybá tűnt, mintha a birodalmi billog teljes valójában megtestesült volna.

– Ti is látjátok? Akár a mi jelképünk – érkezett a négyes hangja a rádióból. A többiek *Platón*nak csúfolták, mert egy alkalmat sem hagyott ki, ha meg lehetett jegyezni valami nyilvánvalót. *Találó név*. A késekkel viszont eszméletlenül bánt, filozófia ide vagy oda.

– Égi jel – vakkantotta a nyolcas gárdistája.

– Égi jel – ismételte röhögve Asmilas.

Égi jel, ízlelgette magában a szavakat a herceg is, egy pillanatig még elidőzve a kép felett, aztán úgy szólalt meg, mintha lehelné a szavakat: – Áldott húsvéti ünnepeket, uraim.

Szavára az alakzat felbomlott, a kobra pedig nekilódultak, hogy minden utcát lezárva, nyolc irányból vessék rá magukat az *áldozatra*. Iesus a legnagyobb csoporttal maradt, és a legszélesebb út felől közelített.

Száz méterre járhattak, amikor három fegyveres jelent meg a szélső ház ablakaiban. A helybéliek bár bemérték a kobraikat, azok megelőzték őket.

Három néma lövés, három néma halott, ennyi volt az egész.

Mind a huszonkét harci jármű beszáguldott a falu utcáin, az élboly pedig tökéletes fedezetet biztosított a herceg járművének. A központban aztán megálltak, és vártak egy pillanatot. Épp csak annyit, amíg fel nem hangzott a három hullát megtaláló asszony sikolya.

És akkor elkezdődött.

A kobraik rendszerei sorra bemérték a potenciális célpontokat, és tüzet nyitottak. Kutyákra, csirkékre, gépekre, férfiakra, épületekre. *Barbár népség... még állatokat tartanak*.

A kobraik szenzorai a tengeralattjárók szonarjához voltak leginkább hasonlatosak; magas frekvenciájú impulzusokkal térképezték fel a környezetüket, nagy segítséget nyújtva az efféle rajtaütésekhez. Szinte megszűntek a falak. Olyan volt, mintha abszolút sík terepen folyt volna az akció, a sugárlövedékek pedig úgy hatoltak át az épületeken, mint kés a vajon. Aztán a nyomukban rögtön megszűntek a mindent felemészítő lángok, és megszületett a hamu is.

Iesus herceg a neuronsisakja mögött, kezében a két vezérlőkarral kísértetiesen hasonlított azokra a suhancokra, akik épp első szimulátorukat próbálták ki, igyekezve elűzni maguktól az élet szűrkeségét. Az élet ugyanis nem más, mint unalom... mindenki így tartotta. Iesus pedig – mivel nem igazán tudott azonosulni a *mindenki* fémjelzésű kategóriával – épp ez ellen próbált védekezni. Becsületbeli ügyként fogta fel, hogy ő bizony bebizonyítja, a *valóságos* élet is lehet izgalmas.

A herceg ide-oda kapta az irányítókarokat, s közben sorra találta el a neuronsisak kijelzőjén feltűnő áldozatait. Nem számolta, hány férfit ölt meg, de azt tudta, hogy három fiatal lányt életben hagyott. Három fiatal vacsorát.

– Parancsnok! – jelentkeztek be a rádión. A hármaskobra volt az. *Az Öleb*.

– Mi az, Kyriakos?

– Bármilyen furcsa is, az egyik házban találtam egyet a mieink közül.

– Nahát! – reagált tettetett meglepettséggel a herceg. *Egy római. A milliárdokból egy. Miféle csoda kellett ahhoz, hogy pár mérföldre a határtól összefussunk egy római-val?*, fűzte tovább hangtalanul a gúnyolódást.

– Mivel még mindig blokkolva vannak a rádióink, nem tudom lenyomozni, ki az, de római, ehhez kétség sem fér. Észlelem a jelét.

– Rendben, megértve – Iesusnak olyan érzése támadt, mint amikor egy légy idegesíti az embert. De az utolsó légy. Ugyanolyan kicsi, ugyanolyan fekete, mint a többi. Nagy, vörös szemű, frusztrálóan hangos, és az első érintésre belénk szeret, úgy, hogy nem akar elhagyni soha többé. De mégiscsak az utolsó. *Lecsapjam? Ne csapjam? Lecsapjam? Ne csapjam?* – És merre van?

– Én itt vagyok a harmadik utcában... vagyis, már átküldtem a radarjára a jelet. Ha érdekli, jöjjön ide.

– Még hogy érdekel – *Lecsapjam? Ne csapjam? Lecsapjam? Ne csapjam?* – Hát hogyne.

– Ha ő nem is, de van a társaságában néhány kis német ribanc. Talán a kedvére lenne valamelyikük.

– Ó, Kyriakos – válaszolt immár könnyedebb hanglejtéssel a herceg, miközben szétlőtte egy menekülő öregasszony fejét. A koros cafatkák betérítették a szikkadt, élettelen földet. *Ki tudja, talán kihajtanak még, és sok kis öregasszonyt teremnek* –, te kis gondolatolvasó.

Iesus megadta a kobrának a célt, az pedig a robotvezérlő irányításával nem egész fél perc alatt odasiklott az Öleb járgánya mellé. A gárdista épp akkor kászálódott ki a gépből, kezében sugárvetőjével.

A kobra azok közé a ritka egységek közé tartozott, amelyeket a birodalom a hidegről bejött kémek információi alapján fejlesztett ki. A Kalmár Unió prototípusa az északiak legújabb *árnyékköpenyét* használta, így a legtöbb szárazföldi és légi egység számára egyaránt láthatatlan volt. A vezérlés tekintélyes részét gondolati alapra helyező neuron-siak a kabin szűkített látókörét is feloldotta; segítségével az emberi tudat és a gép rendszerei részlegesen egymásba fonódtak. Alakját tekintve a járgány leginkább egy erősen páncélozott homokfutóhoz hasonlított. Az elülső, klasszikus sugárvetőkön túl felszerelése részét képezte még egy farokszerűen a kabin fölé nyúló protonágyú. Ez utóbbi erősen megemelte a tüzerőt és már tankok hatástalanítására is képessé tette az egységet. A hercegnek inkább jutott róla eszébe egy skorpió, mintsem kobra, de nem csodálkozott, hisz katonatisztek adták a nevét.

Iesus emlékezett rá, amikor négy éve, a kalmárokkal közösen tartott seregszemlén megjelentek a birodalmi színeket viselő kobrák. VII. Erik nagy felháborodva nemzetközi bíróság elé akarta terjeszteni az ügyet, a két ellentétes oldal egységei közt fennálló kísérteties hasonlóság – véleménye szerint legalábbis – nem lehetett véletlen. Egy skandináv bulvárlap azt írta, a király tolvajnak nevezte a basileios romaiont, ezt azonban a kalmárudvar menten tagadta, a lapot pedig befagyasztották. A bíróságból mindenesetre nem lett semmi, hisz miután az apja, Iesus császár előhozakodott egy kissé korábbi, cirka teljesen azonos – mindössze fordított – esettel, amelyet ő maga nem vert nagydobra, Erik vörös fejfel ejtette a vádat, és kénytelen volt *bocsánatot* kérni a kellemetlenségért. Ezt az információt már nem csak egy bulvárlap merete leközölni, a kalmárok királyát pedig mind-egyikben Vörös Erikként emlegették. *Megmosolyogtató kis történet.*

A herceg levette a fejéről a neuronsiakot, kicsatolta magát, felnyitotta a kobra fülkáját és ő is kiszállt. Ahogy végignézett a jármű oldalán, elmosolyodott. Mindig kellemes, bizsergető érzéssel töltötte el, amikor a *másik fél* zászlaja alatt *szórakozott*. Ezt ellensúlyozandó, lepöckölt egy porszemet a birodalom kétfejű aranyasát ábrázoló rangjelzéséről.

– A fegyvere? – kérdezte Kyriakos valami aggodalomfélével a hangjában.

– Leszedted őket, nem?

– A három férfit igen. A lányok és a rómaink nincsenek maguknál – az Öleb a ház irányába mutatott. – Kábító lövedék.

– Akkor meg minek hoznám a fegyveremet? – kérdezte a herceg széttárt karokkal, és már indult is a ház felé. Kicsit groteszk látványt nyújtott, hiszen a kéztartása mellé még úgy is lépkedett, mint egy kötélén járó akrobata. Minden szilánkra, égő cafatkára igyekezett rátaposni. Imádtta ezt csinálni. *Minél véresebb a helyzet, én annál nagyobb bohóc vagyok. Isten, pofán röhöglek téged is, meg az elcseszett világotat is.*

– Óvatosan, fenség – figyelmeztette a gárdista, és úgy követte, hogy ha a nagy mutatóvány véletlenül mégis egy nagy esésbe menne át, oltalmazó karja ott legyen.

– A hamu már nem éghet tovább, Kyriakos. Nincs mitől tartanom – jött a prófétikus válasz. *Tényleg igaz lehet, hogy belém szeretett? Egyszer elballagok majd előtte a férfi zuhanyban. Ah, de mikor? Az oroszlán nem játszik a macskákkal... és még csak nem is fürdik velük.*

– Értem, hercegem – hagyta rá a katona. Nem értetlenkedett, már megszokta a parancsnok egyedi stílusát.

Kyriakos odaállt az egykori ajtó küszöbére, és belesett, maga előtt tartva fegyverét. Miután megbizonyosodott róla, hogy nem fenyegeti őket veszély, intett a hercegnek is.

Iesus akkor épp az egyik ablak földön heverő, törött üvegdarabját bámulta. Szinte tökéletesen látta a tükörképét, ha pedig valamelyik részlet nem volt épp éles, azt kipótolta az emlékezetével. Látta szigorúan hátrafésült, olajozott, hollófekete haját, zölden fénylő szemét, enyhén előreugró járomcsontját, és kamaszkorának legtartósabb ajándékát is, a sebhelyes arcot, melyet kecskeszakáll tett még karakteresebbé. Olyan... szép volt az a férfi, ott, a tükör túloldalán. *Ó, Narkisszosz.*

Közben félrefordította a fejét, és látta, amint három magas, szőke férfi, folyamatosan tüzelve megrohamozza a hatos kobrát. Hirtelen nem jutott eszébe a gárdista neve, de arra emlékezett, hogy miért választotta épp őt a személyes testőrségébe.

Egy kelet-hispániai kis falu nyilvánította ki függetlenségét még tavaly, és jelentette be csatlakozását a Spanyol koronához. Az élükre álló szerzetes a község katolikus többségére támaszkodott, összesített vagyonukból pedig megvásárolták a falu igazhitű felekezetének birtokait. Hogy mindez hogyan mehetett végbe? A dolog igen egyszerű, az atya ugyanis nem cilicium-övet hordott a kámzsája alatt, hanem sugárpisztolyokat. A birodalomhoz hű rómaiakat kipucolták, és várták, hogy a megváltás megtestesüljön a spanyol zászlóaljnak fizikai valójában. Ehelyett azonban a kelet-hispániai légiók egyik cohorsa jelent meg a falu határában, és felszólította a helybélieket a megadásra. A spanyol király persze teljesen elhatárolódott az ügytől, a basileios romaion pedig – mint sohasem –, nem akart vérontást. A gépezetbe viszont hiba csúszott, a Csuhaslovag ugyanis – így nevezték a szerzetest – tárgyalást kért a kivezényelt cohorscenturiojától, és az, viccesnek találva a dolgot, eleget is tett a kérésének. Kicsit később, átvágott nyakkal azonban már nem találta olyan mulatságosnak a dolgot, a Csuhaslovagnak ugyanis valahogy sikerült becsempésznie egy tört, és a centurio elhallgattatásával adott hangot tiltakozásának. Ennél nem kellett több a jelenlegi hatos kobra katonájának, anno ő volt ugyanis a megölt centurio helyettese. Bennfentes információk terjengtek arról, hogy miután pusztá kézzel kiverte a Csuhaslovag összes fogát, kikötöztette a férfit a tűző napra, és óránként megnyúzta egy-egy testrészét. Aztán besózta. Aztán megsütötte... valahogy úgy, mint a rémtörténetekben, és állítólag a saját katonáival etette meg a darabjait. Ami tény az tény, a falut azóta csupa betelepült, igazhitű lakja, a cenzúra egy betűt sem engedett az úgyről a nyilvánosság elé, a másodparancsnokot pedig életfogytiglanra ítélték.

Megbüntetjük azokat, akik vérrel fizetnek a vérünkért. Ennyit ér apámék mézes békéje, gondolta a herceg, és miután végignézte, amint a Hatost bekerítő fegyveresek gyűrűjében a gárdista kitarja a kabinját, és úgy lövi egymás után ágyékon mindhárom támadóját, hogy azok fel sem fogják, mi történik, elégedetten nyugtázta korábbi döntését a fegyenc kiszabadításának ügyében.

A gárdista aranymadara büszkén csillogott a mellén.

Hatos észrevette, hogy a herceg figyel, és a szétlőtt farkú németek gyűrűjében érzéketlen arccal felé biccentett. Iesus viszonozta. *Micsoda úriember. És ott hagyja őket... ott*

hagyja őket elvérezni. Már nem csak Ölebem van, de lehet, Vérebem is. Micsoda egy fickó. Ejnye, Iesus, és te még csak a nevét sem tudod. Hát milyen parancsnok vagy te?

Aztán a herceg belépett a szobába, s bár hallotta Kyriakos beszédét, miközben az a földön heverő, ismeretlen római fiatalembert vizsgálgatta, az ő figyelmét mégis más kötötte le. Igaz, hogy a helyiségben gyomorforgató vérszag terjengett, s a hangulaton a szakállas német falra tapadt agyveleje sem segített sokat, de az a lány ott, az egy helyben kattogó ingaóra előtt... az a szépséges, szőke lány olyan elbűvölő volt.

Iesus odahajolt hozzá, és kisimította a ragacsos tincseket a szeméből. Egyenesen lázba jött, ahogy a keze végigsiklott a lány puha arcán, majd kecses nyakán és mellén. Még a többinél kicsivel nagyobb elülső fogai sem tudtak rontani a látványán.

Már nyúlt is a másik karjával, hogy megszabaduljon a szépség bájait takaró ruhadaraboktól, amikor a jobbszárny vezetője, Theodoros hangja szólalt meg a rádióból:

– Uram, hatástalanítottuk a blokkolót. Valószínűleg az egészen reggel óta tartó árnyékolásért ez volt a felelős.

A herceg legszívesebben kitépte volna a kis szerkezetet a füléből. *Vagy inkább Theodoros nyelvét kéne kitépetnem? Akkor már csak szöveges üzeneteket küldhetne. Mulatságos lenne. Theodoros mint mókamester. A férfi, akit még a nevetésre is tanítani kellene. Tényleg mulatságos.*

– Na és, legalább nem süttött a pofánkba a nap – a csendből kiérezte, hogy a gárdista összezavarodott. *Én játszom a hülyét, és te nem tudsz reagálni?* – Ennyi? Azért zavarsz, hogy tudasz, biztosan nem fogunk eltévedni hazafelé? – *Micsoda mellek*, fordult vissza a lányhoz.

– Nem, nagyuram – folytatta kis hezitálás után a gárdista. – Érkezett egy üzenete, amit feltétlenül látnia kell.

– Majd... megnézem.

– Uram, azt merészelem mondani, hogy ez túl fontos ahhoz, hogy halogassa. A bátyjáról van szó.

Iesus csak meredt az előtte heverő eszméletlen zsákmányra, mellbimbójának kilátszó, apró szeletére, hosszú lábára, a combjából kiálló üvegdarabra, és nem gondolkodott. Hallotta a szavakat. Ami azt illeti, már a következtetését is levonta, de még legalább egy percbe tellett, mire képes volt elég erőt összegyűjteni ahhoz, hogy kirohanjon az ajtón, a kobrája felé. Most nem úgy futott, mint egy cölöptáncos a vízen.

– Hozd magaddal a lányt! – üvöltött vissza a bent maradt gárdistának.

– És mi legyen a többiekkel? – kérdezte az Öleb, furcsa hanghordozással, a herceg helyett saját jelvényére bámulva.

Mi az, csak nem zavar, hogy nem a te melledre vagyok kíváncsi? Az túl lapos az én ízlésemnek, kutyuskám.

– Azt csinálsz velük, amit akarsz – vetette oda a herceg, és már húzta is a fejére neuronsisakját.

Pár egyszerű parancs megadása után az apja, a koromfeketébe öltözött császár jelent meg a virtuális horizontján, és közölte vele, hogy a bátyját meggyilkolták, rá pedig nagy szükség van Konstantinápolyban.

Iesus újra meg újra lejátszotta az üzenetet. Nem bírt betelni a hírekkel. Nem tudta, hogy volt képes olyan hosszú időn át mosolyogni, és alig hitte el, hogy mégiscsak új élet támadhat a hamuból, a nemlétből.

A humanizmus paradoxona

Orwell – Dick – Doctorow

1 BARCSI Tamás,
Spekulációk a szabadságról – negatív utópiák = Kontrafaktumok. Spekulatív fikció és irodalom, szerk. KESERŰ József, H. NAGY Péter, Selye János Egyetem Tanárképző Kara, Komárom, 2011, 57.

2 Susan GREENFIELD,
Identitás a XXI. században, ford. GARAI Attila, HVG Kiadó, Budapest, 2009, 129.

Közhelynek számít az irodalomtörténet-írásban és a kultúrtörténetben (de még a science fiction alternatív hagyományában is), hogy a 20. század első felének klasszikus negatív utópiái, azaz antiutópiái vagy disztópiái közül George Orwell *1984* című alkotása – mely „a teljes szabadságnélküliség örült rendszerét képzei el a 20. század totális diktatúráinak tapasztalatai alapján”¹ – bizonyult a legmaradandóbbnak. Ez az értelmezéstörténetileg abszolút igazolható fejlemény, illetve az, hogy az *1984* kultúratudományi kontextusban is beszédképes maradt (vagy az lett újra) minden bizonnyal a mű poétikai szemléletformáival, az áttetsző jelentésképzést elbizonytalanító megoldásaival áll szoros kapcsolatban. Bényei Tamás *Az ártatlan ország* című alapvető monográfiájának ide vonatkozó fejezete (*Az Ezerkilencszáznyolcvannégy és a regény ideológiája*) beláthatóvá teszi, hogy Orwell teljesítménye nyelvi-poétikai szempontból valóban túlmutat a politikai és a lélektani allegorizálás (pontosabban allegorézis) keretein. A következőkben néhány összefüggés erejéig felvillantom az adott „orwelli” dilemmát, majd rekontextualizálom a centrális problémát a közelmúlt (a technokultúra) tapasztalata alapján. Szem előtt tartva azt a situációt, melyet Susan Greenfield így foglalt össze:

Mindazok, akik a XX. századi nyugati kultúrába születtek bele, magától értetődőnek vették, hogy a titkos gondolatok és a személyes nézetek az ember privát belső világában maradnak – ezért bilincselte le az egész nyugati civilizációt a pusztá gondolat, hogy ezt a belső világot meg lehet sérteni. De mára már a nyugati civilizációnak is megvan a maga Nagy Testvére: újabban sajnos attól kell tartani, hogy a nemzetbiztonsági aggodalmak irányította technika fosztja meg a nyugati embert legféltettebb kincsétől, áttörve az oly sokra tartott magánélet, a magánérzelmek és személyes gondolatok egyetlen angol szóval kifejezhető tartományra, a szent »privacy« eddigi sértetlen határait.²

Az *1984* ideológiája vs. retoricitása

Induljunk ki abból a releváns megfigyelésből, hogy az *1984* témává teszi a regénydiskurzus működését és ideológiáját is. Óceánia olyan antinarratív világ, melyben csak antiregények szülehetnek. Egyfelől a gépek által alkotott szövegtípus a szubjektivitás kizárásával készül, központilag meghatározott panelekből épül fel, vagyis regénytermésként azonosítható. Másrészt íródik a főszereplő, Winston naplója, amely egyfajta szubjektív, automatikus írásként folyamatosan elakad,

összefüggéstelen, és még a szerzője számára is értelmezhetetlen. Ez nem tévesztendő össze az elbeszélő hang Winstonra vonatkozó állításával, melyek egy része viszont regényszerű, mint például a hatodik fejezetben elbeszélte történet, melynek töredékes változata Winston naplójának utolsó bejegyzése. Első közelítésben a két antiregénymodell (tehát az óceániai és a naplót) ellenpontozza az általunk (tehát a pragmatikai olvasók által) olvasott szöveg tételezett normalitása.

Ennek az alapképletnek a konstatálásánál az elemzők nagy része megáll, a helyzet azonban bonyolultabb (továbbgondolandó), ugyanis Orwell műve destabilizálja ezt a szerkezetet és az általa közvetített ideológiát. Nem is azzal a lehetséges – és a recepcióban mindvégig kitüntetett – stratégiával, hogy a szöveg első fele útban van a regénnyé válás felé, míg a második rész az első óceániai stílusú eltörlése; hanem azzal, hogy a regényhang a történet centrális trópusának, a humanista szubjektumnak a rögzíthetőségét is kikezdi. Winston azzal, hogy vállalja, a Párt elleni küzdelemben – értsd: a humanista ideológia érdekében – gyermekeket is hajlandó feláldozni, embertelenné válik. Tehát a főhős egyrészt képtelen regényszerű szöveget írni, másrészt éppen ott lesz regényszerűen értelmezhető figura, amikor az ideológiaellenes ségként működtetett regény ideológiai alapjai romba dőlnek.

A történetből levonható konklúzió alapján – fogalmazza meg Bényei Tamás találóan – a humanizmust védő szöveg végkicsengése poszt-humanista, amennyiben az önmagára hagyott, tiszta szubjektum vagy rossz, vagy nem is létezik, hiszen a szubjektum megképződéséhez mindenképpen szükséges a személyes és a nyilvános szféra közötti közvetítő rendszer, a szimbolikus rend, amely nélkül az intimszféra bensőségessége artikulálhatatlan marad.³

Orwell műve innen nézve olyan meta-regénydiskurzusként értelmezhető, melynek éppen azért kérdőjelezhető meg a szubjektum belső világát az elnyomó hatalom külső inváziójával szembeállító olvasata, mert megfelelnek a humanizmus alapvető paradoxonáról. Ugyanakkor ez a fejlemény horizontot nyithat olyan retorikai interpretációknak is, melyek aztán abból indulnak ki, hogy a humanista szubjektum illuzórikussága és lelepleződése egy másik elbeszélésbe illeszkedik, melyben viszont lényeges szerepet játszik az erről való tudás. Ez a megkettőződés tehát arra épül, hogy Orwell szövege nem más, mint *a humanista ideológia trópusát dekonstruáló allegorikus elbeszélés.*

Kérdésként vetődik fel, hogy ez a retorikai olvasat milyen viszonyban van a regényhanggal. Bényei Tamás ezen a ponton utal a könyv egyik kulcsjelenetére, az önreflexív olvasásszínre. „A regényírógépeken készült szövegek és Winston naplója abnormális, regényként olvashatatlan szövegek, antiregények; szerepel azonban még egy könyv a regényvilágban, amely ugyan nem regény, bizonyos szempontból mégis ez felel meg legjobban a regény performatív és címzettségbeli alapfeltevéseinek. Goldstein könyvéről van szó, amely tehát nem regény, Winston mégis regényként olvassa.”⁴ A karoszekben olvasó magányos ember mítoszának felvillantása (mint fel-

3 BÉNYEI Tamás, *Az ártatlan ország: Az angol regény 1945 után*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debreceni Egyetem, Debrecen, 2003, 175.

4 *Uo.*, 177.

forogató tevékenység), majd romba döntése szintén olyan mozzanat, amely bekapcsolható a fenti gondolatmenetbe. Az egyéni szabadság utópiájaként színre vitt jelenet ugyanis az antiutópikus mozzanatok beíródását „tartalmazza”. (A patkányok motívuma a 101-es szobára utal, a kép mögé rejtett telekép ellehetetleníti az intimitást, a könyvnek – mint kiderül – nem Goldstein a szerzője.)

A magányos olvasó képének destrualása azért sem elhanyagolható effektusa a történetnek, mert Winston egy olyan kvázi regényben ismerne önmagára, amely a totalitárius ideológia leleplezője, de maga is ideológiai konstrukció. Ez metafiktív szinten azt is jelentheti, hogy Orwell regénye (és minden regény) ugyanígy működik, vagyis a legliberálisabb regény is óceániai regény. A retorikai olvasat konklúziója tehát aligha lehet más:

Az Ezerkilencszáznyolcvannégy kettős tükör mind a regénynek, mind a regényolvasónak, s ekként önmagának is: a szöveg egyszerre védelmezi és kritizálja a regénydiskurzust mint a liberális humanizmus ideológiai leképeződését, egyszerre állítja és tagadja önmaga regénységét, s ekként a két tükörkép közötti, dialektikus és allegorikus szerkezetbe is rendezhető végtelen ingadozásban marad felfüggesztve.⁵

Ez az oszcilláció lehet a magyarázat arra, hogy Orwell műve – retorikai szempontból – miért maradandóbb és beszédképesebb műfajtársainál.

Philip K. Dick, a másik látnok

Dick 20. század derekán írt sci-fijeit olyan technológiai és társadalomtörténeti ötletek kavalkádjára épülnek, melyek rendre bejöttek, megvalósultak az utóbbi évek során. Ezek közül elevenítsük fel a *Különvélemény* című novella alapötletét, mely korunk egyik legégetőbb „orwelli” dilemmájával szembesít.

A történetben három mutáns látnok jövődoléseire épül az ún. profilaktikus bűnmegelőzés, amely statisztikai módszeren nyugszik. A rendőrség ez alapján tartóztatja le azokat, akik bűnt fognak elkövetni, de – paradox módon – még nem tettek semmit. Ebből az előfeltevésből kiindulva a novella a következő logikával szembesít: a prekogok közül a Donna által megjósolt időösvényen Anderton (a rendszer alkalmazója, akit a következő bűneset elkövetésével vádolnak) gyilkos lesz; a különvélemény, Jerry látomása szerint Anderton tudomást szerez a többségi jelentésről, ezért ezen az időösvényen nem öl meg senkit; a Mike által látott időösvényen Anderton a második jelentés megismerése után meggondolja magát és gyilkosságot követ el.

Vagyis három különvélemény van, melyek egymás folytatását adják. Valóban a többségi vélemény érvényesül, de oly módon, hogy a második érvényteleníti az elsőt, a harmadik pedig a másodikat. A többségi jelentés illúzióját az hozza létre, hogy a három eltérő verzióból kettő egy bizonyos ponton egyezik. A novella a Mike által jósolt időösvény kialakulását beszéli el, tehát azt a különvéleményt olvassuk, amely felülírja a másodikat, s ez által az elsőt is. Dick szövege ily

módon az időösvények kereszteződését és a jövő geneziséét viszi színre, azt a folyamatot, melyben az alternatívákból létrejön a tényleges történelem.

A jövő kiszámítása a következőn alapul: „[R]itkán, mondhatni kivételes esetekben fordul elő, hogy a három jósnok véleménye tökéletesen egyezik. A leggyakrabban az a helyzet, hogy két jósnok ugyanazt jelzi előre, míg a harmadik jelentése kissé eltér ettől. Így tehát létezik egy többségi jelentés, valamint egy kisebbségi jelentés, vagyis különvélemény. A különvéleményben valamelyik mutáns kissé másként jelöli meg a majdan lezajló események helyét és időpontját. Ez még nem azt jelenti, hogy valamelyik vélemény hibás. Erre vonatkozóan a »lehetséges jövők« elnevezésű elmélet ad magyarázatot. Ha csupán egyetlen időösvény létezne, nem lenne jelentősége az előrejelzéseknek. Mivel nem lenne más alternatíva, hiába lenne a birtokunkban a megfelelő információ, nem tudnánk megváltoztatni a jövőt.”⁶ Dick műve tehát eljátszik egy olyan eljárással, amely lehetővé teszi a jövő átírását, ám az ártatlanok letartóztatásán, kiiktatásán alapul.

Ez a félelmetes képzet a ma emberének ismerős lehet valahonnan. A megközelítéshez vegyük szemügyre az *Amerika Kapitány – A Tél Katonája* című film alapkonfliktusát. A történetben központi szerepet játszik a globális problémák kezelésére létrejött titkos ügynökség, a S.H.I.E.L.D. Az ENSZ anno Nick Fury-t (Samuel L. Jackson) bízta meg a szervezet vezetésével, aki a szuperhősök bevetésével sikeresen oldotta meg a legfenyegetőbb szituációkat is (vö. *Bosszúállók*). Az *Amerika Kapitány* folytatásában Fury kezéből kicsúszik az irányítás, az ügynökséget megkaparintja a Hydra, s egy nagyszabású akció veszi kezdetét. Számunkra most csak az utóbbi és annak logikája érdekes.

A hajsza egy pontján Amerika Kapitány (Chris Evans) és a Fekete Özvegy (Scarlett Johansson) eljut egy titkos bunkerbe, ahol megtalálják az Arnim Zola által kifejlesztett mesterséges intelligenciát. A tudós megemlíti, hogy alkotott egy Víziónévű algoritmust, amelyről később megtudják, hogy az emberek cselekedetei alapján képes kiszámítani a jövőt, ami által lehetőség nyílik a rossz dolgok elkerülésére. Ehhez azonban potenciális elkövetők millióit kell kiiktatni. A Hydra ezt a programot indítja el, felhasználva a S.H.I.E.L.D. által kifejlesztett csúcsfegyvereket. A Dick-féle kérdésfelvetés világosan kivehető, azzal a különbséggel, hogy itt a mutánsokat egy olyan algoritmus helyettesíti, amely lehetővé teszi az előrelátó tisztogatás expanzióját.

Az *Amerika Kapitány* is közelebb vihet annak a szituációnak a megértéséhez, amely aktuális tapasztalatnak számít mostanság. Miről is van szó? Világunkat át- meg átszövik az elhárító-rendszerek.

9/11 után – írja L. Varga Péter *Színre vitt terror* című kitűnő tanulmányában – az ENSZ elsődleges céljává a védekezés, a megelőzés vált, ami azonban már deklaratív jellegében fölhatalmazhatta az USA republikánus vezetését arra, hogy legitim módon hirdessen – megelőző csapásként értett – háborút az egyébként arc nélküli, ily módon a rettegés fokát emelő terrorizmus, továbbá az Egyesült Államokat »veszélyeztető« távoli országok ellen.⁷

6 Philip K. DICK, *Különvélemény*, ford. SZÁNTAI Zsolt = Uő., *Különvélemény*, Szukits Könyvkiadó, h. n., 2002, 28.

7 L. VARGA Péter, *Színre vitt terror: 9/11 médiarheológája* = Uő., *Az értelem rácsai: Esemény, filológia, megértés az irodalomban*, PRAE.HU, Budapest, 2014, 48.

8 Philip K. DICK, *Pesszimizmus a science fictionben*, ford. ROBOZ Gábor = Uő., *Csúszkáló valóságok*, Agave Könyvek, Budapest, 2009, 90.

9 Az Orwell-mű utóéletének van egy jelentékeny magyar fejezete is. Lásd ehhez: KACSINECZ Krisztián, „Hamis a mosoly a hatalmas arcon”: *Orwelli hatások a 80-as, 90-es évek magyar szubkultúráiban*, Opus 33, 2014/6., 78–88.

Valóban, a terrorelhárítás lényege, hogy részben olyan célpontokat szemel ki, melyek valószínűleg elkövethetnek valamit. Ennek következtében hamar kialakul egy olyan paranoid kép az ide tartozó szervezetekről, hogy *mindenkit* lehetséges merénylőnek tekintenek.

De talán nincs is mit csodálkozni azon, hogy Dick megjósolta a 9/11 utáni bűnüldözési stratégia alapelvét. *Pesszimizmus a science fictionben* című esszéjében így fogalmazott az író 1955-ben: „Bizonyos értelemben minden felelős író akaratlanul is betölti a vészmadár szerepét, mert ez a vész ott lóg a levegőben; az állítás a sci-fi szerzőkre pedig még inkább igaz, amennyiben a műfaj mindig is a tiltakozás médiumának számított. A science fictionben nem elég, ha az alkotó hajlandó eljátszani Kasszandra szerepét, egész egyszerűen köteles megtenni ezt.”⁸ Innen nézve Dick valójában csak eleget tett annak a követelménynek, amelyet a szóban forgó médium szabott ki rá. A tudományos fantasztikum szempontjából ugyanis a jövőt csak részben fedi homály.

Újabb 1984-olvasatok

A Dick utáni horizontból kiemelnénk két olyan művet, melyek alapján további kontextusok rendelkezhetők az 1984-hez.⁹ David Mitchell *Felhőatlasz* című regénye, mivel hat olyan történetből áll, melyek nyelvileg, formailag, műfajilag stb. eltérőek, és ezek között az ötödik „orwelli” világot tár elénk, alkalmas arra, hogy az 1984-et a tőle részben elütő, de mégis regényszerű kompozíciók fényében vizsgáljuk. A *Felhőatlasz* úgy áll össze egy hetedik történetté, hogy közben az antiutópia a többi műfaj közé ékelődve kitermeli ugyanazt a tartalmat, amit a többi is, csak ezt más médiumként teszi; miközben a másik öt történet is rendelkezik antiutópikus potenciállal, amennyiben az adott történeten belüli problematikát nem választjuk le a közvetlen szöveggörnyezetről. A regény remedializációs technikája arra is példa, hogy a médiumokban futó tartalmak kontrollálása másik médiumon keresztül lehetséges, de ezek a médiumok a saját tulajdonsá-

Ladik Katalin – Csernik
Attila: **Testköltészet**, 1973

gaik közbejöttével mégis megoldják az „üzenet” kifejeződését (és nyilvánvalóan materiális nyomokat hagynak rajta). Innen nézve nem rossz kérdés, hogy az 1984 „maradandóságához” ironikus módon nem az járult-e hozzá leginkább, hogy más médiumok magukba építették annak komponenseit. (Vesd össze: az orwelli szöveg miközben látszólag leleplezte azt, hogy a végtelen háborús helyzet egy elnyomó hatalom önlegitimációjaként szolgál, beépült a hidegháború ideológiájába, sőt annak egyik meghatározó mítoszává változott.)

A másik példa Cory Doctorow *Kis Testvér* című alkotása, melynek kapcsolata az 1984-gyel több szempontból is érdekes. A kanadai szerző bizonyos körökben kultikus, mások által pedig kárhoztatott művének főhősei ifjú titánok, hackerek, akiknek tevékenysége egy olyan hatalom ellen irányul, amely a humanista gondolat deklarálásán és a biztonsági rendszereken alapul. (Bár tudvalevő, hogy mindegyiket fel lehet törni, ám mégis ott van az ezeken nyugvó szervezetekben az „orwelli” rendszerre válás csírája.) A *Kis Testvér* a technokultúra és az ellenkultúra, illetve az újmédiumok korának egyik legelismeretebb szövegeként olyan közeljövőt mutat be, melyben a képlet az 1984-hez képest máshogy érvényesül. Nem valamely politikai nagyhatalom vagy totalitárius rendszer ugyanis az óceániai elem, hanem az amerikai terrorelhárítás. (Nem véletlenül: 9/11 média-visszhangja arról tanúskodik, hogy a terrorizmus fogalmának átértékelése, és egyáltalán, a terrorelhárítás funkciójának kiterjesztése olyan eseménysorozathoz vezetett, amelynek hatása alól senki sem vonhatja ki magát.) Míg az akció a kriptóanalízisen alapul (kódfeltörés, titkosítás, alternatív internethálózat stb.), és sikeresen zárul, ami a törvényesség helyreállítását helyezi kilátásba, addig az is nyilvánvalóvá válik, hogy nem csak az egyik oldal lepleződik le potens összeesküvőként, a szabadság korlátozójaként, hanem az eseményekben egy teljes társadalom paranoid jellege nyilvánul meg. Ahogyan a terrorelhárítás működik (lefogjuk, mielőtt a gyanúsított elkövetné, azaz megelőző csapást alkalmazunk; vö. Philip K. Dick: *Különvélemény*), ugyanazt eredményezi az „orwelli” világtól való félelem is (sérüljön a védelmi rendszer, mielőtt totalizálna a megfigyelés). Andrew „bunnie” Huang provokatív kérdésével élve:

Annyira a félelem rabjaivá váltunk, hogy most már művészek, hackerrek, vagy akár egy csapat Harajuku Fan Madnesst játszó kölyök is minden további nélkül terroristának tekintendő?¹⁰

Úgy tűnik, valami hiba lehet a mátrixban. Mindjárt látni fogjuk, mi az, előbb azonban ki kell térnünk egy korszakalkotó jelenségre.

Doctorow regényében a Nagy Testvér kijátszását egy kriptográfiai mozzanat teszi lehetővé. Ez az úgynevezett kulcsmegosztás dilemmája: ha valaki kódolt üzenetet küld partnerének, akkor valahogyan el kell juttatnia neki a kulcsot is, hiszen a nélkül nem fogja tudni elolvasni az üzenetet. Ennek persze számtalan módja van, de tétélezzük fel, hogy kettejük érintkezését egy harmadik fél folyamatosan figyeli,

10 Andrew „bunnie” Huang *utószava* = Cory Doctorow, *Kis Testvér*, ford. CSÖRGŐ Norbert, Metropolis Media, Budapest, 2010, 345.

11 Simon SINGH,
*Kódkönyv: A rejtje-
lezés és rejtjelfejtés
története*, ford.
SZENTGYÖRGYI József,
Park Könyvkiadó,
Budapest, 2001,
harmadik kiadás:
2007, 284.

12 DOCTOROW, *I. m.*,
140–141.

13 Ez az „evidencia”
természetesen elké-
pesztő szellemi tel-
jesítmények ered-
ményeként vált
lehetségessé, amiről
Simon Singh idézett
könyve részletesen
beszámol.

és megpróbálja elfogni az üzenetet, következésképp a kulcsot is. Hogyan zárható ki a kommunikációból ez a harmadik fél? A titkosítóknak tényleg meg kell osztaniuk a kulcsot? Vagyis ahhoz, hogy két ember megosszon egymással egy titkot, eleve birtokában kell lenniük egy közös titoknak, a kulcsnak? A válasz erre a kérdésre sokáig egyértelmű igen volt, s ez már-már örületbe kergette a kriptográfusokat. Elvégezhető azonban egy gondolat kísérlet, amely alapján megoldható a 22-es csapdájának tűnő dilemma. Képzeljünk el egy olyan állapotot, amelyben minden üzenetet elolvassanak az illetéktelenek, ha ahhoz hozzáférnek (Doctorow regényében a terrorelhárítás). A szóban forgó feladó-címzett páros azonban a következőképpen cselekszik. Egyikük a titkos küldeményt berakja egy vasládikába, lezárja a lakatot a saját kulcsával, majd elküldi a címzettnek. Ez az utóbbi természetesen – mivel nem rendelkezik a kulccsal – nem fog hozzájutni az üzenethez, de egyelőre nem is ez a célja. Eszébe jut ugyanis egy fölöttébb hasznos megoldás. Ő is fog egy lakatot, szintén lezárja a vasládikát, majd visszaküldi a feladónak. A küldemény tehát visszajut a kiindulópontjához, immár két lakattal biztosítva. Az illető fogja a vasládikát, és a saját eredeti lakatját kinyitja, majd így küldi el ismét a címzethez. Aki pedig – mivel már csak az a lakat van a ládikán, amit ő rakott rá – kinyitja a zárat, és elolvashatja az üzenetet. A mindig figyelő Nagy Testvért ily módon sikerül kizárni a kommunikációból.

A *Kis Testvér*ben a titkosítás a nyilvános kulcsú kódolásra épül – melynek „nagy előnye, hogy kiküszöböli a hagyományos sifírozás és desifírozás minden problémáját”¹¹, de a végeredmény ugyanez. (Érdemes hosszabban idézni.) „A nyilvános kulcsú kódolás esetében mindkét fél két kulccsal rendelkezik. [...] Amit az egyik kulccsal bekódolsz, azt a másikkal lehet kikódolni, és persze fordítva. [...] Tehát, fogod e két kulcs valamelyikét (mindegy, melyiket), és nyilvánossá teszed. [...] A másikat viszont az elméd legsötétebb zugaiban tárolod, és védelmezed az életed árán is. [...] Először [az üzenetet] bekódolod a saját kulcsoddal, aztán elküldöd, és amikor megérkezik, ők tudni fogják, hogy az tőled érkezett. Honnan? Hát onnan, hogy ha meg tudják fejteni a te nyilvános kódodat használva, akkor az üzenet csakis a te saját kulcsoddal készülhetett. [...] Azonban ez sajnos nem fogja titokban tartani az üzeneteidet. [...] Ezért nem csak a te saját kulcsoddal kell titkosítanod az üzeneteidet, hanem a másik fél nyilvános kulcsával is. Így már két lakat is védi. Az első – a másik fél nyilvános kulcsa – csak akkor nyílik ki, ha megfejtik a másik fél saját kulcsát használva. A második – a te saját kulcsod – viszont csak a te nyilvános kulcsod révén értelmezhető. Amikor a másik fél, akivel kommunikálsz, megkapja az üzenetet, mindkét kulccsal kikódolja, és most már biztos lehet abban, hogy te írtad, és csak ő tudja elolvasni.”¹² Ami tehát nem volt lehetséges Winston számára Óceániában (az 1984-ben), az a digitális korszakban evidens megoldásnak számít.¹³

Konklúzió (Doctorow módra)

Visszatérve az „orwelli” problematikához, mint említettük, a Nagy Testvér Doctorow regényében a terrorelhárítás, az a szervezet, melyben a lakosság védelmének ideológiája szembefordul az egyéni szabadsággal, és mindenki gyanúsítottá válik. Azaz ebben a világban veszendőbe ment az az alapelv, mely szerint „A magánélet szerves része a biztonságnak, nem pedig az ellensége.”¹⁴ Mivel a humanizmus fentebb említett paradoxona a terrorelhárítás oldalán képződik meg, az ellenállóknak elég erre rámutatniuk, a rendszerbe – autoimmun elemként – bele van írva önmaga buktatója. A mű tehát egy olyan 1984-olvasat, amelyben nem csak előáll a paradoxon, de önnön logikája mentén le is lepeződik a humanizmus ideológiája. Az „orwelli” világ toposza itt válik megértett hagyománnyá (az 1984 ezek szerint valóban túlmutat a politikai és a lélektani allegorizálás keretein), de egyben aszimmetrikus tapasztalattá is: minden Nagy Testvér csak Kis Testvér lehet, mert sebezhető: *ha néhány tinédzser képes kijátszani az antiterrorista rendszert, akkor az a valódi terroristák ellen sem nyújt védelmet.* Ennek a viszonyrendszernek az átláthatósága a jövő társadalmá és a titkosítási médiumok összefonódása szempontjából valóban döntőnek bizonyulhat: „A biztonsági rendszerek esetében – olvasható Doctorow regényében a főszereplő első blogbejegyzéseként – nem az a fontos, miként működnek, hanem az, hogy miként omlanak össze.”¹⁵ Különös erővel vésődik ez a cáfolhatatlan kijelentés a tudatunkba, hiszen a szóban forgó regény erőteljesen sugallja, hogy minden Nagy Testvér valójában csak egy kriptográfiai dilemma, amely megoldható; sorsa ezért elkerülhetetlenül a megsemmisülés.

14 Bruce Schneier utószava = DOCTOROW, I. m., 340. Mindezt a regény folytatása, a *Homeland* a következőképpen összegzi: „Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy híd abban a városban, ahol élek, amit terroristák robbantottak föl. És ezzel négyezer embert öltek meg. Akkor azt mondták nekünk, hogy minden megváltozik. És azt, hogy már nem ugyanazok a jogaink, mint korábban, mert a terroristák elfogása fontosabb, mint az emberek szabadsága.” Cory DOCTOROW, *Homeland*, ford. OSZLÁNSZKY Zsolt, Metropolis Media, Budapest, 2015, 130.

15 DOCTOROW, *Kis Testvér*, 116.

PIANO MUSIC

Kerekes László: **Partitúra**, 1971

SÓS DÓRA

Cyberpunk 101

High tech & low life

1 Kánai András a science fiction irodalom történetét olvasmányosan összefoglalja, amelyből itt sokat meríttek. KÁNAI András, *A science fiction irodalom legendás évei= No Kredit Szabadegyetem: A KÖNYV*, Attention Alkotóműhely, Budapest, 2014, 9–22.

Cyberpunk: a kezdetek

A cyberpunk művészeti irányzat a science fiction irodalmából indult világhódító turnéjára a nyolcvanas évek elején. A technológiába ágyazott emberi lét mikro- és makroszintű jelenségeit tematizálja. A társadalomnak és az egyénnek a mélyrétegekig visszavezethető diszfunkcióit, a mesterséges, hamis, elidegenedett, élehetlenné vált gépezetet. De kezdjük az elejéről.

A tudományos-fantasztikus irodalom szervezett megjelenését egy kreatív üzletember, a luxemburgi születésű Hugo Gernsback kezdeményezte, aki megalapította az *Amazing Stories* folyóiratot 1926-ban.¹ Az ő nyelvújítása volt először a 'scientification' majd a 'science fiction' terminus. Lapjának törzsszerzője volt Edgar Ellen Poe, Jules Verne és H. G. Wells is. Az irodalmi művek közös nevezője a technofil érdeklődés volt, olyan húzó tematikákkal, mint az idegenek inváziója, a harmadik típusú találkozás és a hihetetlen, új találmány.

A science fiction esszenciális eszköze az extrapoláció ('eltolás'). Ezen eljárás során az alkotó a jelen tendenciáit és jellemzőit kivetíti a jövőre, így világunk egy sajátos leképeződését figyelhetjük meg fantasztikus környezetben.

H. G. Wells 1895 és 1901 között hat olyan fontos regényt írt meg, amelyek máig a science fiction irodalom klasszikusai között szerepelnek, ezek a következők: *Az időgép*, *A láthatatlan ember*, *Világok harca*, *The Sleeper Awakes*, *Doctor Moreau szigete*, *Emberek a Holdban*.

A sci-fi irodalom aranykorába John W. Campbell, az *Astounding* magazin szerkesztője vezetett át. Megelégette a hosszas felvezetéseket és a háttérmagyarázatokat. Arra kérte íróit, írjanak a jövő olvasójának, elhagyva az ilyen sallangot. (A mai írástechnika egyik alapelve a „Show Don't Tell”, aminek lényege az, hogy nem elmondani kell a dolgokat, hanem cselekménybe és dialógusba ágyazva megmutatni.) Szemléletének köszönhetően megugrott az írárok minősége, növekedett az olvasótábor. A kitalált világoknak rajongói lettek.

Az első SF Conventiont 1939-ben, New Yorkban tartották, ahol körülbelül kétszáz ember gyűlt össze, a vakmerőbbek már jelmezben. Mint az várható volt, az eseményt botrányosnak bélyegezték.

A campbelli vérfrissítésnek köszönhetően a negyvenes években berobbant Robert Heinlein író (egykori haditengerész), aki a science fiction nagyágyúja lett. Egyik leghíresebb munkája az 1961-es *Angyali üdvözet* (angolul *Stranger in a Strange Land*). Sok hippi egyenesen

Bibliaként forgatta. A földi és a marsi kultúra ellentétéről szól, és szókimondó volt vallási és szexuális téren is. Heinlein a negyvenes évektől alkotott, és vele párhuzamosan volt még pár kiemelkedő alkotó (például a zseniális Isaac Asimov), de ideje lett a selejtezésnek, a fiatalításnak, a megújulásnak, nyelvezet és tartalom terén is.

Az Új Hullám a hatvanas, hetvenes évekre tehető. Kísérletezés kezdődött, miképp növeljék az irodalmi szenzibilitást, és hogyan balanszírozzák a tudományos tartalmakat, hogy kegyelmezzenek meg a tudományos háttérismeretekben szűkölködő közönségnek (soft science vs. hard science). Az új műveket már nem hatotta át az a gyomorforgató hurráoptimizmus, és a szerzők bátrabban mutattak be olyan szcenáriót, ahol a jobb sorsra nem érdemes emberiség megkapta méltó büntetését.

Csak egy példát említek. J. G. Ballard 1973-as *Crash* c. regényében a férfi főhős szimforofiliában szenved, tehát az a szexuális fétise, hogy megtervez egy katasztrófát, megvalósítja, majd jól kiélvezi. Tehát attól indul be, ha autóbalesetet okozhat. Vaughan álmainak netovábbja, hogy egy frontális ütközésben lelje halálát, Elizabeth Taylorral a másik volán mögött. A narrátor így fogalmaz: „egy újfajta szexualitás született egy perverz technológiából”.²

*

Egyes művészek tudományos-fantasztikus történetei már a mozgókép médiumában születtek.

Az *Utazás a Holdba* (*Le Voyage dans la lune*) 1902-ben készült – akkoriban óriási pénznek számító – 10 000 frankos költségvetésből. Ez a tizennégy perces, fekete-fehér némafilm két népszerű regényből merített: Jules Verne: *Utazás a Holdba* és H. G. Wells: *Emberek a holdban*. A filmet Georges Méliès írta és rendezte.

A másik úttörő filmes alkotás a *Metropolis*, rendezője a német expresszionista iskolához tartozó Fritz Lang volt. Az 1927-es fekete-fehér némafilm egy jövőbe helyezett, science fiction környezetben világított rá a társadalmi osztályok (a munkásosztály és a vezetők) között feszülő óriási különbségekre. A Weimari Köztársaság akkori legköltségesebb filmje volt, ötmillió birodalmi márkába került.

Több olyan varázslatos film is született, amelyből később vált kultuszfilm, ilyen például a *2001: Űrodüsszeia* és a *THX-1138*.

A *THX-1138* 1971-ben készült, ez volt George Lucas rendezői debütfilmje (producer: Francis Ford Coppola, főszereplő Robert Duvall). Egy disztópikus jövőben játszódik, ahol a totalitáriánus és agy mosó rendszert android rendőrökkel tartatják fenn. A társadalom tagjai teljes kontrol alatt, mesterséges szeparáltságban végzik monoton, lélekölő munkájukat egy mesterséges, automatizált környezetben. A törvényileg kötelezővé tett drogfogyasztással nyomják el az emberekben érzelmi és érzéki ingereiket. Egy „dolgozó hangya felébred a bolyban”, és lázadni kezd ellene. Ez a film már teljes mértékben illeszkedik a cyberpunk tematikába, s méltatlanul alulreprezentált műfajon belül és általánosságban is.

2 J. G. BALLARD,
Crash, United
States, Farrar,
Strauss and Giroux,
1973.
Online:
[http://www.reading-
everyday.com/262/i
ndex_split_000.html](http://www.reading-everyday.com/262/index_split_000.html)

A science fiction egész történelmében 1977. május 25-e bizonyult sorsfordítónak. Ekkor mutatták be George Lucas opuszát, a *Csillagok Háborúját*, és a globális nézőtér felrobbant. Innentől vette kezdetét a science fiction nemzetközi szárnyalása. A nagyközönség sokkal befogadóbbá vált ezután a tudományos-fantasztikumra, elsősorban a filmekre. Így elindult egy átrendeződés is a műfajok dominanciájában, átalakítva az irodalmi művek és a filmek pozícióját egymáshoz képest és az elosztást a science fiction élvezői között.

Cyberpunk: a bébibumm

A hetvenes évek hozta el a Boeing-747-et („jumbo jet”), a floppy-lemezt, a Xeroxot, a mikroprocesszort, a videójátékokat, az Altair 8000-et (Bill Gates és Paul Allen fejlesztette első személyi számítógép), a tintasugaras és a lézernyomtatót, a digitális kamerát, a videokazettát, a walkmant és a műholdakat. A nyolcvanas évek vívmánya volt a személyi számítógép és az op-rendszerek, a kézikamera, a mobiltelefon, a 3D-s videójáték, a szintetikus bőr és a kontaktlencse.

A *cutting edge* az utca szintjén, az undergroundban és a popkultúrában is dívott. A zene az elektronikus gitár után technikailag is megújult a poptól a trashig, új zenei stílusok robbantak be és szabták át az ízlést. A hatvanas években kialakult a progresszív, a garage rock és a pszichedelikus rock. A hetvenes években indult a hard rock és a heavy metal, a new wave és a punk rock, pop rock, reggae és az R&B és a glam rock. A nyolcvanas években a glam metal és az alternatív rock, a hip-hop és az elektronikus zene, a post punk és a szintipop.

A punk zenei irányzat, szubkultúra, divat és egyáltalán az életérzés ragadós volt. A hatalommal szembeni düh, a társadalmi elidegenedés, a határokat és végleteket feszegető provokáció, a hierarchia megvetése, a nihilista szemlélet, a „Csináld magad” szemlélet energiájától nehéz volt távol maradni. Amíg a fiatalok rázták a ketrecet, a science fiction új kérdéskört nyitott. Mit nekünk úrkutatás, mikor itt van a számítógép?

A fiatal írói generáció fantáziáját már nem a világűr izgatta, hanem a technológia erőszakos behatolása életterünkbe. Ez a tendencia olyan erős volt, hogy méltán hordozott magában feszültséget.

A technológia képessé tehet bennünket arra, hogy meghaladjuk korábbi határainkat, a gépek segíthetnek megtermelni, amire szükségünk van, s egyáltalán, életünk bármelyik területén érzeink és képességeink kiterjesztéseivé válhatnak. Igen ám, de hol a határ? Idővel az élet felgyorsul, az ember elkorcsosul, a test módosíthatóvá válik, éppúgy, mint a tudatunk. Függetlenné válunk a gépektől, elveszítjük a kapcsolatot a valósággal, a természettel, elmosódnak határaink és elveszítjük a kontrollt saját életünk irányítása felett. Egyszóval: beköszönt a technológia rémuralma.

A jelen tendenciáinak eltolása a jövőbe: ez a science fiction asztala. Megvizsgálni, hová fajul az, ha a kisember körébe is leszivárognak a tudományos, technikai vívmányok, hogyan harcolhatunk az imma-

terializálódó hatalmi rendszerek ellen, és mi lesz akkor, ha mi is beléphetünk a virtuális harcmezőre? Ilyen és ehhez hasonló kérdések váltak relevánssá. Az új generáció már a garage rock zenei szemléletével, a punk lázadásával és a hacker tekintélyfeszető pökhendiségével feszült neki az irodalmi válaszádnak.

Korábban említettem az Új Hullám íróit, akik alkotói módszereikben voltak olyan kísérletezők, hogy a fiatal SF írók már nem meghaladni akarták őket, hanem tisztelettel folytatva kezdeményezéseiket új irányba lökni az érdeklődés centrumát, és beoltani azt az új kor-szellemmel.

1968-ban jelent meg Philip K. Dick zseniális alkotása, az *Álmodnak-e az androidok elektronikus bárányokkal?* (*Do Androids Dream of Electric Sheeps?*).

A poszt-apokaliptikus cselekmény a harmadik világháborút követően játszódik, a szinte élehetetlen Földön. A nukleáris telet átvészelt emberiség egy része a Mars-kolónián küzd a túléléseért, a többiek itt a Földön. Az elhagyatott felhőkarcolók omladoznak, a radioaktivitás pedig kiirtotta az állatok többségét, így az élő házikedvencek státuszszimbólummá váltak.

A történet két szálon fut. Rick Deckard fejvadász megbízása hat Nexus-6 típusú android kiiktatása, akik a Marsról a Földre szöktek. Mivel ezek az androidok ránézésre már megkülönböztethetetlenek az emberektől, Deckard elsősorban empátiaesztjére tud hagyatkozni, hogy kiszűrje a rejtőzködőket az emberek közül.

A másik cselekményszál John Isidore-t követi, akit lenéznek értelmi fogyatéka miatt. Szakmáját tekintve művi háziállatok szállításával foglalkozik, és kis híján az állásába kerül, mikor egy nap egy valódi macskát belez ki, hogy kikapcsolja a nyivákoló állatot. Számára a nála megbújó androidok nem különböztethetők meg az emberektől, és a könyv végére már az olvasó is elbizonytalanodik, hol a határ a tudatos androidok és az emberek között.

Ezt az opust olyan könyvek és novellák sora követi, amelyek már a cyberpunk áramába tartoznak.

K. W. Jeter: *Dr. Adder* (1972), Thomas Pynchon: *Súlyszivárvány* (*Gravity's Rainbow*, 1973), James Tiptree: *A lány, aki be volt dugva* (*The Girl Who Was Plugged In*, 1973), John Brunner: *Shockwave Rider* (1975), William Gibson: *Fragments of a Hologram Rose* (1975), John Varley: *The Ophiuchi Hotline* (1977), John Shirley: *City Come A-Walkin'* (1980), Bruce Sterling: *The Artificial Kid* (1980), Gibson: *Johnny Mnemonic* és a *The Gernsback Continuum* (1981), Rudy Rucker: *Spacetime Donuts* (1981), Vernor Vinge: *True Names* (1981), Gibson: *Burning Chrome* (1982), Rucker: *Software* (1982).

Időrendet követve a filmeket is megtermékenyítette a számítógép, a hálózatba vagy virtuális térbe kötött ember koncepciója, a mesterséges intelligencia és a kiborgok, androidok világa. Két nagyszerű filmet avattak 1982-ben: *Tron* (írta és rendezte Steven Lisberger) és a *Szárnyas fejvadász* (*Blade Runner*, Philip K. Dick könyve nyomán, rendezte: Ridley Scott).

3 <http://www.infinityplus.co.uk/stories/cpunk.htm>

4 Gardner Dozois egyike volt azoknak, aki népszerűsítette a cyberpunk megnevezést, konkrétan ezzel a szóhasználatlall. Dozois az *Asimov's Science Fiction Magazine* szerkesztőjeként dolgozott a '80-as évek elején, és az „1983 Legjobb SF-jének” volt szerkesztője akkor, amikor Bethke novellája megjelent az *Amazing*ben. Mégis, mikor megkérdezték, miért épp a cyberpunk szót használja, és honnan vette, azt mondta, csupán „valahol hallotta az utcán”.

5 Bruce STERLING, *Mirrorshades: The Cyberpunk Anthology*, ed. Bruce Sterling, Ace Books, New York, 1988, 4.

1983 novemberében közölte az *Amazing Science Fiction Stories* magazin Bruce Bethke híressé vált novelláját. A címe *Cyberpunk*, amely végül rátapadt és rajta maradt az egész mozgalmon. Bethke egy karaktertípust jellemzett a kifejezéssel: tinédzser lázadók egy gangjét, akik a számítógép megszállottjai (ebből született a *Hackers* című film, 1995). „Hogyan alkottam meg a kifejezést? A módszerrel, amivel minden új szó létrejön: szintézissel. Vettem jópár alapszót (cyber, techno stb.) és összepárosítottam olyan szavakkal, amiket a társadalmilag félrehajlott fiatalokra használnak, és addig kísérleteztem, amíg az egyik egyszerűen csak stimmel. FONTOS! Én soha nem állítottam, hogy megalkottam a cyberpunk irodalmat! Ez az érdem elsődlegesen William Gibsoné, akinek az 1984-es regénye, a *Neurománc* vált a 'Mozgalom' alapművévé.”³

Ebben az idézetben Bethke két fontos szempontot is említ. Először is, milyen Mozgalomra utal? Gardner Dozois,⁴ az *Isaac Asimov Science Fiction Magazin* szerkesztője úgy említi a cyberpunkot, mint írók egy csoportja egy meghatározott stílussal. Ők voltak a „Mozgalom” avagy a „Mirrorshades Group”, fő ideológusuk pedig Bruce Sterling (akinek szamizdatja, a *Cheap Truth* volt az egyik publikációs terük. Ő szerkesztette a *Mirrorshades* cyberpunk antológiát, s szerzői teszik ki a csoportot: William Gibson, Tom Maddox, Pat Cadigan, Rudy Rucker, Marc Laidlaw, James Patrick Kelly, Greg Bear, Lewis Shiner, John Shirley, Paul Di Filippo.

„A new movement in science fiction ... was quickly recognised and given many labels: Radical Hard SF, the Outlaw Technologists, the Eighties Wave, the Neuromantics, the Mirrorshades Group. But of all the labels pasted on and peeled throughout the early Eighties, one has stuck: cyberpunk.”⁵ Igen, a Mirrorshades Csoport írói alkották a cyberpunk gerincét, de maga Sterling is hangsúlyozza, hogy ez a kulturális reform, „kulturális energia” a levegőben volt, ezért is tudott globális szinten karriert befutni a műfaj. Nem választás, hanem korhangulat révén áramlott az emberekben, és így az új irodalmi tendenciában az elkülönböződések mellett rokon vonások is felmutathatóak voltak. Mindenekelőtt a magas fokú technológia, és a modern pop-rock underground. Úgy mondja: a kornak két tipikus alakja van: „a hacker és a rocker”, a lecsúszott simlisek és zseniális lázadók sajátos ötvöze.

A másik fontos tényező, amit Bethke is hangsúlyozott, hogy a Mozgalom alapját és a széles körben népszerűvé vált cyberpunkot a *Neurománc* tette, formálta azzá, ami. És valóban: Gibson *Neurománca* 100% cyberpunk, a paradigmaalkotó mű, s így megvan az origónk, amelyhez sokan közelítettek, hozzátettek és sokféleképp elmozdultak tőle.

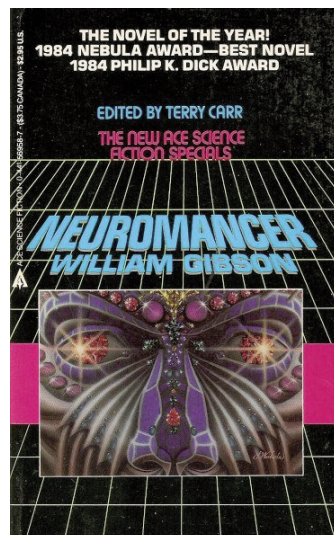
William Gibson: Neuromancer

A *Johnny Mnemonic*, és a *Burning Chrome* után a *Neuromanc* volt a valódi jackpot: a Nebula-, Hugo- és Philip K. Dick-díjat is bezsebelte (azaz megnyerte a hármas koronát: Triple Crown). Regénye 1984-ben jelent meg a *Sprawl*-trilógia első darabjaként.⁶

Gibson már azelőtt eladta a sztorit, hogy kitalálhatta volna. Hogyan? Terry Carr, az Ace Books szerkesztője megbízást kapott, hogy jelentessen meg színvonalas regényeket első kötetesektől. Carr stratégiája az volt, hogy megkörmökezzék tehetséges sci-fi írókat, lenne-e kedvük ehhez, és Gibson rábólintott, még azelőtt, hogy lett volna cselekménye, címe vagy egyáltalán ötlete, miről szóljon a könyv. Mivel nem volt sok ideje, hogy megírja, úgy döntött, korábbi novelláiból merít majd (a *Sprawl* szerepelt a *Burning Chrome*-ban, Molly Millions pedig a *Johnny Mnemonic*-ben). Még abban sem volt biztos, hány oldalra löje be a terjedelmet, s mikor egy barátja azt mondta neki, kb. 300, kiverte a veríték. Azzal próbálta blokkolni a stresszt és gyorsítani az írást, hogy csak valami „közülhetőt” próbált írni, nem az egekbe hágni. A maximalizmusa mégse hagyta nyugodni, és ezért a legenda szerint a könyv kétharmadát tizenkétszer újrírta. Megérte. Legendás nyitómondata: „*The sky above the port was the color of television, tuned to a dead channel.*” Ajkay Örkény fordításában: „*A kikötő felett úgy szürkéllett az ég, mint a televízió képernyője műsorszünet idején.*” Ezek a szavak sokszor hangzottak el a cyberpunk ikonikus idézeteként.

Henry Dorsett Case kisstílusú bűnözővé vedlett a japán Chiba City disztópikus alvilágában. Egykor zseniális hacker volt, aki azonban elkövette a hibát: lopott a megbízóitól, úgyhogy büntetése az lett, hogy egy idegrendszerre ható mérge blokkolja őt attól, hogy felcsatlakozzon arra az interfészre, ami összeköti agyát a számítógéppel. Miként Ádám az Édenkertből, ő kivettetett a kibertérből. Drogfüggő, szuicid, pénztelen. Molly Millions, egy utcai zsoldos samuráj ajánlatot tesz neki. Ha Case dolgozni kezd Millions főnökének, Armitage-nak, Case visszakaphatja konzol cowboy életét. Ezzel a fausztival lendül mozgásba a gépezet.

Minden benne van: egy detektívstori, ami fényt derít egy hackertámadásra, a hősök kibernetikus implantátumokkal és komplex műtétekkel válnak upgrade-elte harcosokká, kiszabadítanak egy mesterséges intelligenciát, és Case-nek sikerül módosítania a kibertér⁷ mátrixát is. Gibson hallucinogén képi világa, rothadt jövője, és kompjúter-központú sztorialapja megváltoztatta a science fiction hagyományát, és megteremtette a cyberpunkét. Meglepő, de Gibson valójában még nem is látott számítógépet, mikor írta a regényét. A kézirat is egy írógépen született. Mikor Gibson először jutott gépközelbe, letargikus lett, milyen hétköznapi kütyü is ez. Talán épp az járul

6 William GIBSON, *Neuromancer*, New Ace Science Fiction Special, 1984.

Magyar nyelven: *Neuromanc*, Valhalla Páholy Kft.,

Budapest, 1992, ford.: AJKAY Örkény.

A *Sprawl*-trilógia másik két könyve: *Count Zero* (1986), *Mona Lisa Overdrive* (1988).

Kép forrása: <https://en.wikipedia.org/wiki/Neuromancer>

7 A kibertér (cyberspace) kifejezés a *Burning Chrome*-ban született.

8 11 *Interesting Facts About Neuromancer.*
<http://nigelgmitchell.blogspot.hu/2014/01/11-interesting-facts-about-neuromancer.html>

9 William BLAKE, *A tapasztalás dalai*, ford. WEÖRES Sándor. Online a Magyar Elektronikus Könyvtárban:
<http://mek.oszk.hu/00300/00331/00331.htm>

hatott hozzá könyve sikeréhez, hogy képes volt a fantázia erejével romantizálni ezt a csodás eszközt.⁸

Kevesen tudják, hogy a *Mátrix* című film alkotói, a Wachowski testvérek a *Neuromán*c-ból vették át a „mátrix” kifejezést. De a hatás-történet messzire vezetne, ezért evezünk át a könyv más műfajba, médiumba történt adaptációira.

A képregény-változatot az Epic Comics jelentette meg 1989-ben. Ez egy 48 oldalas képregény volt, amit Tom de Haven és Bruce Jensen készített az első két fejezet alapján (Chiba City Blues és Shopping Expedition). A Voyager Company 1990-ben készített belőle hypertextet. A *Neuromancer* című videójátékot 1988-ban dobta piacra az Interplay. Készítői: Bruce J. Balfour, Brian Fargo, Troy A. Miles és Michael A. Stackpole. Helyszínben és témáiban sokat merít a könyvből, de főszereplője és cselekménye eltér. A BBC World Service Drama két darab, egy-egy órás változatban állított össze hangjátékot. A hangoskönyv változatot a Time Warner Audio Books adta ki 1994-ben, majd 2011-ben a Penguin Audiobooks is elkészítette a maga változatát.

Szárnyas fejadász

Philip K. Dick *Do Androids Dream of Electric Sheeps?* című regényéből készült az a filmadaptáció, ami a közönség széles körében ovációt kapott, és beszivárogtatta a cyberpunkot a nagyérdemű tudatába. A filmet Ridley Scott rendezte, Harrison Ford alakítja a főhóst, Rick Deckardot. A film két Oscar-díjelölést, egy BAFTA-díjat és számos szakmai elismerést kapott. Kanonikus művé vált, és szinte mindenki hallott a műről. Ha a *Neuromán*c megváltoztatta a jövőképet, ez a film megmutatta, hogyan kell filmet csinálni belőle. A jövőbeli városkép, a technológiai fejlődés, az androidok (replikánsok) jelenléte, a geopolitikai változások bemutatása nagyszerű összképet ad.

Mégis, gondoltuk volna, hogy a címnek köze nincs az eredeti műhöz? Eredetileg Alan E. Nourse írt regényt *The Blade Runner* címmel (1974), amiből William S. Burroughs írt kisregényt lehetséges megfilmesítésre. Ennek címe: *Blade Runner (a movie)*. Ennek a címnek a jogát vásárolták meg Ridley Scott filmjéhez. A filmnek rengeteg viszontagságon kellett átmennie, kezdve azzal, hogy a rendező először el sem vállalta, de utána sem olvasta az eredetit, a forgatókönyvet többször át kellett írni, a főszereplők nem jöttek ki a rendezővel, a színészek sztrájkoltak, a film meghaladta a büdzsét. Végül azonban – köszönhetően a túlhajsolt szövegíróknak, a zseniális képi világot megálmodó és az utómunkát végző stábtagnak, a *Szárnyas fejadász* kultuszfilmmé avanszált. Legtöbbet idézett része William Blake *Amerika: Jövendölés* c. versének egy részlete: „És fölkelt az Angyalok tüzesen, partjukon / Dörgés görgött, miben az Orc égő lángja dohog” („Fiery the angels rose, and as they rose deep thunder roll'd. Around their shores: indignant burning with the fires of Orc”).⁹

A cyberpunk alapelvek

A cyberpunk a jövő fikciója: pesszimista és provokatív szemléletében egy kilátástalan, sötét jövő víziója bomlik ki. Kaleidoszkópszerűen vetülnek ki elének az emberiség destruktív természetét bemutató gondolatkísérletek. A természetes környezetet felszámolta az urbanizáció és az iparosodás. A szegény és gazdag között óriási a távolság. Az állami fenntarthatóság elválaszthatatlan az óriásvállalatoktól, akiknek fő érdeke a profit maximalizálása. A tárgyi világ immaterializálódik (tőzsde, internet, pénz, virtuális valóságok). A mentális jólét felülírja az anyagi jólét. Minden mesterséges, zavaros és elidegenedett: a globalizálódott világot romba döntötte a kommercializmus. Az identitást bebonyolította a keveredő kultúrák és ideológiát dömpingje. A bűnözés és erőszak az egekbe hág, és a legtöbb ember érdektelenségbe és tettetett vakságba burkolózik, némán engedelmessé válik a világrendnek. Ez csak néhány szcenárió a rengeteg cyberpunk disztópiából. Mark Downham ezzel a meghatározással ragadta meg a cyberpunk lényegét: „A cyberpunk egy ipari mitológiája a nem túl távoli jövőnek, egy új techno-szürrealis szépirodalom.”¹⁰

Mivel a cyberpunk általában értékválságot tematizál, ezért a főszereplők sem klasszikus értelemben vett heroikus hősök. Általában a társadalom peremén, a szürkezónában – alvilágban, mélyszegénységben – megbűvó nonkonformista alakok, akik a hatalommal szemben kritikusak vagy ellenségesek. Ha alapjáraton nem lázadók, hát azzá teszi őket az emberellenes rendszer. Sokszor kriminalitásba szorult cinikusok, az ellenkultúra szimbólumai, akinek nem csak egyetlen ellensége van, hanem az egész természetellenes fellegvár ellen kell harcolniuk. A mindennapi viselkedést kell felülírniuk. Alulról kell feltörniük. Nem szépelegnek, és nem álmodoznak, gyakorlatias, cselekvő emberek, akik a technicizált és urbanizált végvilágban küzdenek valami végső emberiért.

A Time Magazine viszonylag hamar reagált az új irányzatra, és 1993-ban így jellemezte a cyberpunkot: „A virtuális szexszel, a nootropikus drogokkal és a szintetikus rock'n'rollal egy új ellenkultúra szörföl a kompjüterkor határsávjain.”¹¹ A cyberpunk a technofília és az önpusztítás zónája, és vonzódik az abszurdhoz és szürrealishoz, a végletekhez és az össze nem illő dolgok egymás mellé rendeléséhez. A lázadás és a dekadencia technomán verziója, beoltva a futurizmus „gép-szeretétével”. Csicsery-Ronay is az ambivalenciát hangsúlyozza. „A cyberpunk egy ambíciózus oximoron, amelyben globális rugalmassággal fuzionál a magas és az alacsony, a komplex és a szimpla, a vezér és a vadember, a techno-fenség és a rock'n'roll dagonyája.”¹²

10 „Cyber-Punk is an industrial myth of the near future, a new techno-surreal fiction”. DOWNHAM, Mark, *Cyber-Punk: The Final Solution*, http://project.cyberpunk.ru/idb/final_solution.html

11 „With virtual sex, smart drugs and synthetic rock'n'roll, a new counterculture is surfing the dark edges of the computer age.” Forrás: http://project.cyberpunk.ru/idb/cyber_punk.html , Eredeti: Time Magazin, February 8, 1993/Vol. 141 No. 6. Kép forrása: <http://visions-of-the-internet.tumblr.com/post/62408355456/the-new-subculture-1990s-cyberpunk-cover-of>

12 Istvan CSICSERY-Ronay, *Cyberpunk and neuromanticism* = Larry McCaffery, ed., *Storming the Reality Studio: A Casebook of Cyberpunk and Postmodern Fiction*. London, Duke University Press, 1992., 182–193. (182) „The oxymoronic conceit in 'cyberpunk' is so slick and global it fuses the high and the low, the complex and the simple, the governor and the savage, the techno-sublime and rock and roll slime.”

13 Bruce BETHKE,
*Cyber + Punk =
Cyberpunk*.
http://project.cyberpunk.ru/idb/cyber_punk.html

14 A teljes szöveg olvasható itt:
<http://project.cyberpunk.ru/idb/world-view.html>

15 Neal STEPHENSON,
Snow Crash, USA,
Bantam Books,
1992.

Ezt a kettőséget a leghíresebb, és méltán praktikus cyberpunk szlogen fogja egybe: „high tech és low life”.¹³ Hasonlóan az avantgárd tendenciákhoz, a cyberpunk is szívesen körvonalazta lényegét kiáltványokban. Az egyik ilyen Gareth Branwyné, aki a *MONDO 2000* cyberkulturális magazinban széles körben elfogadott összegzését adta a cyberpunk világszemléletnek.¹⁴ Nézzük meg ezt példák mentén.

A) *A jövő felrobbant a jelenben. Nem volt nukleáris Armageddon. Ahhoz túl sok tárgyi vagyoni forog kockán. Az új harctér az emberek elméje.*

→ A *Transzcendens* című filmben (*Transcendence*, 2014, rendezte Wally Pfister, főszerepben Johnny Depp és Rebecca Hall) Dr. Will Hyman a tudat és a halál okát kereső mesterséges intelligencia-kutató. Feltevése: ha létrejönne egy tudatos AI, az olyan szingularitást hozna létre, amit nem lehetne másképpen megnevezni, csak „Transzcendenciaként”. A tudós halála után tudatát feltöltik a gépbe, és ő meglelkesíti a gépet. Az internetre rákapcsolódva mérhetetlen információ birtokába kerül, amit feldolgoz és hasznosít saját céljaira. Az emberi létet érzékelő léptékei emberen-túlivá válnak, míg motiváció végzetesen esendők és emberiek maradnak. Tetteivel világszintű áramszünetet okozott, ami megrengette a teljes emberiséget.

Más oldalról igazolja Branwynt a *Gamer* című film (*Gamer – Játék a végsőkig*, 2009, rendezte: Mark Neveldine és Bryan Taylor, főszereplő: Gerard Butler). Itt fegyintézeti rabokból csinálnak FPS (First Person Shooter) játékost, akit egy civil irányít, annak tudatában, hogy karaktere hús-vér létező. Vagy a másik eklatáns példa a filmben Angie, a főhős felesége, aki kénytelen volt áruba bocsátani testét, és azért kapja a fizetését, hogy avatarával azt tehetnek névtelen felhasználók, amit csak szeretnének. Mindeközben e kegyetlen játékok mögött egyetlen nagyvállalat tulajdonosa áll, akinek örökösi célja, hogy átvegye a hatalmat az emberek tudata felett azáltal, hogy függővé teszi őket programjaival, és nanitokat ültet az agyukba.

B) *A megavállalatok az új kormányok.*

→ Neal Stephenson *Snow Crash* című regényében (1992)¹⁵ a 21. századi Los Angelesben járunk, ami már nem része az Egyesült Államoknak. A világ egyetlen nagy globalizált test, ami üzleti érdekek mentén szabdalt övezetekre van osztva. A földrajzi határok már csak mutatóban léteznek, a népesség eloszlását és migrációját nem ez befolyásolja. A sztrádákat nagyvállalatok üzemeltetik, összekötve bolt-hálózataikkal, a maffia jelentős piaci szereplő, csakúgy, mint a hidrogénbombával rendelkező egyház.

C) *Az Amerikai Egyesült Államok egy nagy szájhős elenyésző gazdasági hatalommal.*

→ A *Snow Crash* Amerikája már csak egy erőtlen, bürokratikus, látszathatalommal bíró, fakó terület, ami kiárusította többi részét magánszervezeteknek és vállalkozásoknak.

D) *A világ szétszilánkosodik kismillió szubkultúrára és szektákra saját nyelvvél, kulturális kódokkal és életstílusokkal.*

→ Maradva a *Snow Crash*nél. A regényben szerepel a Metaverzum, egy virtuális tér, amiben az emberek avatarokként jelennek meg (innen ered a kifejezés: avatar). A programozók kidolgozott avatarjaitól elkülönülnek az olcsó, béna avatarok, akik faarcú barbie babákként korzóznak a Metaverzumban. A maffia tagjai éppúgy szubkultúrát alkotnak, mint az alkalmazásukban álló felfegyverzett pizzafutárok. A közlekedést blokkolják a gördeszkás kurírok, a miszterionáriusok pedig elsődleges drogfelhasználókká váltak, így alakítva ki érdekközösséget a radioaktívan sugárzó telepek dzsankijaival.

E) *A következő határ a számítógép-generált információs birodalom.*

→ *A Zéró-elmélet* (2014, rendező: Terry Gilliam, főszereplő Christopher Waltz)¹⁶ főhőse Qohen Leth, egy autista kompjúterzeni, aki egy olyan formulán dolgozik, amely elvben megválaszolhatja a kérdést, van-e az életnek bármilyen értelme. Ő viszont egy titokzatos telefonhívástól várna a megoldást az élet értelmére. Munkaadói egy Dr Shrink-ROM-hoz, egy mesterséges intelligencia terapeutához küldik. A szerelmet igazán csak virtuális valóságban sikerült megélnie, ám a Neural Net se hoz megváltást súlyosbodó egzisztenciális rettegésére.

F) *A kémia felturbózza az életet.*

→ *Különvélemény (Minority Report, 2002)* – *Neuroin. Robotzsaru 2 (Robocop 2, 1990)* – *Nuke. Logan futása (Logan's Run, 1976)* – *Muscle. Palmer Eldritch három stigmája (The Three Stigmata Of Palmer Eldritch, Philip K. Dick regénye)* – *Can D. Screammers (Screammers, az elhagyott bolygó, 1995)* – *Reds. Kamera által homályosan (A Scanner Darkly, 2006)* – *Substance D. A cyberpunk (és tágabban: a science fiction történetek) hemzsegnek a fiktív drogoktól. Csak Philip K. Dick kitalált szereiből újra lehetne építeni a piacot. És a listát még hosszan folytathatnánk.*

G) *Szólóban vagy kiscsoportokban működő konzol cowboyok óriási hatalommal bírhatnak a kormányokkal és óriásvállalatokkal szemben.*

→ *A Mr. Robot* című 2015-ben elindított tévésorozatban Elliott, a pszichésen instabil, de hackelésben zseniális főhős, édesapjával és testvérével megalakít egy anarchista hackercsoportot, az FSocietyt, és céljuk az E(vil) Corp. bedöntése, amellyel elérnék, hogy az emberek megszabaduljanak az összes adósságuktól. Videóüzeneteket sugároznak a világnak az interneten keresztül, és hamarosan *social media* jelenséggé válnak, olyasféle hatást elérve, mint a *V mint Vendettában*. A sorozat nagyszerűen vezeti végig, hányféle csápja van egy ilyen megavállalatnak, hányszoros védelmi hálóval vette körbe magát, és miféle trükkös utakon kell beszivárogni a rendszerükbe ahhoz, hogy az akár csak percekre is meginogjon.

H) *A kompjúter kultúra összeolvadása már megmutatkozik az elektronikus zenében és más művészetekben, a virtuális közösségekben, a hacker és utcai tech-szubkultúrákban. Már nem csak a kockák hisznek a számítógép erejében. A számítógép egy remek eszköz, egy barát, fontos erőforrása az emberiségnek.*

I) *Kiborgokká válunk. A technológai eszközök egyre zsugorodnak, egyre elérhetőbb közelségbe kerülnek, és hamarosan egyesülnek velünk.*

16 Többben „a Brazil-trilógia” záródarabjának tartják a filmet, ami a *Brazil* (1985) és a *12 Monkeys* (1995) mellett a harmadik erősen orwelliánus filmje Gilliamnek.

→ A *Végrehajtók* (*Repo Men*, 2010, rendezte Miguel Sapochnik, főszereplő Jude Law, könyvalapját Eric Garcia *The Repossession Mambo* című 2009-es regénye alapján) arra remek példa, ahogy emberi életek teljes egészében vállalati érdeké válnak, s ha úgy adódik, beszámított veszteséggé. Ugyanis a nem túl távoli jövő Torontójában már létezik az a technológia, amivel mesterséges szerveket tudnak csinálni. A mérgezdruaga szolgáltatás életeket menthet, azonban ha a bérlő fizetéseképtelenné válik, a cég egyszerűen visszaveszi a szerveket. Erre vannak a végrehajtók, akik ha kell, kitépik az ember szívét – nem csak képletesen. A film bemutatja, miként lesz a végrehajtó Remyből adós, ép emberből segítségre szoruló, kivételetből üldözött, milyen az élet a páriák oldalán, és hogyan fedezhető fel az érték és a szépség egy majdnem teljesen művivé mütött nőben.

*J) Más hasonló attitűdök is vannak:¹⁷
Az információ szabad akar lenni.
Mindennek, ami ahhoz járul hozzá, hogy tanuljunk valamit a világról, széles körben, korlátlanul hozzáférhetőnek kellene lennie.
Saját kezünkben kell tartanunk az irányítást.
Ne bízzunk a tekintélyben.
Támogassuk a decentralizációt.
Csináld magad!
Harcolj a hatalom ellen.
Zavard össze a rendszert.
Döngesd a határokat.
És ami a legfontosabb:*

K) A CYBERPUNKNAK SOKKAL TÖBB KÖZE VAN A GONDOLKODÁSHOZ, MINT BÁRMILYEN BIBLIÁHOZ!

Branwynnak ezzel a zárómondatával zárul a cyberpunk általános alapelveinek a felsorolása, rámutatva arra, hogy a nyolcvanas–kilencvenes évek érdeklődése nem merülhet ki egy manifesztum tétéleiben. Mikor ezt megírta, ő is tudta, hogy még bőven a felfedezés elején járnak. A kilencvenes évek cyberpunk irodalma, filmográfiája, videójátékai, mangái, animéi, tábla- és kártyajátékai, zenéje és divatja szubkultúrát teremtett, és számos további alműfajra töredeztve folytatta a küldetést: a vizsgálat centrumába emelni a technológia radikális potenciálját, igazodva a jelen újító tendenciáihoz és vívmányaihoz, és újabb dimenziókkal bővítve folytatni tudományos-fantasztikus álmait.

N. JUHÁSZ TAMÁS

Irodalom – film – biológia: A Xenomorf mint biológiai létforma

Lőrincz Veronikának és H. Nagy Péternek
H. R. Giger emlékére

Bevezetés

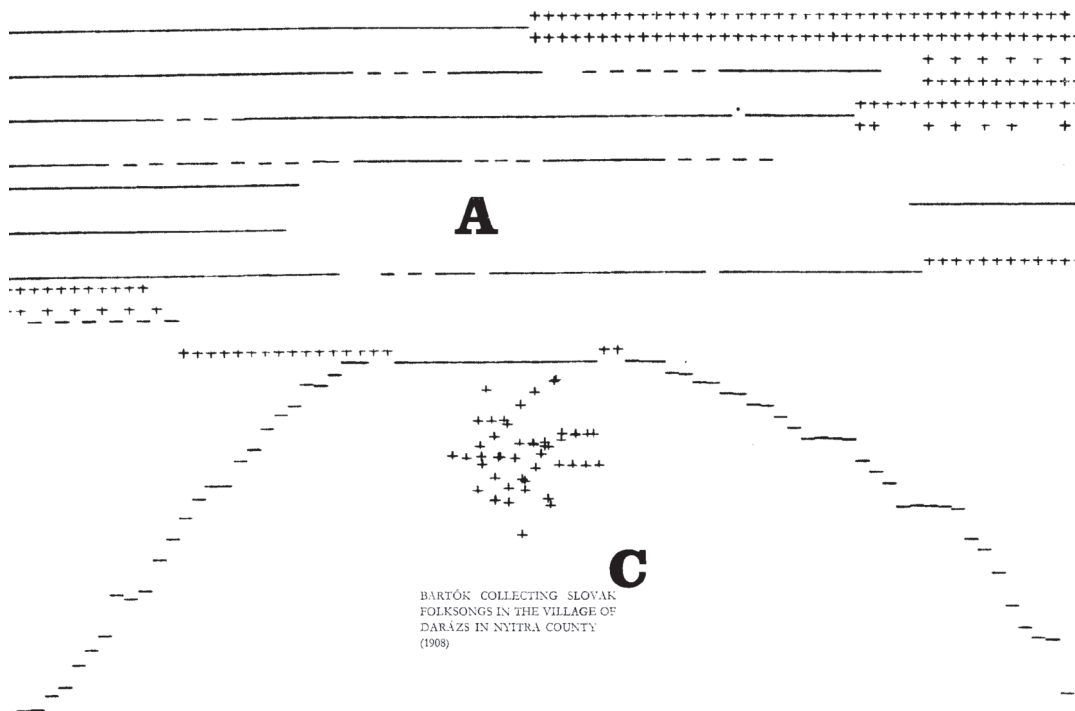
1979 óta beleégett az emberi elmébe a Xenomorfok képe. Van, aki rajong értük, van, akit megborzongat. Ridley Scott H. R. Giger zseniális festményei alapján megalkotta a filmtörténelem egyik legismertebb és legikonikusabb szörnyetegét. Az első film, *A nyolcadik utas: a Halál* sikerét követve James Cameron felvázolta a maga vízióját, amelyből megszületett *A bolygó neve: Halál* című film, amelyet a rajongók mind a mai napig az egyik legjobb filmnek tartanak a szériában, s amely jelentősen meghatározta az akkoriban ezekre a filmekre építkező képregények és az ezek alapján készülő regények történeteit. Bár a képregények és regények első sorozata igen kreatívan próbálta felépíteni saját világát az első két film alapján, ám a harmadik film megjelenésével ezek kikerültek a kánonból.¹ A második sorozat helyzete ebből a szempontból egy kicsivel jobb, ugyanis ezeknek a történeteknek már négy film volt az alapja, a szerzők ebben az esetben is próbálták szabadon kezelni az egyes eseményeket. Például Ripley halálát követően senki sem találkozott a Xenomorfokkal, ám a klónozást követően számtalan helyen felbukkantak stb. A harmadik sorozat első része az *Árnyékhajtsza* (nemrég jelent meg magyarul, és hamarosan a második kötet is kiadásra kerül), amely történeteit már megpróbálja mintegy kiegészítőként kezelni a már meglévő filmes kánonhoz képest. Jelen munkám célja, hogy ezekből a regényekből összegyűjtssem a lényekről szóló leírásokat, földi példákat hozzak egy-egy hihetetlennek tűnő jelenségre, hogy az olvasó lássa: ezek a fiktív kreatúrák valójában nem is annyira hihetetlenek, semmint azt elsőre gondolnánk.

1 A rajongók nagy része mindenesetre még mindig ezt az alternatív folytatást tartja a kánonnak. Egyesek véleménye szerint pedig ezek a történetek még mindig beépíthetők, vagyis részei a kánonnak.

A Tojás

Az Idegenek tojása megközelítőleg fél méter átmérőjű. Fontos jellemzője, hogy a filmekben és a regényekben általában mint „börtójás” van megemlítve. Amint az áldozat az ovoid közelébe ér, az érzékeli a mozgást, így a burookban található arcmászó aktívvá válik. A tojás a megnyílás előtt átlátszóvá válik, ez a jelenség csupán az első és a negyedik filmben figyelhető meg, illetve az első filmregényben

Kerekes László: **Partitúra**, 1971

olvashatjuk (a regényekben ez a „figyelmeztető” megnyilvánulás nem olvasható), ezt követően a tetején látható bemetszések szétnyílnak. Ezeket a regényekben általában húszszirmoknak írják le. A folyamat végeredményeképpen az arctámadó az áldozatra veti magát a tojásból. Az ovoid körül gyökérszerű rögzítő szárazakat láthatunk, amelyek több célt is szolgálhatnak magán a rögzítésen kívül: egyrészt lehetnek tápláló „gyökerek”, másfelől a tojás ezeken keresztül érzékelheti a potenciális gazdatest közeledését. Talán ezzel magyarázható az, hogy a Xenomorf parazita szinte pontosan a gazdatest irányába tudja kilőni magát. A tojások élettartama sem a filmekben, sem a regényekben nem specifikus, de az első filmregény és az *Acéltójas* regényben olvasható, hogy akár több száz évig is képesek passzív-aktívak maradni, amíg egy esetleges gazdatest nem kerül a közelükbe, hasonlóképpen az Orsóféreg tojásához, amely szintén képes életben maradni a földben hónapokig, akár évekig is.

A Királynőn kívül azonban van egy másik „módszer”, hogy az Idegenek tojásokat hozzanak létre. Ez a jelenet kimaradt az eredeti filmből (a rendezőiben már megtalálható), és a filmregényben is olvashatunk róla. Ebben az esetben nem szükséges a reprodukcióhoz egy uralkodó Xenomorf, mivel a lények képesek nem Idegen eredetű anyagot/gazdaszervezetet is átalakítani a váladékuknak köszönhetően tojássá. Így a lények elvileg ezzel a módszerrel is szaporodhatnak, vagy akár létrehozhatják a Királynőjük tojását.

Az Arcmászó

Az Arcmászó vagy Arctámadó a Xenomorf parazita mozgó „szaporítószerve”. Feladata lényegében annyi, hogy a kiszemelt gazdaszervezetbe juttassa az idegen lény lárváját,

éppen ezért a felépítése is nagyon funkcionális. Nyolc lába van és egy hosszú erős, izmos farka, amely tökéletes arra, hogy a humanoid felépítésű préda fejére illeszkedjen. Ezekkel a lábakkal körbeöleli az áldozat fejét, miközben a farkát a nyak köré tekeri. Ennek gyakorlati haszna is van a parazita szempontjából: a fark szorítóerejének köszönhetően a célpont fuldokolni kezd, így a légcső kitágul, s ennek következtében az Arctámadó könnyebben le tudja dugni bélszerű szaporítószervét a tüdőbe, ezen keresztül juttatja be a lárvát a testbe. A lény képes kis mennyiségű savat kiválasztani a szervezetéből, hogy így akár egy sisakot is szétmállasszon, csak azért, hogy elsődleges feladatának eleget tegyen. Érdekesség, hogy az első konceptuális rajzokon a lény ujjain még láthatóak egyfajta tapadókorongok (a polipokéhoz hasonló), hogy ezzel még inkább megtapadhasson az áldozaton, illetve a filmregényben azt is olvashatjuk, hogy egyfajta „szemkezdemény” is látható rajta, ezzel azt feltételezve, hogy másként is képes tájékozódni. Ez a megoldás csupán a forgatókönyv első változatában található meg, a végleges filmből már kimaradt. A lény kinézete a földön élő törfarkú rákra emlékeztethet minket leginkább (testpáncél nélkül). Talán ez az analógia az, amely tovább erősítheti a Xenomorfook rovarszerűségét.

Az Arctámadó, miután elfoglalja pozícióját a prédán, képes arra, hogy a gazdaszervezetet életben tartsa, azaz alkalmazkodik a szervezet létszükségeihez. Az, hogy a lénynek szüksége van-e oxigénre vagy más, számára szükséges elemre, egyetlen filmen vagy regényben sem lett megemlítve, csupán az, hogy álkopoltyúkkal bír (*A bolygó neve: Halál*). Az álkopoltyúnak azonban nincs szerepe a légzésben, sokkal inkább a hormonális rendszerben és a széntartalmú elemek kiválasztásában. Ez már csak azért is fontos lehet a számunkra, mivel az Arctámadó egyfajta erős – ám nem halálos – neurotoxint juttat a préda szervezetébe, amely egy a kómához hasonló állapotba juttatja azt. Ennek a mérregnek van egy másodlagos szerepe is, hatással van az áldozat rövidtávú memóriájára, így az elfelejti a támadást, s a Mellkasrobbantó parazita „születéséig” általában nem is szokott rá emlékezni (csak mint egy rossz álomra).

A lény nem támad olyan célpontra, amely nincs eszméleténél (*Feltámad a Halál c. könyv*), amely feltételez egyfajta intelligenciát, ugyanakkor csak olyan élőlénybe képes lárvát juttatni, amelynek légcsöve elég nagy ahhoz, hogy a bélnyúlványát lejutassa azon. Így kisebb emlősöket (pl. macska – *Végső megoldás a Halál*) és más élőlényeket nem fog megtámadni, a nagyobb test ezzel szemben nem jelent problémát (*Végső megoldás a Halál, Aliens vs. Predator: Préda*).

A földi bioszférában élő parazitákkal szemben a Xenomorfook már csak azért is sokkal veszélyesebbek, mivel fajra nem specifikusak, így bármit prédának tekintenek, ami alkalmas lehet „megtermékenyítésre”. A megtermékenyítési folyamat filmenként, regényenként is eltérő időtartamú, a pár perctől (*Alien vs. Predator* filmregény), egészen egy teljes napig terjedhet (*Nyolcadik utas: a Halál*). Az *Alien vs. Predator* filmregény genetikai módosítással magyarázza az implantációs folyamat rövidségét: a Ragadozók ugyanis minél hamarabb szembe akartak kerülni a lényekkel, hogy levadászhatták azokat. A Földön létezik egy olyan darázs faj, a fürkészdarázs, amely az idegenhez hasonlóan élő szervezetbe helyezi saját utódait, amelyek aztán (a pókot) belülről pusztítják el. Szintén a darázsok fájába tartozik az úgynevezett woodoo darázs, amely hernyóba teszi le a petéit. Ez utóbbi már csak azért is érdekes, mivel a hernyó az implantációt követően (a peték hatására) agresszívvá válik más rovarokkal szemben, így védve a benne lévő lárvákat.

Az Arctámadókat a gazdaszervezetről nem lehet eltávolítani: egyrészt azért nem, mivel a lény inkább fizikailag károsítja azt (meg is fojthatja), másrészt a sebészi eltávolítás annak savas védőmechanizmusa miatt nem csupán a gazdaszervezetre, hanem a próbálkozókra is veszélyes lehet.

2 Ez az egy eset a *Feltámad a Halálban* volt látható, amikor Ripleyből kiemelték a Xenomorf királynő lárváját. Ennek a „könnyű” kiemelésnek magyarázata lehet az is, hogy az Idegen jelentős mértékben „kapott” Ripley génjeiből, s így a filmben szereplő lények nem tekinthetők „klasszikus” Xenomorfoknak. Érdekes, hogy amíg a filmben egyetlen köldökzsinór kapcsolja a lényt a gazdaszervezethez, addig a regényben hat is.

A megtermékenyítést követően ez a mozgó „szaporítószerv” elpusztul: esetenként vagy eltávolodik a gazdaszervezettől, vagy hogy biztosítsa az implantációs folyamatot, végig az áldozat arcán marad. Ennek a motívumnak sem a filmekben, sem a regényekben nincs magyarázata.

A Mellkasrobbantó

A Mellkasrobbantó az Idegen elsődleges, „újszülött” formája. Amíg a Tojás és az Arctámadó relatíve „konstans” formájú, addig a Mellkasrobbantónál már különféle variánsokat figyelhetünk meg, ez részben a gazdaszervezethez való genetikai adaptálódás következménye (azaz a Xenomorfok genetikailag is felhasználják a gazdaszervezetet), másrészt a kasztbéli különbségek is megfigyelhetők. A Heréknek látható egyfajta mellső végtag-kocsányuk, a Harcos kasztjának már egyértelműen kifejlődnek ebben a fázisban a végtagjaik. A Királynő lárván pedig megfigyelhető a kezdetleges „korona”. Ez utóbbinak tovább is tart az inkubációs fejlődési folyamata – esetenként a fejlődési folyamatot meghosszabbíthatja a gazdatest biológiai állapota is, mint például a cukorbetegség. Illetve a Ragadozókból kikelő lárváknál jól megfigyelhetők a fajra jellemző csáprágók (*Aliens vs. Predator: Requiem*).

A Mellkasrobbantó (Scott filmtörténeti jelentőségű jelenete) a fejlődésének végstádiumában olyan enzimeket bocsát ki, amelyek meglágyítják a gazdaszervezet csontjait és az ott található szöveteket, majd a kis lárva kirágja magát. Ennek következménye a kifelé álló bordák, amelyek olyan jól jellemzik a kis féreg áldozatait.

A Mellkasrobbantók eltávolítása a kánon szerint nem lehetséges (legalábbis erre nem volt példa egy kivétellel²), ugyanis a lárva fiatalabb korában egyrészt olyan mezőt generál maga körül, amely a szenzorokat is „elvakítja”, másrészt olyannyira beleépül a gazdaszervezetbe, hogy az eltávolítása mindenképpen annak elpusztulásával járna. Amennyiben mégis megpróbálják eltávolítani, úgy a lárva agresszív védekezésbe kezd (*Acéltojás*).

A filmekben nem látható a paraziták fejlődése, növekedése, ám a regényekből tudhatjuk (*Nyolcadik utas: a Halál, Acéltojás, Árnyék-hajsza*), hogy rengeteg táplálékra van szükségük, hogy a következő fázisba léphessenek. A Mellkasrobbantók méretüknek köszönhetően könnyen elbújhatnak, így eljuthatnak szinte bárhová. A filmregényben és az *Acéltojás*ban például megdézsmálják az élelmiszertartályokat, az *Árnyék-hajsza*ban a hullákat fogyasztják el, amelyekből kikeltek, hogy a szükséges proteinekhez hozzájuthassanak. Esetenként akár élő embereket is megtámadnak, és kiharapnak belőlük. Az *Aliens vs. Predator 2* videojáték bejátszása alapján pedig a lárva egy macskát támad meg és fogyaszt el (feltételezhetőleg off screen történik, csak a hangokat hallani).

A lárva, miután elegendő táplálékot fogyaszt el, levedli a bőrét, akár egy gyík, majd növekedni kezd, és rövid idő alatt „felnőtté”

válík. Ennek a folyamatnak a gyorsasága szintén nem konstans az egyes alkotásokban.

Az Idegen – Xenomorph XX121

Az Idegenek egyik legalapvetőbb kasztja a Here, amely bordázatlan felületéről ismerhető meg. Továbbá a Harcosoktól eltérően ennek a kasztnak a koponya elülső részén látható egy emberéhez hasonló csontkoponya is. A lény elsődleges feladata, akárcsak a hangyák vagy a méhek esetében, hogy a Királynőjük számára élelmet szerezzenek, illetve, hogy gazdaszervezeteket gyűjtsenek be a boly részére, amelyekből újabb Xenomorfok szülehetnek. Ezenkívül a Herék feladata a fészek létrehozása is, erre láthatunk példát a legtöbb filmben, és szerepük van a legtöbb regényben is. A Herék a Harcosokkal ellentétben ritkán támadnak, inkább megbújnak, és úgy vadásszák le áldozataikat.³ A *Nyolcadik utas: a Halál c.* regényben Ash (kutatótiszt és android) feltételezi, hogy a lény intelligenciája olyan lehet, mint a csimpánzoké, ám azt is feltételezi, hogy lehet annál nagyobb, csupán a kommunikáció formáját még nem találták meg. A *Bolygó neve: Halál*ban a lények intelligenciája jelentősen redukálódott, bár mindezek mellett a Xenomorfok képesek voltak kikapcsolni a világítást, ezzel is megzavarva a tájékozódásukat. Az, hogy ebben az esetben genetikai, ösztönös vagy valódi intelligenciáról beszélhetünk, nem lett bővebben kifejtve, ám az expanded universe típusú regények egyértelműen lebutítják az Idegeneket (*Idegenek a Földön*-trilógia, *Aliens vs. Predator*-trilógia, a filmregény nem része ezeknek). A Xenomorf a filmregényben kicsit másképp van ábrázolva a filmbéli lényhez képest, ennek az a magyarázata, hogy a regény egy korábbi forgatókönyv alapján készült. A regényben azt olvashatjuk, hogy „a hatalmas fejhez képest is roppant méretű szemekben megcsillan valami fény”. Azaz az Idegennek a regényváltozatban a filmhez eltérően határozottan szeme van. Ezzel szemben a második magyar kiadásban már a következőt olvashatjuk: „Mintha fény csillan volna meg egy szemem vagy egy fényes, fekete koponyán.” A változtatás csupán erre az egy „jelenetre” tér ki, ám a filmek ismeretében letisztította az eredeti szöveg „eltérését” a filmtől. A szemek kiiktatása a szövegből, illetve a látható koponya az Idegen koponyájában akár azt is feltételeztethetné, hogy a Xenomorf képes „látni”, ám mind a filmek, mind a regények ezt cáfolják. Az első film regényváltozatában úgy értelmezik, hogy a lény a cápákhoz hasonlóan, azaz elektromágneses hullámok alapján tájékozódik. Az *Alien Isolation* videojátékban a hangokat érzékeli a lény, míg a korábbi *Aliens vs. Predator* játékokban egyértelműen észleli a testek által kibocsátott feromonokat, s ezek alapján cserkészi be és vadássza le a prédáját.

Ugyancsak eltérő ábrázolás, hogy a regényben szereplő Idegen nem használja a második, belső álkapcsát, hanem a kezeivel öli meg az áldozatait. A filmekben ezzel szemben a lények leggyakrabban ezt a belső száját használják áldozataik megöléséhez vagy megbénításá-

3 Egy másik analógia szerint, amelyet az *Alien: Árményhaj-sza* című regény állít fel, a Xenomorfok viselkedésükben leginkább a *Jurassic Park* Velociraptorjaihoz hasonlítanak, azaz sokkal intelligensebbek, mint a korábbi regények lényei, képesek közösen tervet kidolgozni, kommunikálni.

hoz. A természetben ugyancsak találunk ezekre példákat. Az egyik a muréna, a másik a goblin cápa, amelyek képesek előrelökni az állkapcsukat (a murénának van egy belső állkapcsa is), hogy így elkaphassák a kiszemelt prédájukat.

A *bolygó neve: Halál* című film regényváltozatában az első találkozás során olvashatjuk, hogy az egyik Idegen lény farka végén, amely egyébként is alkalmas a préda leterítésére, megjelenik egy fullánk, amellyel meg is bénítja az egyik karaktert. Ezzel a fullánkkal bénítja meg az áldozatát, amelyre a megtermékenyítés vár, ugyanis a fullánk tartalma egy igen erős idegméreg, amely lebénítja a gazdaszervezetet. Mivel a karaktert Ripley-ék megmenetik, így azt is megtudhatjuk, hogy az idegméreg nincs más „negatív” hatással az emberi szervezetre, mivel az egy idő után feloldódik. Ez az apró momentum szintén a rovar/méh analógiát erősítheti meg a lényvel kapcsolatban.

Szintén jellegzetessége a lénynek a savas „vér”, amely igen hatékony védekezési mechanizmus. A lény egy olyan molekuláris savat képes kibocsátani, amely gyakorlatilag mindent képes igen rövid idő alatt korrodálni, legyen az fém vagy akár kőzet. Véleményem szerint ez a sav valójában nem a lény vére, csupán egy rendkívül jól működtethető védelmi eszköz. Az, hogy magát a Xenomorfort miért nem „korrodálja”, arra újfent két biológiai példát hoznék fel. Elsőként magát az emberi gyomrot, amelyben szintén erős sav található, ám a gyomrunk egy olyan védőréteggel bír, amely megakadályozza, hogy ez a sav keresztülmarja azt, ezzel megrongálva más belső szerveket. A másik példa a futrinkafélék családjához köthető, amelyek képesek tejsavtartalmú váladékukat kilövellni, ha veszélyben érzik magukat, és ekkor nem is említettem még a hangyasavat sem. A játékokban és a filmekben volt már példa arra, hogy fizikai hatásra (fegyvertűz) az idegen lényegében szétrobbant, minden irányba fröccsentve a testében található anyagból, hogy ezzel is kárt okozzon az ellenfelében.

Az idegenek fejlődése ezzel még nem ért véget, ugyanis kellő feltételek mellett a Harcosokból, Herékből létrejöhet egy újabb, erősebb egyed, amely primer feladata a Királynő védelme. Ez a kaszt a Praetorian.

Praetorian

A Praetorian „kaszt” egyértelműen az expanded universe szüleménye, felbukkanása a videojátékokhoz köthető, s így sem a regényekben, sem a filmekben nem találkozhatunk ezzel a kreatúrával, bár egyesek úgy vélik, hogy az *Aliens vs. Predator: Requiem* című film PredAlienje nem más, mint egy Praetorian. Lehetséges, hogy az *Alien: Ármékhajszka* című regényben mégiscsak felbukkan egy Praetorian, ám a kötet fiatal Királynőként hivatkozik rá, amely részben elfogadható, ugyanis azt olvashatjuk, hogy a lény potroh részén már látható egy kezdetleges tojászsák, ám minden másban (a leírás alapján) az feltételezhető, hogy egy átalakulóban lévő Praetoriánról van szó. Ez a kaszt lényegében átmenetet képez a Herék/Harcosok és a Királynő között. Leginkább mint testőr védelmezik a boly úrnőjét, ám olyan esetben, ha az mégis elpusztulna, akkor képesek egy feromon hatására átalakulni ők is Királynővé. Kitin jellegű páncélzatuk is inkább emlékeztet a Királynőjére, ám a végtagjaik száma és a méretük (egyelőre) nem egyezik meg az uralkodóéval.

A Királynő – Regina Horribilis

A Királynő képezi a boly életének a központját, hasonlóképpen a földi rovartársadalmaéhoz, mint például a méhekéhez vagy a hangyákéhoz,⁴ ám azokkal ellentétben sokkal-

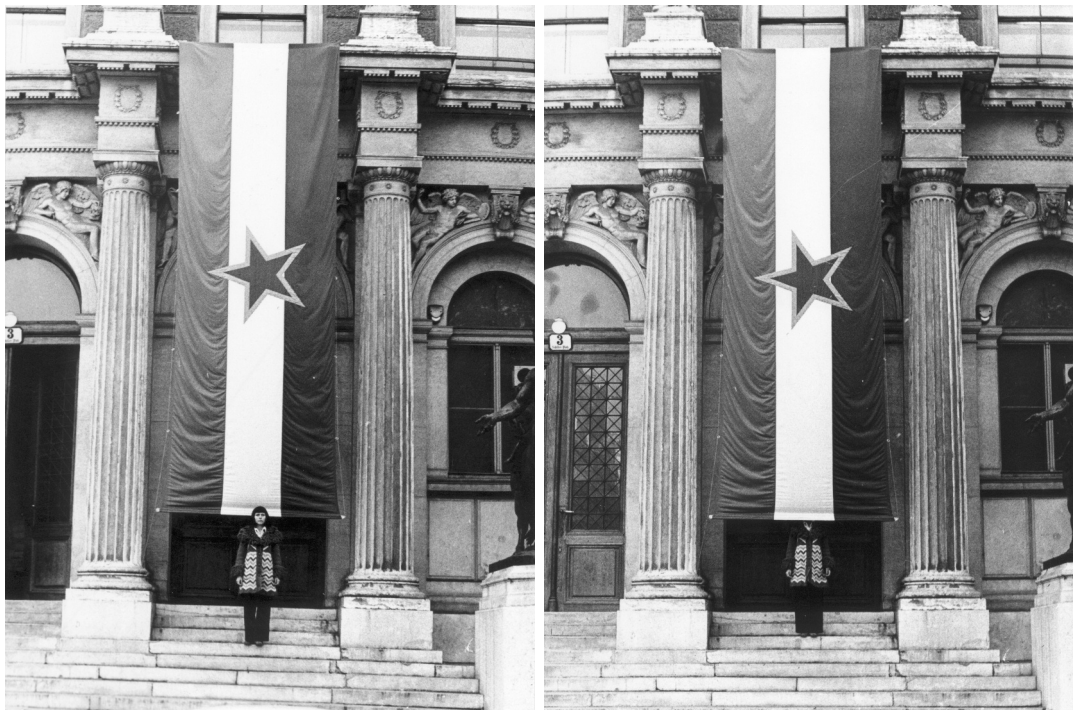
ta agresszívebben viselkedik, amennyiben a fészket támadás éri, vagy ha veszélyeztetve érzi magát. A hangyakirálynő a Xenomorffal ellentétben mozgásra képtelen, így könnyen elpusztítható (pl. Hangyászszün), és a méhkirálynő is néhány támadás után elpusztul, ezzel szemben az Idegenek Királynője ugyanúgy képes harcolni, mint bármelyik alárendeltje. Amennyiben a veszély elmúlik, úgy a Királynő ismét nyugalmi állapotba vonul, és a hasához csatlakoztatva megjelenik a tojászsák, amelyben létrejönnek a tojások.

A lény ereje és „szaporasága” miatt nagy tiszteletnek örvend a Ragadozók között, akik sportból, kihívásként vadásznak a királynőre, illetve azért, hogy elfogjanak egy-egy példányt, majd azokat a saját céljaikra, mint egy tenyészállatot használják (*Alien vs Predator*, *Aliens vs Predator: Préda*).

A Xenomorf Királynő jelentősen intelligensebb alárendeltjeinél, erre bizonyíték lehet az, hogy a *Bolygó neve: Halál*ban képes volt a liftet használni, további bizonyítékként szolgálhat az *Alien vs Predator*ban látható jelenet, amikor arra utasítja a Heréket, hogy tépjék fel a páncélzatát, hogy a kifröccsenő sav szétmarja a láncait. Érdekességként megemlíteném, hogy az *Idegenek a Földön* c. regényben teszteket végeznek el az egyik ilyen példányon, és megállapítják, hogy a lény IQ-ja 175. Ugyancsak az intelligenciáját (még ha ösztönszerű is) bizonyítja az, amikor Ripley behatol a fészekbe, hogy kimentse Newtot, a lángszóróval fenyegeti a lényt, hogy elpusztítja a tojásait, amire a Királynő sziszegve hátraparancsolja a harcosokat

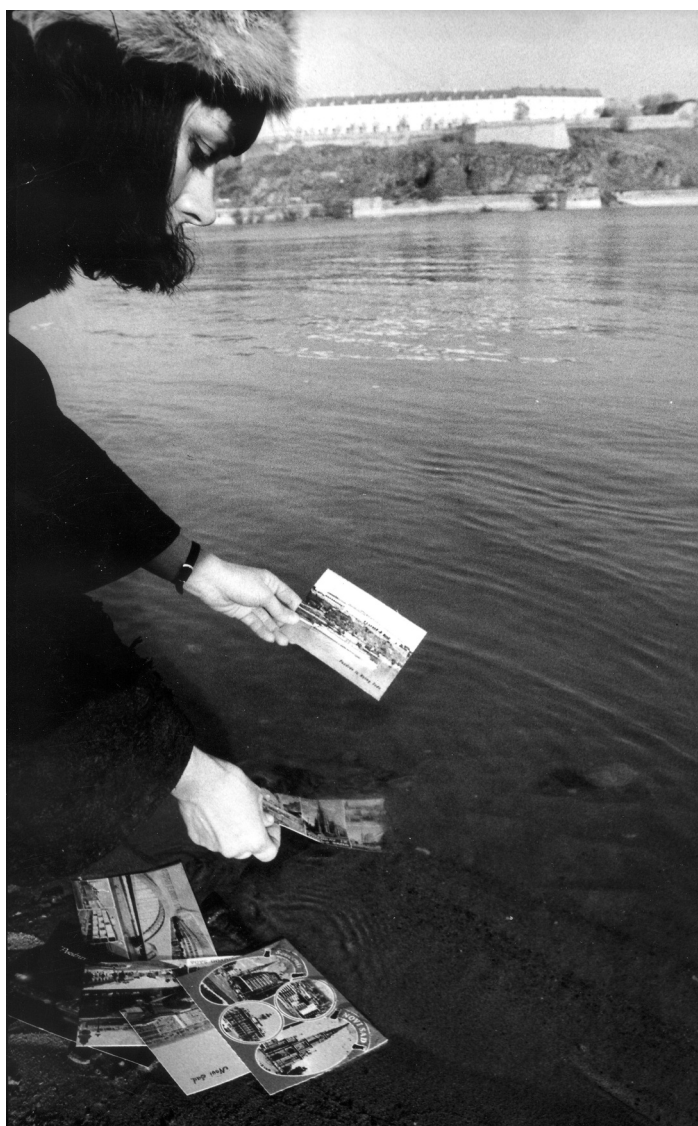
4 H. Nagy Péter mindezek mellett még szóba hozza az ún. vakondpatkányokat mint az emlősvilág „társas rovarjait”. Ez az analógia érvényes lehet a Xenomorfofok társas világára, ám a vakondpatkányok viselkedése más szempontok alapján eltér az Idegenekétől, leg- alábbis sem a filmekben, sem az expanded universumban nem találunk példát arra, hogy a lények megennék egymás ürülékét. Vö. H. NAGY Péter, *Kolóniák = Uő., Extrák*, NAP Kiadó, Dunaszerdahely, 2008, 78.

Ladik Katalin: **Azonosulás**, akció, 1974

(a regényben olyan Herék is vannak, amelyek feladata speciálisan a tojások ápolása). A kommunikáció a filmekben sziszegésre/hörgésre korlátozódik, ám a regények (*Idegenek a Földön*-trilógia) tudatalatti kommunikációt mutatnak be. A regénykánon szerint ez ugyancsak szerepet kap a *Feltámad a Halál* filmregényben, amelyet azért is emelnék ki, mert ebben pontosabb leírást kaphatunk a genetikai emlékek felbukkanására, azaz a Királynő és a boly Alfa vadásza osztoznak Ripley emlékeiben, ugyanakkor Ripley klónja is ismeri az Acheroni boly emlékeit. Ez a momentum azt is hozza magával, hogy a lények minden egyes generációja intelligensebb lesz elődeinél – már természetesen akkor, ha elfogadjuk a rovar analógiát, szemben az első filmmel felállítottal. Ennek a klónozási, genetikai kísérletnek lesz eredménye az, hogy a Királynő a film végére megszüli az úgynevezett Újszülöttet, amelyen jelentős mértékben megmutatkozik a két faj genetikai kereszteződése.

Ladik Katalin: **Újvidék leúsztatása a Dunán**, akció, 1973

A tojásainak táplálására a Királynő létrehozta az úgynevezett pempőt, amely szintén hasonlatos a méhek által készítettével, amely emberi használatban (gyógyszerként vagy drogként) is alkalmazható. A *Királynő nevében* c. regényben olvashatjuk, hogy a pempőnek már egy kis része is jelentős pszichés és fizikai változásokat okozhat. A szer (az úgynevezett Tűz) szellemileg élénkebbé teszi a felhasználóját, erősíti a koncentrációképességet, mindezek mellett agresszívabb viselkedést is okozhat, fizikailag pedig sokkal erősebb és kitaróbb lesz tőle az ember. A Tűz hatásában olyan, mintha az ember speedet és angyalport használna egyszerre. Egyes feltételezések szerint (A *bolygó neve: Halál*) a pempő használatával a Xenomorfok létrehozhatnák egy Királynőtojást, ha a szükség úgy kívánja, ám van olyan feltételezés is, hogy elég egy egyszerű Herét táplálni vele, aminek következtében létrejöhet egy Királynő. Az *Acéltojás* című regényben ezzel szemben inkább a feromonális megváltozás lehet az oka az egyik Idegen átalakulásának.

A klasszikus Xenomorfok életciklusának végére értünk, ám a *Prometheus* c. film megjelenésével felvetődött pár gondolat, amelyet szeretnék röviden megválaszolni.

Xenomorfok a Prometheusban

A film (és a korai forgatókönyv-vázlatok) alapján sokan úgy vélték, hogy a történet végén látható lény, amely végeredményben a fekete anyagnak az egyik „végterméke”, nem más, mint a Xenomorfok őse. Ez valószínűleg gyorsan meg is cáfolható: egyrészt a *Nyolcadik utas: a Halálban* látható űrhajó már jóval korábban lezuhant, így a tojások is már régebben a fedélzetén voltak, másrészt a *Prometheusban* az egyik kamrában olyan dombornyomású képeket láthatunk, amelyekeken egyértelműen kivehetők a Xenomorfok, illetve még egy klasszikus Arcmászó is. Bár maga a Deacon nem a klasszikus Xenomorf fázisokon keresztül jött létre (például nem egy Arcmászó implantálja a lárvát a Tervezőbe, hanem a fekete anyagból létrejövő Trilobita), ám a fajok közötti hasonlóság túl nagy, hogy figyelmen kívül hagyjuk.

A fekete anyag, vagyis az A0-3959X.91 – 15 kémiai anyag egy erősen virulens és mutációképes patogén, amelyet a Tervezők hoztak létre, és a filmben található ampullákban tároltak. Bár keveset tudni az anyagról, az mindenképpen bizonyos, hogy más a hatása belelegezve, vagy az anyaggal való fizikai kontaktust követően. Feltételezésem szerint a Tervezők azért hozták létre ezt a patogént, mert úgy vélték, hogy a Xenomorfok biofegyverként történő felhasználása még számukra is veszélyes, így a lények genetikai anyagát örökítették át ebbe az új fegyverbe, ennek köszönhető az a számos mutáció, amely az eredeti lényekre hasonlít.

Befejezés

Tény, hogy a kánon az elkövetkezendő időben változni fog, ez a tendencia lényegében minden egyes új audiovizuális epizódot követve normális folyamatnak tekinthető. Egy dolog azonban biztos: a Xenomorf, mint lény, továbbra is lenyűgözi majd a nézőket. Ahogy a példákban láthattuk, ezeknek a kreatúráknak számos olyan tulajdonságuk, specifikumuk van, amelyek megtalálhatók a Földön. Pont ez a számtalan hasonlóság az, amely ezeket a lényeket Idegenből lassacskán Ismerőssé teszi mind a nézők, mind az olvasók számára.

Mark Twain és a négerkérdés

A Huckleberry Finn és a Puddingfejű Wilson c. regények alapján

1 Samuel Langhorne Clemens néven látta meg a napvilágot 1835-ben. Életútja elég mozgalmas addig, míg írásra nem adja a fejét: nyomdászinas, hajókormánnyos, majd újságíró. 1865-ben jelent meg első jelentős írása, írói álnevét 1863-tól használja. Egyedi stílusa tette Amerika megbecsült írójává, akire az utókor is úgy tekint, mint a 20. századi amerikai irodalom atyjára. 1910. április 21-én halt meg.

2 Írói álnevét hajós éveiből vette, a *mark twain* jelentése ugyanis egy hajós szakkifejezés – a mélységmérő rúdon a második vonást jelentette: ez volt az a minimális mélység, amely elegendő a gőzösök továbbhaladásához (tehát nem feneklik meg a hajó).

„Kioröltük belőlük emberi mivoltukat, és ezért a szégyen a miénk, nem az övék, és nekünk kell fizetnünk érte.”

Mark Twain

Mark Twain¹ életpályája sokak számára ismerős, hiszen ki ne ismerné a *Koldus és Királyfi*, ill. a *Tom Sawyer kalandjai* című könyvek íróját? Most egészen más megközelítésből szeretném ezt a remek amerikai író-t bemutatni, mégpedig olyan oldaláról, ami kevésbé ismert. Két könyvén keresztül mutatnám be a négerkérdéshez való hozzáállását. Ez a két könyv a *Huckleberry Finn kalandjai* és a *Puddingfejű Wilson*.

Azonban mielőtt rátérnék a két könyv elemzésére, röviden szeretném bemutatni, hogy átlagemberként hogyan is viszonyult a rabszolgaság intézményéhez. Az író² Missouri államban született, amely déli és rabszolgatartó állam is volt egyben, és ez befolyásolta gyermek- és ifjúkorát. Így nyilatkozik erről: „Iskoláskoromban nem idegenkedtem a rabszolgaság intézményétől. Sejtelmem sem volt róla, hogy valami nincs rendben körülötte. Senki se vádolta a fülem hallatára; a helyi lapok nem szóltak ellene, a helybéli szószékről azt hallottuk, hogy a rabszolgaság helyes, jogos, mert [...] olyan állapot, amelyért a rabszolga éjjel-nappal hálát kellene, hogy rebegjen.”³ Továbbá azt írja önéletrajzában, hogy a Hannibal környéki rabszolgaságban nem volt semmi erőszakos; sőt az ottani rabszolgaságot egyfajta jámbor háztáji rabszolgaságként lehetne lefesteni. Tudniillik a négerkereskedőt mindenki megvetette, és az ott élő lakosság nem engedte meg, hogy a rabszolgacsaládokat szétszakítsák.

Az író családjának kezdetben voltak rabszolgái, de édesapja apránként megvált tőlük. Ha kellett, akkor inkább bérbe vette a rabszolgákat. Apjával ellentétben nagybátyja, John A. Quarles farmon gazdálkodott, ahol mindig is volt vagy húsz rabszolga. A kis Sam évente pár hónapot ezen a farmon töltött, így volt ideje megismerkedni a négerekkel. Az összes néger jó barátja volt, a vele egykorúak pedig úgyszólván a pajtásai. Számára a legkedvesebb néger Dan apó volt. Így jellemezte őt visszaemlékezésében: „A legjobb fejű néger az összes között, csupa melegség és jóakarata; a szíve becsületes és egyszerű, és családság nem fért hozzá.”⁴ Annyira szerette Dan apót, hogy később számos művében tűnt fel alakja.

Gyermekkorában sok minstrel színházi⁵ előadáson vett részt. Itt ismerkedett meg a négerekről alkotott negatív sztereotípiákkal. Ezek közül műveiben csak keveset használt fel – dialektusban beszélő, babonás, rongyos néger –, és ezeket a jelzőket akár pozitívként is értelmezhetjük. A többi néger jellemvonást saját tapasztalataiból merítette.

Életében és felfogásában az amerikai polgárháború hozott nagy változásokat. Kezdetben a déli hadseregben szolgált, majd miután látta a harcok embertelenségét, úgy döntött, nem harcol tovább honfitársai ellen. Nevadába ment, ahol egy újságnál kapott állást. Itt vált lassan, de biztosan abolicionista lelkületűvé. Ebben a folyamatban Abraham Lincoln Gettysburgi beszéde⁶ volt rá a legnagyobb hatással.

Az 1870-es években írt egy rövid novellát, amelyben Rachel néni, egy idős néger asszony szólal meg. A mű címe *Igaz történet*, amelyben mindent szóról szóra úgy ír le, ahogy azt a néger nőtől hallotta. A nő a történetben elmeséli, miként szakították szét családját a rabszolgapiacon, és hogy milyen érzés volt egyik fiát katonaként felismerni 13 hosszú év után. Twain ezen a történeten keresztül elismeréssel szól a néger kultúra, nyelvjárás, hitvilág és zene gazdagságáról, illetve a négerek tántoríthatatlan lelki erejéről.

Twain mindig is nagyon kedvelte a néger kultúrát. Így hát, amikor egy kedves ismerőse, Joel Chandler Harris 1880-ban megjelentette az általa összegyűjtött néger meséket *Rémusz bácsi dalai és történetei* címen, csak gratulálni tudott hozzá. Annyira tetszetek neki a történetek, amiket Harris összegyűjtött, hogy gyermekeinek is ebből olvasott fel esténként. Talán ezen egyszerű, de tartalmas mesék is közrejátszottak abban, hogy kezdte magát beleélni a négerek kényelmetlen helyzetébe, és kezdte őket pártfogásába venni.⁷

Mark Twain egyike volt azon kevés amerikai íróknak, akik képesek voltak emberileg tartalmas, meggyőző és művészi szintű néger jellemet alkotni. Nem hagyta ugyanis, hogy bármilyen nyomás hatására – legyen akár politikai, akár társadalmi, akár kulturális – megfossa néger szereplőit emberségüktől. Így műveiben, jobban mondva néger-ábrázolásaiban a realista látásmód kap erőre. Ezt a realista négerábrázolást az általam is elemzett két regényben emeli művészi szintre; mégpedig oly megindító módon, hogy általa divatba hozta az irodalomban a néger karaktereket.

Sajnos minél több idő telt el a polgárháború után, egyre kevésbé valósult meg, amit Lincoln és az abolicionisták akartak: a négerek nem nyerték el igazán szabadságukat. William Du Bois történész és író szavaival élve, „a rabszolga szabaddá vált, egy pillanatig napfényben állt, majd ismét útnak indult, vissza a rabszolgaság felé”.⁸ Kialakult a faji szegregáció, amely egészen az 1970-es évekig tartotta magát az Amerikai Egyesült Államokban. Emiatt, és a fehérek lincselései⁹ miatt az író elfordult kora Amerikájától, és inkább külföldön élt tovább.

3 Mark TWAIN, *Önéletrajz*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1968, 14–15.

4 Uo., 14.

5 Az 1840-es évektől létező színház, melynek jellemzője, hogy fehérbőrű színészek feketére maszkírozzák magukat és „négerre válva” négerként (kiemelve a négerek jellemző tulajdonságait) szórakoztatják a nézőközönséget.

6 A háború egyetlen célja az Unió visszaállítása, mert az elnök rendületlenül bízik abban, hogy az állam újra egységes lesz. És ebben az új egységes államban minden ember egyenlővé válik.

7 A Yale Egyetemen egy néger joghallgató egyetemi tanulmányait ő finanszírozta, illetve műveiben igyekezett lerombolni a négerekről alkotott rosszindulatú sztereotípiákat.

8 Peter MESSENT, *Mark Twain – Amerika történelmi lelkiismerete?*, History – A világtörténelmi magazin, 2011/4., 45.

9 Tervezte megjelentetni az *Amerikai Lincselő Államok* című tanulmányát. E művet annak hatására kezdte el írni, ami saját szülőhazájában, Missouriban történt: honfitársai

három négyet meg-
lincseltek, és továb-
bi harminc családot
az erdőbe kerget-
tek. Mark Twainnek
nagyon fáj, hogy
hazája bűnbe esett,
de hazaszeretete
mégsem engedte,
hogy megjelentesse
művét – a tanul-
mányt posztumusz
iratai között találták
meg.

10 VIRÁGOS Zsolt, *A
négerség és az
amerikai irodalom*,
Akadémia
Könyvkiadó,
Budapest, 1975,
181.

11 Ez a városka a
valóságban nem
létezik. Mark Twain
egy Missouri állam-
ban található város-
ról, Hannibalról –
ahol az író ifjúkorát
töltötte – mintázta.

A Huckleberry Finn kalandjai mint kultúraegyesítő mű

„Aranylón süt a földre a nap,
csak úgy perzsel, ahova ér,
s alatt kar-karban sétál két fiú:
az egyik fekete, a másik fehér.”
Countee Cullen

A *Huckleberry Finn kalandjai* nem más, mint *Tom Sawyer kalandjai*-nak folytatása. Hisz a történet is ott kezdődik, ahol a Tom Sawyer története abbamarad; körülbelül a 19. század elején. Virágos Zsolt könyvében¹⁰ úgy gondolja, hogy ennek a két kötetnek a folytatása a *Puddinfejű Wilson*, e három kötetet pedig együttesen „Mississippi-trilógiának” nevezi. A trilógiában jól érezhető, hogyan távolodik el az író saját társadalmától. Az első kötetben szeretettel ír hazájáról, a másodikban már érezni lehet a feszültséget, míg a harmadik kötetben egyértelműen érezhető a kiábrándultság. A trilógiával tehát azt üzeni, hogy fel kell végre ébredni az „amerikai álom”-ból, és tenni kell azért, hogy az álom megvalósuljon.

A történet mintha a Charles Dickens-i regényeket utánozná: Huckleberry Finn egy fiatal fiúcska, aki rossz életkörülmények között él St. Petersburgban¹¹; apja iszákos, ezért örökbe fogadják. Nem tetszik neki az újfajta életmód, és ezért úgy dönt, hogy megrendezi saját halálát. Megszökik, hogy a saját maga ura lehessen. Terve sikerül, mindenki halottnak hiszi. Rejtőzködése közben találkozik Jimmel, a szökött rabszolgával, akit már évek óta jól ismer. Összefognak, és együtt indulnak útnak. Temérdek kalandon át megismerik és megszeretik egymást, míg a történet végén minden jóra fordul, és nyugodtan élnek tovább.

A regény műfaját nehéz megállapítani. Európában az ifjúsági regények közé sorolják, de ugyanúgy illene rá a pikareszk és a fejlődésregény műfaja is. Szerintem a regény „három az egyben”, ifjúsági regény, mert fiatalos, teli gyermekies kalanddal; pikareszk regény, mert ide-oda utaznak benne a főhősök; fejlődésregény, mert az utazás és kalandok során Huck felnő, és máshogy látja a körülötte lévő világot.

A műnek három főszereplője van. Az első maga a címszereplő, a tizenhárom éves Huckleberry Finn. Végig az ő szemszögéből látjuk a történéseket, ő a regény narrátora. Huck nem bírja keserű életét: apja iszákos, és folyton megveri őt; az őt befogadó özvegy Douglassné és Miss Watson pedig olyan életbe akarja őt belenevelni, ami nem neki való. Így hát úgy dönt, inkább önkéntes száműzetésbe vonul, ahol azt teheti, amit csak akar. A történet során kisfiúból felnőtt férfivé érik, aki észreveszi, mi a jó és mi a rossz a társadalomban. Tudja, hogy azzal rosszat cselekszik, ha egy szökött rabszolgának segít, de a lelkiismerete legbelül azt súgja neki, a sok rossz közül ez a kisebbik rossz. Tehát azáltal, hogy segíti Jimet, ráatalál önmagára, és megtanulja az élet valódi értékeit.

A második főszereplő a Dan apóról mintázott Jim. Jim Miss Watson rabszolgája volt. Nem volt rossz dolga a kisasszonnál, de miután meghallotta, hogy a kisasszony el kívánja őt adni egy rabszolga-kereskedőnek, úgy döntött, jobb, ha megszökik. A sors úgy hozza, hogy ő és Huck találkoznak a Jackson-szigeten, és közös utazásba kezdenek. Útközben megtanulják szeretni és tisztelni egymást, és kölcsönösen megmentik egymás életét. A mű végén, sok kavardás után pedig Jim elnyeri szabadságát.

A regény harmadik szereplőjeként pedig magát a Mississippit lehetne megnevezni. Ez a folyó egyfajta hármast határvonalat jelképez Észak és Dél, Kelet és Nyugat, és végül a rabszolgaság és a szabadság között. A folyó a műben isteni személyiséggé válik, amelyhez a másik két szereplő érzelmileg kötődik. Emiatt is különbözik a regény a többi pikareszk regénytől.

Huck az elejétől fogva igyekszik megszabadulni környezete szokásaitól, de néhány dologban mégis hatással van rá a társadalom. Magában hordozza a rabszolgatartó társadalom nézeteit. Kezdetben Jimet is úgy kezeli, mint egy alsóbbrendű fajt. Ez jól megmutatkozik annál a jelenetnél, amikor a köd miatt Jim és Huck elveszítik egymást.¹² Huck becsapta néger társát, csupán azért, hogy éreztesse vele felsőbbrendűségét. Ám amikor Huck látta, hogy Jim mennyire megbántódott, lelkiismeretének engedve bocsánatot kér. Ez a tette nagy hatással volt lelki fejlődésére, mert ettől a pillanattól kezdve egyenrangúnak tekinti Jimet.

A regényben megtalálhatóak a négerekről széles körben elterjedt tévhitek. Például, hogy a négerek nagyon babonások. Ez Jim esetében is így van. Eleinte Huck nevet Jim babonáin – viccesnek tartotta Jim elképzelését a csillagokról¹³ –, de amikor a kígyóbórról mondott tanácsa¹⁴ bevált, már nem kételkedett tovább a néger hitvilágban. A másik nagy hatás akkor érte Huckot, amikor rádöbbent, hogy Jim mennyire szomorú, amiért távol van családjától. Hiszen, ha igaz lenne az a sztereotípiá, hogy a rabszolgák nem emberek, akkor Jim nem lenne képes ilyen mély emberi érzésre.

Minél több időt tölt a babonás négerrel – aki a 19. századi amerikai irodalomban az átlagos rabszolga legélethűbb mintája –, annál jobban megszereti és megbecsüli őt. A regény végén ezt mondja róla: „Tudtam én, hogy ha Jimet kifordítom, belülről fehér.”¹⁵ A két kultúra a történetben egyre közeledik egymáshoz, mígnem a regény végén egyenlőkké válnak; ezáltal kifejezésre jut, hogy fekete és fehér között már nincs különbség.

A regény csúcspontját akkor éri el, amikor Jimet Arkansasban elfogják és becsukják. Ekkor Huck nagy lelki dilemmába kerül. Két lehetőség merül fel előtte: kiszabadítani Jimet fogságából, vagy írni Jim volt tulajdonosának, hogy jöjjenek érte. Huck nagy lelki válságon megy keresztül, nem tudja eldönteni, melyik lenne a helyes döntés. A társadalmi norma, mint egy kis „démon”, azt súgja, írnia kell Miss Watsonnak. Meg is írja a levelet, de aztán mégis széttépi. Rájön, hogy ez nem lenne helyes. Ha eddig segített Jimnek, most sem hagy-

12 Mikor egymásra találunk, Jim nagyon megőrül Huckleberrynek. De Huck úgy állítja be Jimnek a történetet, mintha azt Jim csak álmodta volna. Jim kezdetben elhitte a tréfát, hiszen miért kételkedne Huck szavában. De amint rájött, hogy Huck a bolondját járatta vele, nagyon megharagudott.

13 A csillagokat a Hold tojta, és a hüllőcsillagok csupán záptojások, amelyeket az ég letaszít magából.

14 Ha egy kígyóbórt talál az ember, nem szabad se hozzányúlni, se elvinni. Első esetben balszerencsét hoz, a második esetben a kígyóbórt megkeresi a holt kígyó párja, és bosszút áll – tehát ez is balszerencsével jár. A regényben Huck elvitte szálláshelyükre a kígyóbórt, nem sejtve, hogy a kígyó párja utánamegy. Emiatt Jimet megmarta a kígyó, és négy napig halálán volt.

15 Mark TWAIN, *Huckleberry Finn kalandjai*, Impresszum Kiadó, Budapest, 2000, 269.

16 Vegyük a *Huckleberry* nevet – ez a feketeáfonya angol megfelelője. Itt akár azt is gondolhatnánk, hogy Huck sorsa a neve miatt eleve el van rendelve. Vagyis, hogy találkozik a néger kultúrával, és azonosul vele.

17 Egy 2000-ben készült, az 50 leggyakrabban betiltott könyv listáján a *Huckleberry Finn kalandjai* a 4. helyen szerepel.

18 New South Books Kiadó, Alabama.

19 Selyem Zsuzsa véleményét az alábbi linken olvashatják: <http://multikult.transindex.ro/?cikk=13528>

20 Mark TWAIN, *Puddingfejű Wilson*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Pozsony, 1956, 8.

hatja cserben. Több okból is. Az első, hogy ők ketten barátokká váltak; a második, hogy Jimnek nem lenne jó sora volt gazdájánál, mert megbélyegeznék őt a szökése miatt; a harmadik – s ez a sorsdöntő –, Huck lelkiismerete nem engedi meg, hogy ezt a kedves, emberi lényt újra rabigába kényszerítsék. Egyúttal úgy is gondolja Huck, hogy a személyes szabadság sokkal többet ér, mint maga a birtoklás.

Huck felkerekedik, hogy bármi áron kiszabadítsa Jimet fogságából. A szöktetésben barátja, Tom Sawyer is a segítségére siet, akivel hosszas tervezés és kaland után megpróbálják kiszabadítani Jimet. Ám csattanóként kiderül az igazság: Miss Watson halálos ágyán felszabadította Jimet, ezért nincs már szükség a szöktetésre.

A *Huckleberry Finn* nem egyszerű olvasmány. A kalandok egy idő után sablonosakká válnak, és nagyon sok a műben a burkolt utalás.¹⁶ Ezeket az utalásokat első olvasásra nem is igazán lehet megtalálni és feloldani, ezért ajánlatos többször elolvasni a regényt. De aki ezt megteszi, az nem csalódik. Hiszen a mű tényleges mondanivalójának felismerése – azaz a fekete és fehér kultúra fokozatos közeledése és egyenlővé válása – kárpótol minket a fáradozásért.

A könyvet számos kritika érte megjelenése óta; talán ennek is köszönheti, hogy sok iskolában és könyvtárban tiltólistán¹⁷ szerepel az USA-ban. Miért kritizálják? Először is, mert brutális elemeket tartalmaz (lincselés, exhumálás, halottgyalázás, gonosztevők stb.). Másodsor, mert sokan nem értenek egyet a regény befejezésével. Sokan úgy gondolják, hogy Tom részvétele a szöktetésben túlkapás, és a regény realizmusán ezzel nagy csorba esik. Harmadsor, mert sokan rasszista jegyeket fedeznek fel (219 alkalommal szerepel a szövegben a néger szó, Jim sose viselkedik önálló lényként, Jimet nem zavarja, hogy Dél felé hajóznak stb.). Negyedszer pedig férfiközpontúságát róják fel neki.

Az utóbbi években azért okozott nagy zűrzavart e könyv, mert egy kiadó¹⁸ úgy adta ki a könyvet, hogy az erősnek tartott néger, illetve nigger kifejezés helyébe a lágyabb rabszolga kifejezést helyezte. E kiadás és terv szülőatyja Alan Gribben angolprofesszor. Tettéknek okaként azt jelölte meg, hogy a közönség sokkal elfogadóbb lesz így a könyvvel. De ezzel elindított egy nagy vitahullámot, ugyanis sokan ellenzik ezt a fajta korrekciót. Selyem Zsuzsa irodalomtörténész szerint¹⁹ ezzel a cselekedettel nemcsak meghamisítják a művet, de az író emlékét is megbántják.

Puddingfejű Wilson, avagy a tragikus félvér esete

„Nincs az a jellem, amely tönkre ne menne, ha a gúny céltáblája lesz – bármennyire nagyszerű és fennkölt is az a jellem, bármennyire hitvány és ostoba is az a gúny. Vegyük például a szamarat: jelleme kis híján tökéletes, szellemének nem akad párja a mindennapi állatok világában, és mégis mi lett belőle a gúny csapásai alatt! Akit számarának szólítanak embertársai, nemhogy megtisztelve érezné magát, de kétség támad a szívében.”²⁰

Mark Twain a Mississippi-trilógia befejező részét tíz évvel a *Huckleberry Finn kalandjai* megjelenése után írta. Eredetileg öt folytatás-

ban jelent meg a Century magazin hasábjain 1894-ben. Végleges formája sok átdolgozás során alakult ki.

Ez a regény a *tragikus félvér* téma feldolgozásának a csúcspontja. Az író azt sugallja, hogy Amerika hiába akarja meghúzni a mély választóvonalat a fehér és a fekete faj között, ez az elválasztás sosem fog megvalósulni, mégpedig a sok mulatt miatt. E detektívregénnyel akarta felnyitni Amerika szemét, mert véleménye szerint Amerika reménytelen kátyúba keveredett: az erkölcsök nem érnek semmit, a fehérek kizsákmányolják nemcsak a feketéket, hanem a saját fajtájukat is, és minden a züllöttséget szimbolizálja. Szeretné, ha Amerika végre elfogadná a négereket, a mulatokat, az indiánokat; és ami ennél is fontosabb: a haladás útjára lépne.

A regény egy Dawson's Landing nevű helyen játszódik, amely St. Petersburghoz hasonlóan kitalált helyszín. Sokan úgy gondolják, hogy ezt a várost is Hannibal városról mintázta az író. De nem is a helyszín a fontos, hanem az idő, amikor játszódik. A szerző pontosan nem keltezi regényének idejét, de könnyen kikövetkeztethetjük, hogy a regény igazából két történelmi síkot egyesít. Egyrészt a rabszolgarendszer idejéről szól – a történet ugyanis akkor játszódik. Másrészt az író saját korát – a 18. és a 19. század fordulója – is belevitte a műbe. Ez a második szál elég nehezen tapintható, de pár dolog mégis utal a polgárháború utáni évekre: a mulattok el nem fogadása, illetve a tárgyalások menetébe bevitt új eszközök (ujjlenyomatvizsgálat) alkalmazása.

A történet nagyon hasonlít a szerző *Koldus és királyfi* című ifjúsági regényére, ugyanis itt is szerepcserére kerül sor. De itt nem a kicserélendők cserélnek helyet, hanem egy harmadik személy cseréli ki a szereplőket még csecsemőkorukban. Ez a harmadik személy Roxana, a tizenhatodvörös néger szolgálólány. Mi készítette őt erre? Roxana teherbe esett fehér gazdájától, szinte ugyanakkor, amikor gazdája hitese felesége is. Gyermekük szinte azonos időben születnek, azonos külső tulajdonságokkal. És mivel a gazda felesége meghalt a szülésben, Roxana kapta feladatul, hogy nevelje fel mindkét gyermeket. Egy szomorú esemény – a gazda tolvaj négereit eladja Délre rabszolgának²¹ – arra sarkallja Roxanát, hogy kicserélje a fiúkat. Saját fiát úgy nevelik fel, mint egy gazdag fehéret; az igazi trónörökösöt meg, mint egy rabszolgát.

A sors fintora, hogy az egész nem úgy sült el, ahogyan azt Roxana, becézve Roxy eredetileg kigondolta. Ő ugyanis két okból cserélte ki a fiúkat. Először is, mert azt szerette volna, ha fia sohasem nélkülöz, sohasem kerül olyan helyzetbe, mint a négerek. Vagyis sohasem tapasztalja meg a létbizonytalanságot. Másodszor pedig, mert úgy gondolta, fia meghálálja majd anyja vakmerő tettét, és kiségti őt öreg napjaiban. Ám rá kellett jönnie, hogy fia, Tom gazemberré cseperedett, akinek semmi se szent. Életét és jellemét a jólét eltompította: kártyázott, ivott, lopott és gyűlölte a négereket. Mikor megtudta Roxytól a teljes igazságot, szinte beleőrült. Hogy ne derüljön ki az igazság, bármit megtett: lopott, csalt, hazudott, még nevelőapját is megölte. Utolsó kétségbeesett pillanatában pedig még a saját anyját is eladta Délre rabszolgának, csakhogy a saját bőrét mentse.

Igaz, kinézetre a fiúk teljesen egyformák, de belsőleg teljesen ellentétesek. Az igazi örökös, Chambers a négerek között nagyon szerethető férfivá

21 Délre, vagyis a legdélebbi országokban rabszolgának lenni kész rémálom volt. Ott halálra dolgoztatták a rabszolgákat; így minden rabszolga rettegett attól, hogy egyszer Délre kerül rabszolgának.

cseperedett. Mindenki szereti a városban, ugyanis kedves, segítőkész, bátor és néger létére okos. Csak Tom nem kedveli őt. Ő is csak azért nem szereti, mert Chambers a tipikus jófiú, ami ő sohasem lehet.

A két fiú fajtájának hagyományos sztereotip szerepét játssza: Tom a fehér úrfi, tudja hol a helye a ranglétrán és a fehérekhez méltó szórakozásokkal mulatja az időt; Chambers ellenben hüen, legjobb tudása szerint szolgálja gazdáját. Miért lett „rossz” Tom, és miért lett „jó” Chambers? Ennek több oka is lehet. Először is figyelembe kell venni a biológiailag örökölt tulajdonságokat, másodsor pedig a környezet nevelő hatását. Könnyen mondhatnák, hogy Tom úrfi azért lett gonosz, mert néger vér csörgedezett az ereiben; de ugyanúgy mondhatjuk, hogy azért volt rossz, mert társadalma is gonosz volt. De ugyanez fordítva is igaz lehet Chambers jóságára. Mindez csupán nézőpont kérdése. A fehér ember természetesen a vérrel hozná kapcsolatba a magyarázatot, míg a feketék a másik megoldásra hajlanának.

A regény ötödik fejezetének elején levő aforizmából megtudhatjuk, hogy mi volt Puddingfejű Wilson – és az író – vélekedése a témáról: „Minden a nevelés. Az őszibarack egykor keserű mandula volt; a kelvirág nem egyéb, mint diplomás kelkáposzta.”²² Tehát csak egy dolog tehet az ember jelleméről, a nevelés.

A regény címszereplője Puddingfejű Wilson. Ő egy messziről jött ügyvéd, akit a város lakói bogarasnak tartanak: ujjlenyomatokat gyűjt, sokat olvas, és nem mellesleg nagyon művelt. Tehát más, mint a többiek. Ezért ragasztják rá a „Puddingfejű” nevet, és a városlakók sokáig kirekesztik maguk közül. Akkor terelődik rá a figyelem, amikor egy messziről jött ikerpárt egy tárgyalás során megvéd. Majd a regény csúcspontján – Tom nevelőapjának a meggyilkolásáról szóló tárgyaláson – kap újra kiemelkedő szerepet, mint az a személy, aki kideríti az igazságot.

A csúcspont azzal kezdődik, hogy megölik Tom nevelőapját. A gyilkosságot a külföldi ikerpárra fogják, míg az igazi tettes Tom úrfi (pénzt akart lopni, de nevelőapja rajtakapja). Puddingfejű Wilson ujjlenyomat-gyűjteménye segítségével deríti ki a tettes kiletét, vagyis, hogy a gyilkosságért Tom úrfi a felelős. De ezen túl a lenyomatok segítségével fényt derít a regény titkára is: felfedi, hogy Tom úrfi és Chambers egykor egy csere áldozatai lettek.

Tehát, ahogy ez egy detektívregényben lenni szokott, a regény végén minden kiderül és mindenki elnyeri az őt megillető helyet: a külföldi ikerpárt felmentik, Chambers elfoglalja hirtelen jött örökségét, Tomot leküldik Déltre rabszolgának, Roxy pedig a társadalom kitzsófottjává válik.

Ez a regény sok szomorúságot hordoz magában: egyrészt azért, mert Mark Twain csalódott hazájában és az életben; másrészt pedig azért, mert a valóságot ábrázolta. Sok kritikus túl egyszerűnek és alapjában véve rossz regénynek tarja a *Puddingfejű Wilson*-t, de bennem mégsem keltett rossz benyomást. Ugyanis a mű könnyen olvasható, és ezáltal könnyen is értelmezhető. Redundáns elemek nem tartják fel az események folyását, a fejezetek elején található aforizmak pedig magasra emelik a regény eszmei értékét. Továbbá a regényt még két okból is kiemelném: elsősorban azért, mert roppant érdekes módon mutatja be az emberi pszichét; másodsorban, mert megmutatta, hogy a 20. századhoz közeledve nem minden amerikai gondolkodott amerikaiul.

VIDA BARBARA

Költészet az egész világ

Költészet és...

Az Opus-könyvek sorozat negyedik darabja a költészettel foglalkozik, a líra és más művészeti ágak közt keresi a kapcsolódási pontokat. A cím: *Költészet és...* szintén a folytatásra utal, mi mindent sorakoztathatnánk vajon e szó mögé.

A kötetet a Csanda Gábor által írt előszó után Horváth Kornélia indítja *Költészet és retorika* című tanulmányával. Első mondatában megadja, hogy a két fogalom viszonyának a tisztázásához a fogalmak definíciójára lenne szükségünk, azonban már ennél a pontnál akadályba ütközünk, mivelhogy humán tudományok lévén nehéz, sőt mondhatni képtelenség pontosan definiálni a költészet és a retorika fogalmának jelentését.

Horváth Kornélia szavaival élve ugyanis „minden meghatározási kísérlet szükségképpen metaforikus lenne”. (9.) A tanulmányból megtudhatjuk, hogy a költészet hármas értelmű használatát Arisztotelész fogalmazta meg. Szerinte költészet szó alatt érthetünk 1. verses lírai költészetet, 2. szépirodalmat, 3. bármiféle művészeti tevékenységet. Horváth Kornélia tanulmányában a második meghatározásként értelmeződik a szó jelentése. Arisztotelésznél maradvra a tudós/filozófus *Retorika* című műve is arról tanúskodik, hogy a két mesterség elválasztandó egymástól. Az évszázadok során azonban az irodalomtörténet több ízben is kísérletet tett a költészet és retorika azonosítására, erről szintén olvashatunk a tanulmányban. Megtudhatjuk, hogyan alakult ki, s kinek a nevéhez fűződik az epideiktikus retorika, hogy miért fontos Arisztotelész *Poétikájának* első latin nyelvű fordítása, hogy kik voltak és mivel foglalkoztak a francia liége-i m-csoport tagjai, hogy mi kötődik Paul de Man, Jakobson vagy épp Ricoeur nevéhez, mi újat hoztak a költészet, valamint a retorika kérdéskörének megvitatását illetően.

Néhány oldallal odébb Polgár Anikó a műfordítást vonja párhuzamba a költészettel. A cenzúra ideje alatt a költők legszabadabb megnyilatkozási terepe a műfordításban teljesezhetett ki. Vass István, Devecseri Gábor, Tandori Dezső, Géher István vagy Orbán Ottó átvitt értelemben értelmezhető fordításai is bizonyosságot adnak arról, miként szövődik bele a fordító saját hangja és üzenete egy régebbi kor alkotásából jelen koruk problematikájába.

Hegedűs Orsolya szintén műfordítással foglalkozik tanulmányában, ezen belül is Bob Perelman *China* című versének magyar változataival. A verset Fredric Jameson olyan képaláírásokhoz hasonlítottta, melyhez nem tartoznak képek. A mű ezen okból adódó kaotikus-

ságával vált az amerikai posztmodern költészet alapdarabjává. A szóban forgó műnek három magyar fordítása született, ezeket veti össze egymással, illetve állítja párhuzamba az eredeti szöveggel Hegedűs Orsolya, ugyanakkor önálló értelmezési javaslatokat is megfogalmaz. Mivel mindegyik magyar változat kihagyott egy sort az eredetiből, arra következtethetünk, hogy ezen változatok a már meglévő magyar fordításból/fordításokból indultak ki az eredeti mű helyett. Szövege végén Hegedűs Orsolya megpendít még egy elméletet, miszerint a *china* szó angol jelentését tekintve „porcelán”-t is jelent, így a versnek két olvasata létezik. Ezt egyik magyar műfordító sem aknáztá ki kellőképpen. Végezetül Hegedűs Orsolya épp a kaotikusság és a sorok össze nem függése okán arra a következtetésre jut, hogy „a fordításokat nem feltétlenül kell veszteségként kezelnünk az eredetihez viszonyítva. Valószínűleg a *China*-nak tényleg csak valamelyik oldala ragadható meg a sok közül. A hiányzó sor a kollázs természetéből adódóan valójában nem is igazán hiányzik (hiszen állhatna helyette más is, vagy a hiánya nem sérti a formát, mint, mondjuk, egy szonett esetében tenné.)” (81.)

Németh Zoltán *Költészet és nemiség* című írásában a posztmodern irodalmi szövegeket vizsgálja a nemiség felől. Köteteket csoportosít különböző tendenciák mentén, melyek között kapcsolódási pontokat és elkanyarodásokat fedezhetünk fel, így kialakítva egy hálózatrendszer, melynek legfőbb csomópontjai a következők: 1. metafizika, 2. valóság, 3. formai kérdések, rímelés, 4. maszk és álnév, 5. intertextualitás és antikizálás, 6. autoreferencialitás, 7. nyelvjáték, 8. ironia és paródia, 9. naplószerűség, 10. világszerűség, 11. az alárendeltnek adott hang, 12. trauma.

Csehy Zoltán az opera fogalmát emeli a költészet mellé. Három csoportot különböztet meg: elsőként a zenében (fel- és meg-) oldódó vers kategóriáját adja meg, melyben Busotti *The Rara Requiem* című alkotásával foglalkozik. Az alkotás a *Lorenzaccio* című opera része, mely zenemű felfogható a klasszikus nagyopera paródiájaként is. Busotti művét rekviemnek nevezi, ellenben a műfaj szabályait nem tartja be. A cím szintén problematikus, a RARA szó ugyanis mozgó jelentésként van jelen. Ha a művet önrekviemként kezeljük, a szó egy latin ritka madár (*rara avis*) képében önéletrajzi stigmaként funkcionál. Másfelől Romeo Amidei balett- és táncművész monogramjának megduplázásaként is felfogható. Azért is, mivel több alkotásával egyetemben ezt a művet is neki dedikálta. Ebben a kontextusban merül fel az az értelmezés is, miszerint R. oltáráról van szó (R. ara). Annyi mindenesetre megállapítható, hogy ez Busotti legmerészebb színházi alkotása. Második kategóriának a dalciklust mint operát – a szó primátusát teszi meg. Ebben a csoportban David del Tredici *Brother* című műve kerül górcső alá. Tredici, a zenetörténet egyik legszenvedélyesebb alkotójának tevékenységére főként Lewis Carroll Alice-könyvei, illetve James Joyce költeményei hatottak. Bár a szerző művét a színpadra szánt darabjai közt tartja számon, sokkal inkább tekinthetünk rá dramatizált/dramatizálható, nyolc szövegre épített dalciklusként. A harmadik csoport a látványos médiumok kategóriája, ahol a hang képpé válik. Itt két műről tesz említést Csehy: az egyik James Dilon *Philomela* című, Ovidius *Átváltozások*, valamint Szophoklész-törédek nyomán keletkezett műve, a másik Beat Furrer *Begehren* (Óhaj) című zenés színháznak minősített operája, amely Ovidius, Vergilius, Hermann Broch, Cesare Pavese és Günter Eich művein alapszik.

Keserű József Gaston Bachelard *A tér poétikája* című művét elemzi szövegében. Megtudhatjuk, hogy a költészet bachelard-i fogalma igen tág, s minden olyan szövegtípust magába foglal, amely szabad útjára ereszti képzelőerőnket. Az olvasó irodalmi művek olvasása révén olyan terekbe jut, melyeket bár nem mi hozunk létre, otthonra találunk bennük. Bachelard erre a jelenségre utal a transzszubjektivitás fogalmával. Mitől

ez a tapasztalat? Miért érezzük igazabbnak ábrándjainkat a minden-napjainknál? A kettő közti átjárásra Bachelard a megszakított olvasás példáját hozza fel, mikor a szöveg terében maradunk, de nem a szöveg által, hanem a képzeletünk révén.

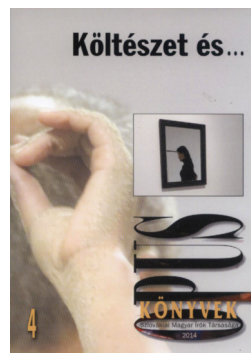
N. Juhász Tamástól átfogó képet kapunk Dante *Isteni színjátéká*-nak adaptációiról. Számos képzőművészt, festőt meghívtak a szóban forgó mű, a szöveg azonban a film-, videojáték-, illetve az animációs feldolgozásokra összpontosít. A filmiparban az olaszok vitték először színre Dante művét 1911-ben *L'Inferno* címmel Bartolini, Padovan és De Liguoro közös rendezésében. A vizuális hatások növelésére Gustave Doré festményeit használták fel. Bő tíz évvel később, 1924-ben, Amerika is hozta a saját verzióját *Dante's Inferno* címmel. A videojátékok közül az első az amerikai filmmel megegyező címmel jelent meg 2010-ben. A kompozícióról és az eltérésekről bővebben olvashatunk N. Juhász szövegében. Szintén 2010-ben jelent meg az opus animációs változata is *Dante's Inferno – An animated epic* címmel.

Baka L. Patrik a költészetten keresztül dalol minket a fantasy világába. Korunk egyik meghatározó és egyben nagyon divatos irodalmi művének kulcskölteményéről diskurál Baka L. Patrik, fejtegetve annak angol nyelven írt értelmezhetőségeit a magyar változathoz képest. Polgár Anikó műfordításról írt szövegéhez hasonlóan arra a megállapításra jut, hogy a fordított verzió a verslábak és rímek betartása miatt is el kell, hogy térjen az eredeti költeménytől, azonban míg Polgár műfordítói ezt az eltérést saját javukra írhatják (hiszen céljuk a magyarság problémáinak metaforikus belecsempészése), addig G. R. R. Martin költeményének fordításában elvesznek az apró, de annál fontosabb többletjelentések.

Hegedűs Norbert a dark fantasy műfajban íródott költemények kapcsolatát taglalja Neil Gaiman versei alapján. Az írás hat kisebb blokkra tagolódik. Hegedűs Norbert definiálja a műfajt, megemlíti a legnevesebb alkotásokat a témában. Ezek után rátér Gaimanre, aki- nek prózai szövegeiben éppúgy teret kap a sötétség és a fenyegetettség érzése, a hősök természetfeletti ereje, ahogy költeményeiben is. A szöveg legnagyobb részében a legismertebb Gaiman-költeményt, a *Bay Wolfot* elemzi, amely a *Baywatch*, illetve a *Beowulf* összegyűrt újraírásának versbe szedett változata.

H. Nagy Péter az asztrofizika mentén közelít a költészethez, három gondolatmenetet fejt ki szövegében. Először is arra a kérdésre keressük a választ, mi is az ember kozmológiai szempontból. Helmut Hornung szavaival élve: „Mi, emberek, a csillagpor alkotta teremtmények vagyunk. [...] az élet és vele az ember nem más, mint a fekete lyukak keletkezésének mellékterméke.”¹ Továbbá el- vé a „lélek” neurobiológiai megközelíthetősége felé, megtudjuk, hogy bár a szívközpontú világképek azt a nézetet vallották, miszerint a lélek lakhelye a szív, ezt az elméletet azonban megdöntve bizonyosodott, hogy úgy az érzelmek, mint az erkölcs, a logikus gondolkodás, az érzékelés vagy épp a tapasztalás, mind az agyszöveink

1 Helmut HORNING, *Fekete lyukak és üstökösök. Bevezetés a csillagászatba*, ford. UGOR Balázs, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006, 108.

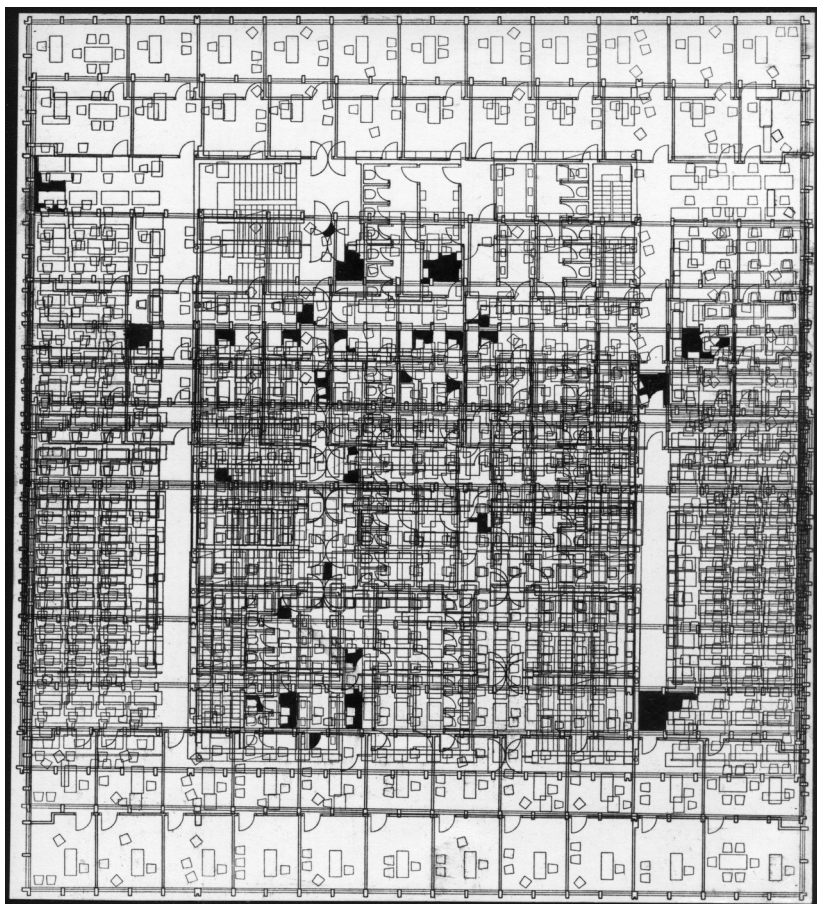
2 Sean CARROLL,
*Most vagy mind-
örökké. A végső
időelmélet nyomá-
ban*, ford. GILICZE
Bálint, Akadémiai
Kiadó, Budapest,
2010, 528.

fiziológiai működésének eredményei. Maradva ennél a kontextusnál, Tóth Árpád *Lélektől lélekig* című versére is pillantást vetünk. Végezetül H. Nagy Péter összegzőként Sean Carroll – aki korunk egyik leghíresebb asztrofizikusa – gondolataival zárja szövegét, s egyben ezzel zárul a 2014-es *Költészet és...* címet viselő, igen tartalmas elemzéseket tartalmazó kötet is:

El kell fogadnunk, hogy nem játszunk központi szerepet a világegyetem életében, mindössze mulandó jelenségként tűnünk fel, meglovagolva a Nagy Bummtól a jövő ürességéig tartó entrópiánövekedés hullámaival. Célokát és értelmet nem a természet törvényeiben vagy valamilyen külső lény terveiben kell keresnünk – saját magunknak kell megteremtünk őket. E célok egyike, hogy a tőlünk telhető módon megmagyarázzuk a körülöttünk levő világot. Bármily rövid és céltalan az életünk, büszkék lehetünk arra a közös erőfeszítésre, mely a nálunknál sokkal hatalmasabb dolgok megértésére irányul.²

Költészet és..., Opus-könyvek 4., szerk. CSANDA Gábor – H. NAGY Péter, Szlovákiai Magyar Írók Társasága, Pozsony, 2014.

Szalma László: **Struktúrák**, magasnyomás, 1970

Horizonton innen, horizonton túl

Hangay György: Túl a horizonton

A természet egésze iránti örökös érdeklődésem nyomán, miután hírért vettem Hangay György új könyvének, hamarosan irányt is vettem az egyik könyvesboltba, hogy mielőbb magaménak tudhassam. Érdekelt, ezúttal mivel nyugtözi le olvasóit. Annyi szent, hogy lakóhelyemről, Szlovákiából szemlélve egy Ausztráliában élő ember által írt könyv mindenképpen túl van a horizonton. És mint az a borítóján olvashatókból kiderül (Nepál, Szumátra, Borneó, Fülöp-szigetek, Malajzia), tartalmánál fogva meg végképp. Sőt igazából a tartalom még a szerző lakóhelye látóhatárába se fér be.

A keménytablás, cérnafűzött, összességében 204 oldalnyi terjedelemben megjelent könyv magassága és szélessége azonos. A borító kellemes tapintású, elején egy szépséges borneói hegység színes fotója. Fehér lapjai (a színes fotós melléklet kivételével) mattak, ami jó, hiszen nem rontja az olvasási élményt. A tartalmi rész, szakszóval mondv a kenyérszöveg, könnyen olvasható Ubuntu betűtípussal készült. Az egész olvasnivaló lényegét erősíti, hatásosabbá teszi a 13 fekete-fehér és a 124 színes fénykép, amelyeknek javarésze magának a szerzőnek az archívumából válogatódott a lapokra.

Kíváncsian nyitottam hát ki a könyvet. És mit látok elsőként, fotót a Magas-Tátra egy részletével. „Mit keres a közép-európai hegység egy az Ázsia dél-keleti részének helyszíneit tárgyaló műben?” – tettem fel magamnak a kérdést. A Bevezetőben megkaptam a választ: ez a hegyvidék volt az első bebarangolt a kalandvágó bogarász, zoológus (mert, aki esetleg nem tudná, egyebek mellett ez lenne Hangay György) életében.

A Bevezetőn, Utószón és Köszönetnyilvánításon túl öt fejezetre osztódik az írás, amiről a könyv fentebb említett alcíme is árulkodik. Mindent sorban végigolvasva az a benyomás fogalmazódott meg bennem, hogy azok fogják nagy kedvük lelteni a szerző soraiban, akik a természet, a természetjárás, az állat- és növényvilág szépségei és/vagy furcsaságai, a történelem, a néprajz vagy egyszerűen a mindennapi emberi lét nehézségei és különégei iránt fogékonyak. Megkockázatom, sokan vannak ilyen emberek. Összességében nyugodt szívvel ajánlom azok figyelmébe, akik letúnt idők világába akarnak, szeretnek visszapillantást nyerni.

Értelemszerűen a szerző mindent csakis szubjektív látószögből láttat. Nézetem szerint pont ez adja az egész igazi kuriózumát, hogy egy ma élő személynek talán itt-ott ugyan megkopott, mégis élet-szagú visszaemlékezéseiből olyan időszakba és helyszínekre repülhet

képletesen az olvasó is, amelyek helyzete és képe rohamosan változó világunkban mostanra nagy eséllyel már mást mutat, esetenként szinte teljesen. Újfént említtem a képeket, mivel az író régi élményeit ékesen megtámogatják az egyébként még a digitális kor előtti fényképei. Semmi esetre sem kívánom a leendő olvasók kedvét elvenni azzal, hogy mindent kivesézek. Ellenkezőleg, kizárólag rá kívánok mutatni a megítélésem szerint gazdag és színes tartalomra.

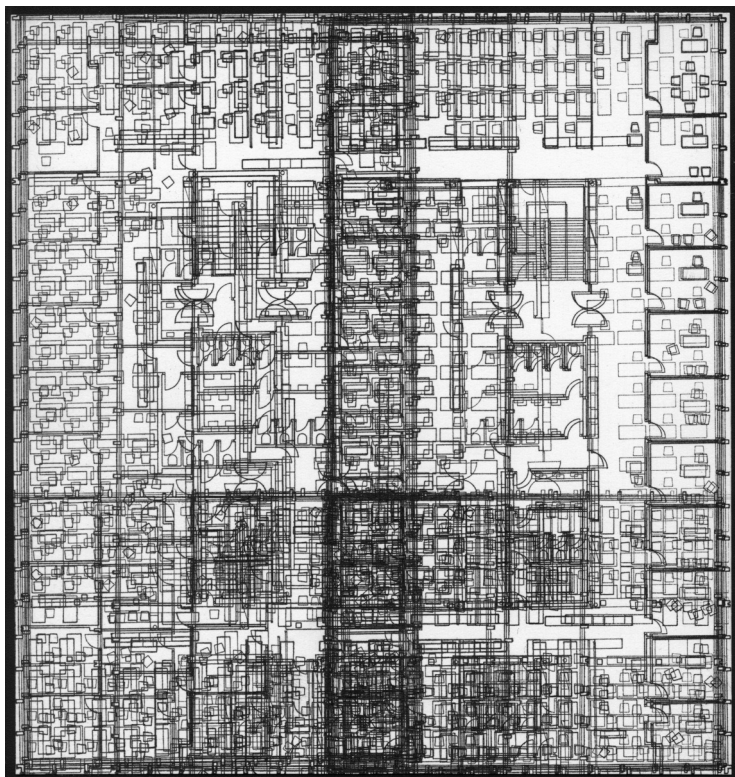
Az első, *Hátizsák és bakancs* c. fejezetben olvashatunk Nepál egykori útviszonyairól. Az ország néhány évtizeddel ezelőtti egészségügyi viszonyairól árul el beszédes részletet, hogy bizonyos gyógykezeléshez a biciklipedál is jó szolgálatot tett. Ugyanitt megtudhatjuk, van-e hasonlóság a magyar nyelv és a feltehetően tibeti származású magyarok nyelve között. Lehetséges lenne, hogy az internet világának modern térképei sem látnak mindent? Pedig... no de ez kiderül a fejezetben. Állati téren is egy módfelett megdöbbentő dolgot tár olvasói elé a szerző, amikor elmondja, mi készült egykor fehér jakfarok-szőrből – annyit mondok, ki nem találják.

A *dzsungeldoktor* c. fejezetben olyasmikkel szembesülhetünk szájtátva, minthogy mire kellhet valakinek többkilónyi cián. Aki kíváncsi, mi bajra gyógyír a helyi néphit szerint a piócából készült kenőcs (nem tévedés!), lapozzon a 70. oldalra. De az író magánemberként is megnyílik az olvasó felé, elárulja, hogy mitől fél irtózatosan.

A Borneóról szóló fejezetben más mellett szó esik az orchideák paradicsomáról, hatalmas hűsevő növényekről. Továbbá a világ egyik legkevesbé ismert szurdokáról.

A *Fülöp-szigeteken* c. fejezet egyik legérdekesebb részlete talán, amikor a világ legkülönösebb kókuszdiófajtájáról esik szó, amelyben nem a szokásos tej folyik. De felvillan a filippínók történelme is. Később meg a parányi lepkék világa.

Szalma László: **Struktúrák**, magasnyomás, 1970

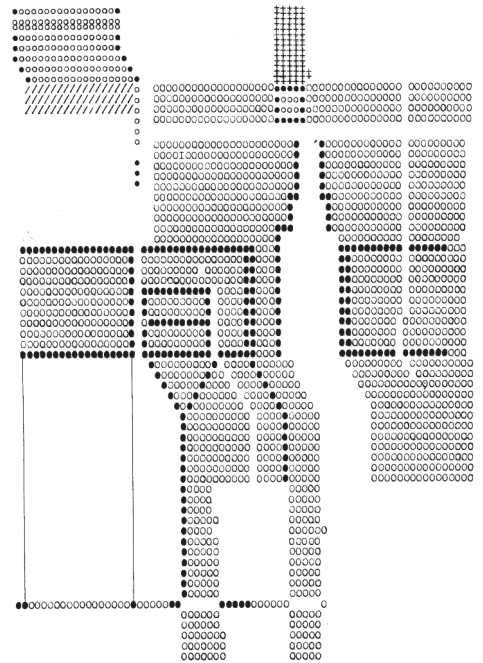
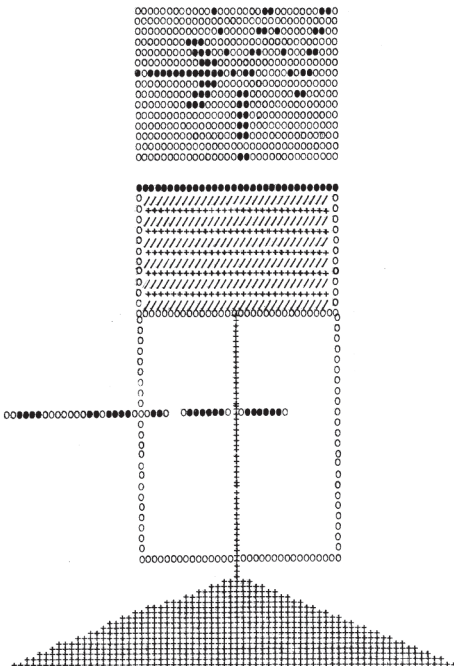
A *Malajziában* címet kapott utolsó részből kiderül, aki valódi – és főleg fajokban gazdag – őserdőt akar látni, annak ide kell utaznia. S eközben felhívja a figyelmet, nem árt vigyázni a csípős fák között. Hogy ez mit jelent, azt itt nem árulom el. Korunk egyik hatalmas, egyelőre megoldhatatlannak látszó problémakörére ugyancsak rávilágít a sorok közt, nevezetesen az erdőirtásra. Mesél egy különleges aranyselyem-szövegről. Bogárgyűjteménye egyik legbecsesebb darabja megkaparintásának történetét is megosztja az olvasóval. Végezetül nem bírom említetlenül hagyni az utolsóként taglalt témát, mivel – nekem legalábbis – ez adta a legnagyobb élményt. A több eset közül az egyik olyat meséli el, méghozzá viszonylag bőven, amelyben Frei Tamással (egykor a magyar televíziózás legkedveltebb riportere volt ő) készítettek dokumentumfilmet az őslakos orang aslik egyik csoportjáról. Olvasás közben, szó szerint, szép sorban visszajöttek a régen látott mozgóképi emlékeim.

Természetesen az általam kiemelteken kívül sok mindent tartogatnak még a könyv lapjai. Az Utószóban például ismét a magánember oszt meg ezt-azt az olvasóval.

Ami számomra a leginkább rokonszenvenessé teszi a rendkívül könnyen olvasható elbeszélést, az nem más, mint az emberközeli tétel. Éspedig azért, hogy a helyenként érthető módon a szakmaiságot sem nélkülözve, de azért laza stílusban megírt sorok közé itt-ott személyes részletek is beékelődtek. Ettől olyan olvasni az egészet, mintha szemtől szemben ülnék az élmények, az utazások, a hegymászás, a dzsungeljárás átélőjével. Egyetlen negatívumot tudok felhozni a könyv egészét tekintve, hogy a terjedelmi korlátok okán nem volt lehetőség bővebb kifejtésekre. Így imitt-amott esetleg megfogalmazódnak kérdések egynémely olvasóban. Ettől eltekintve úgy kerek, ahogy van. Záróként egy a szerzőtől kölcsönvett nepáli szóval élve mondom: „Dhanyabad” – Köszönöm.

HANGAY György, *Túl a horizonton*, EX-BB Kiadói Kft., Budapest, 2014.

Slavko Matkovic: **Beavatkozás komputeríven**, 1970

SZOMBATHY BÁLINT

A Bosch+Bosch Csoport munkáihoz

Szombathy Bálint

Ladik Katalin

Csernik Attila

Slavko Matković

A bácskai Szabadkán, ebben a sajátos hangulatú, Kosztolányi Dezső által poros-borosnak nevezett vidéken található határvárosban különböző kultúrhatások szereztek maguknak érvényt és teremtettek termékeny alkotói légkört a 20. században. Az 1969-ben alakult Bosch+Bosch Csoport ezt a pozitív helyzetenergiát hasznosítva a nemzetközi művészeti élet radikális újításai felé fordult, hogy a műfaji, nyelvi és eszmei nyitottság ígéhirdetőjeként emelje magasba az egyetemes aktivizmus zászlaját. Működésének hét esztendeje során számottevő produkciót termelt ki, amelynek java része máig ismeretlen. Magyarországi megismertetésére a budapesti acb Galéria tett kísérletet ez év tavaszán.

A kezdeti keresés a nemzetközi művészeti életet jellemző forradalmi események, a nagy újítások jegyében történt. A 68-ban 18-20. életévükben járó fiatalok életérzését a rock-kultúra, a diáklázadások, az underground művészet, a forrongó, konfliktusokkal teli nemzetközi politikai élet egyaránt befolyásolta. Szerencsés helyzetben voltak, mert kelet-európai mércével mérve egy nyitott társadalomban éltek, amelyben az élet megszámlálhatatlan alkotói-egzisztenciális alternatívát kínált.

A Bosch+Bosch tagjai 1970-ben csatlakoztak a jugoszláv művészeti élet ama erővonalához, amely a Ljubljana–Zágráb–Belgrád–Újvidék–Szabadka tengelyen feszült, melynek mentén a radikálisan modernista művészeti sejtek megnyitották az országos művészet új fejezetét.

Ezeket a sejteket azonos tulajdonságok jellemezték, mint a többi hasonlót a nagyvilágban: a polgári ideálok erőteljes tagadása, többségében kiélezett szociális környezetből vagy munkáscsaládból való származás, az intellektuális felemelkedés szükségszerűségének felismerése, illetve – művészeti síkon – az esztétikum megrögzött formáinak és a hagyományos művészmagatartás modelljének tagadása. Ezen jellemzők mellett a Bosch+Bosch jellegét a polifón nyelvi felfogás határozta meg: a csoport gerincét képező és egyedi profilját kialakító néhány alkotó – Slavko Matković, Szombathy Bálint és Ladik Katalin – a képzőművészet és a szépirodalom közötti határon mozgott, s mindvégig a műfaji átjárhatóság jegyében tevékenykedett. Másrészt a művészetről való elmélkedés, a művészet természetének és fogalmának a csoporttagok részéről tapasztalt elméleti vizsgálata nem egy esetben nagyobb jelentőségre tett szert, mint az anyagságukban érzékelhető munkák megvalósítása.

A csoport tagjai kezdetől fogva szembefordultak a helyi művészeti elvárásokkal és kritériumokkal, amit mindenképpen megkönnyített az a körülmény, hogy nem az akadémia oltalma alól menekültek a friss vizekre. A hagyományos leképző technikák mellőzésével egyidejűleg utat nyitottak az új médiumok és műfajok felé, mint amilyen a fénykép mint művészet, a film, a gumipecsét, a hangszalag, a hanglemez, a művészkönyv, a művészeti szamizdat, az akció és az emberi test mint képzési felület. A táj például esetükben nem csupán látványként, háttéri kulisszaként működött, hanem az alkotás konkrét közegévé, anyagává és nyelvévé lépett elő.

A Bosch+Bosch Csoport művészetfelfogása lényegében a Fluxus eszméihez állt közel, miszerint a művész nem státusszerűen végzi feladatát, hanem inkább értelmiségi szinten, ami nem zárja ki a polgári foglalkozások párhuzamos gyakorlását: a hétköznapi egzisztenciális tevékenység több szálon kötődhet az alkotói munkához.

A kollektíva munkái megjelentek minden fontosabb kortárs kiállításon Zágrábban, Belgrádban és Újvidéken a 70-es években. A nemzetközi kitörés azonban csak egyéni síkon következett be, mivel a csoport 1976-ban felbomlott, mintegy természetszerűleg tükrözve a nemzetközi művészetben bekövetkező korszakváltást, amit a kollektív tudat válsága és az individualizmus előretörése jellemzett. Ebben a szegregációs állapotban egyes csoporttagok munkássága fokozatosan elenyészett vagy más irányt vett, mások pedig a nemzetközi porondon tovább erősödött.

Említést kell tennem a magyar művészetnek arról a sajátos jelenlétéről, amely az első perctől kezdve jelen volt a kollektíva szellemiségében. Kassák Lajos opusának és a magyar aktivizmusnak a hatása már a kezdetekben döntőnek bizonyult, és nagymértékben lendületet adott azoknak a grafvizuális törekvéseknek (konkrét-vizuális költészet), melyek a csoport hatéves fennállása folyamán töretlenül bontakoztak ki a kollektíva úgymond legkedveltebb poétikai megnyilvánulásaként. A Bosch+Bosch tágabb kontextusban is ráirányította a figyelmet a kassáki hagyomány nemzetközi jelentőségére, és a délszláv művészeti szféra felé áramoltatta annak szellemi üzeneteit. Méghozzá akkor, amikor Kassák saját hazájában korántsem volt nevezhető elfogadottnak és népszerűnek, inkább a megtúrt művész kategóriájába tartozott.

Döntően fontosaknak bizonyultak továbbá azok a kapcsolatok, amelyek a korai 70-es évek illegalitásában működő magyar progressziójával, az Iparterv névvel fémjelzett avantgárd tömörüléssel, illetve a radikális konceptualizmus képviselőivel épültek ki (f. Tóth Árpád, Tóth Gábor, Tót Endre, Beke László stb.). Ezeknek a kapcsolatoknak köszönhetően a Bosch+Bosch 1972 nyarán a balatonboglári kápolnaműteremben állított ki, majd nem sokra rá a Pécsi Műhely kiállítótermében mutatkozott be. Ezt követte 1973-ban a magyar neoavantgárd egy alkalmi csoportjának bemutatkozása az újvidéki Ifjúsági Tribünön. Az Új Symposium folyóirat és a Képes Ifjúság című hetilap révén Magyarországra is átszivárgó Bosch+Bosch-szellemiség egyes magyarországi alkotóknál a mai napig kimutatható.

Az adott közegben úttörő munkát végző csoportnak máig nincs monográfiája. A volt csoporttagok közül már csak hárman vannak az élők sorában; Ladik és Szombathy továbbra is jelen van a nemzetközi művészeti életben.

Kerekes László

Szalma László

Ante Vukov

MUNKATÁRSAINK

Baka L. Patrik (1991, Brünn) prózaíró, irodalomkritikus, a Selye János Egyetem magyar-történelem szakos hallgatója. Regénye *Az Égiek legendája* címmel 2007-ben jelent meg. Százdon él.

Bányai Tamás (1946, Budapest) prózaíró, szerkesztő. Legutóbbi regénye *Mire minden jóra fordul* címmel 2008-ban jelent meg. Észak-Karolinában él.

Csibrányi Zoltán (1978, Dunaszerdahely) esszéista, publicista. Dunaszerdahelyen él.

N. Juhász Tamás (1987, Komárom) irodalom- és filmkritikus, a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karának doktorandusza. Fűrön él.

H. Nagy Péter (1967, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, a Selye János Egyetem oktatója. Legutóbbi könyve *Öt modern költő* címmel 2015-ben jelent meg. Érsekújváron él.

Sós Dóra (1989, Pécs) kultúracsinaló, költő, az ELTE BTK doktorandusza. *A lexiák nyomában: Experimentalizmus és hipertextualitás Tamkó Sírátó Károly műveiben* c. kötete 2014-ben jelent meg. Budapesten él.

Szombathy Bálint (1950, Pacsér – Újvidék) költő, képzőművész, művészeti író, a Magyar Műhely szerkesztője. Budapesten él.

N. Tóth Anikó (1967, Zseliz) író, irodalomtörténész, a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karának oktatója. Legutóbbi könyve *Vízjelek* címmel 2015-ben jelent meg. Ipolyságon él.

Tóth László (1949, Budapest) költő, író, műfordító, szerkesztő. Legutóbb (2015-ben) esszékötete jelent meg *Határsértők* címmel a Gondolat Kiadónál. Dunaszerdahelyen él.

Vida Barbara (1993, Dunaszerdahely) a Selye János Egyetem magyar-szlovák szakos hallgatója. Komáromban él.

Vrábel Tünde (1987, Komárom) a Selye János Egyetem doktorandusza. Martoson él.

A folyóirat ideai hat számát az SZMÍT ajándékba adja a tagságnak, az irodalmi szervezeteknek és a folyóirat-szerkesztőségeknek.